

čeština doma a ve světě

ROČNÍK XII

ÚSTAV
ČESKÉHO
JAZYKA
A TEORIE
KOMUNIKACE
FILOZOFICKÉ
FAKULTY
UNIVERZITY
KARLOVY

Vydává dvakrát ročně jako dvojčíslo
Filozofická fakulta UK v Praze, Centrum DeskTop publishing
(technické zpracování Drahomíra Marešová)
v nákladu 400 výtisků

Redakční rada:
Jaroslav Bartošek, František Fröhlich,
Milan Jelínek, Zdena Palková, Vladimír Smetáček,
Dušan Šlosar, Ivan Vyskočil, Jiří Žáček

Redigují členové Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK
ROBERT ADAM (výkonný redaktor a redaktor čísla), Ivana Bozděchová, Alena Fidlerová,
Eva Hošnová, Karel Kučera, Šárka Lešnerová, Alena Macurová, Petr Mareš,
Iva Nebeská, Lenka Okrouhliková, Jiří Rejzek, Lucie Saicová Římalová, Karel Šebesta,
Jasňa Štédrová, OLDŘICH ULIČNÝ (vedoucí redaktor), Irena Vaňková

Grafické zpracování Peter Balhar

Adresa redakce:
ÚČJTK FF UK, nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1
Telefon: 221 619 210

ISSN 1210-9339

Cena výtisku je 60 Kč + 5% DPH

Objednávky vyřizuje ediční oddělení FF UK,
nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1,
tel. 221 619 298

Podávání novinových zásilek povolila
Česká pošta, s. p., odštěpný závod Praha,
čj. nov. 5423/95 ze dne 26. 9. 1995

ČEŠTINA DOMA A VE SVĚTĚ

TÉMA ČÍSLA: Jak s námi komunikují...

Milí čtenáři,

lingvista je člověk, k jehož základním vlastnostem patří všímavost: neulpívá na obsahové stránce každodenní komunikace, nýbrž vnímá a sleduje i její jazykovou formu. Autoři článků obsažených v tomto dvojčísle Češtiny doma a ve světě takto zaznamenávali podoby jazyka, jimiž s nimi komunikovaly rozmanité skupiny a typy „mluvčích“ či „původců sdělení“. Z různých úhlů pohledu pozorovali, jak mluví, píšou nebo „znamenají“, zkrátka jak mezi sebou nebo s námi komunikují lékaři, realitní kanceláře, propagační tiskoviny, personální ředitelé, hráči počítačových her, informační panely v muzeu, účastníci internetových chatů, ale také bezpečnostní tabulky, registrační značky vozidel neboli „espézetky“, a dokonce sama auta. Obraz o užívání češtiny, který se z těchto analýz i drobnějších postřehů vytváří, je mnohobarevný – a ne zcela pesimistický. Ukazuje se totiž, že vedle mluvčích neupřímných, ledabylých a vůči svému komunikačnímu partnerovi bezohledných je i nemálo těch, kteří užívají jazyka jasně, tvořivě a nápaditě.

Pojďte si toho, milí čtenáři, všímat s námi!

ra

JAK S NÁMI KOMUNIKUJÍ TABULKY A ZNAČKY

Co jsou bezpečnostní tabulky aneb *Pomáhej postiženému úrazem*

Kdysi se zrodila tabulka... a dnes visí téměř všude. Jejich pohledy křížují všemi směry a není místa, kde by jejich přítomnosti nebylo zapotřebí. Plastové, smaltové, samolepicí i nepravé papírové. Prý odolávají všem povětrnostním vlivům a zachovávají stálost barev, ale někdy se dají i jednoduše sloupnout, aniž by si toho kdo všiml. Oslovují nás denně ve vesnicích i městech, na staveništích, pracovištích, v dopravních prostředcích či před vlastním domem; pohodlně vylepené pozorují nás na chodbě či skrytě na pracovním nástroji, verbálně či neverbálně s námi komunikují, aniž my mnohdy odpovídáme; a myslíme na ně, aniž o tom přemýšlíme.

Kdysi existovaly pouze dopravní značky, od nich se později emancipovaly plastové bezpečnostní tabulky a vzaly si s sebou důležitou věc – významy barev. Žlutá je barva výstrahy, modrá příkazu, červená znamená zákaz, zelená tabulka je informativní. Mezi tabulkami se nově šíří také barva hnědá, a to je podvod. Používá se zatím při poděkování, slušnou formou zaobaleném zákazu (*Děkujeme, že zde nekouříte*).

V množině rozkazů a zákazů je *kouření* nejvíce frekventované téma. Nejprve je adresát vlídně obeznámen se skutečností (*Zde se nekouří*), poté se zákaz stupňuje (*Zákaz kouření; Kouření zakázáno; Nekouřit!*), když už adresát nerozumí česky, přichází na řadu *No smoking!*, dezorientovaného jedince nutno zasadit do časoprostoru (*Nekuřácké pracoviště; Zákaz kouření v celé budově; Uhas cigaretu před odchodem z místnosti*), to platí i pro labužníky (*Zde nekuř, nejez ani nepij!*). Na tomto místě již nastupuje tykání, přímé oslovení výtržníka, který se schovává za hromadnost, končí anonymita, právě pro tebe to platí! Výsledek je jasný, kouří se ostošest dál. Zoufalý autor vymýšlí nový způsob oslovení pachatele – poděkování. A to nepěknou hnědou barvou, která nepatří do stanovené normy a její odstín je přímo cítit výsledkem autorova zoufalého činu.

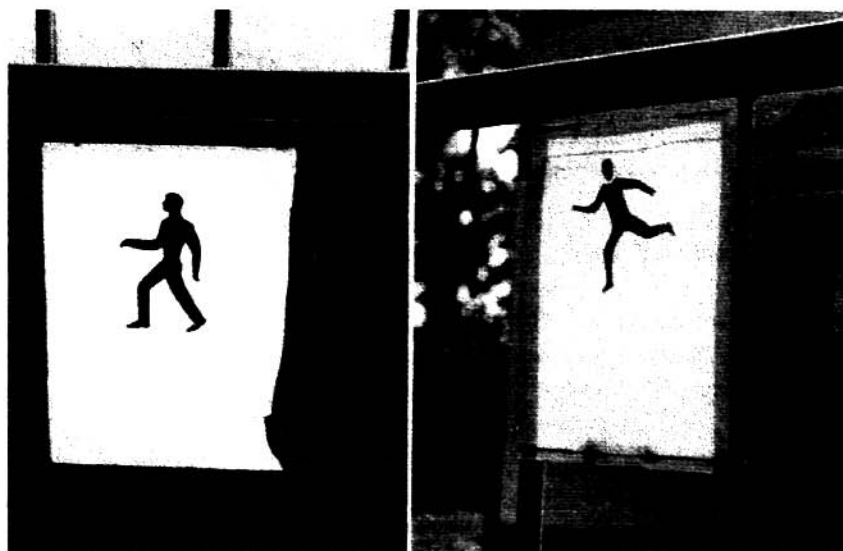
Rodištěm bezpečnostních tabulek je moravské město Blansko, známé průmyslové centrum, kde se moderní technikou sítotisku lisuje jeden příkaz za druhým. Někde tam by se měl pohybovat i člověk, který stylizuje výpovědi, vymýšlí znění všech pokynů, rozhoduje o grafické stránce tabulky, o zobrazeném symbolu a jeho kombinaci s vhodným nápisem.

Při pátrání po tvůrci tabulek však narážíme na konkrétní problém – vzhled a umístění bezpečnostních tabulek (a i zavedení jiných výstražných signálů) nařizuje vláda v souladu s právem Evropských společenství. Tabulky se řídí aktuálním nařízením vlády č.11/2002 Sb. Každým příkazem k nám tedy promlouvá zákon. Kdo je však zákon, kdo tvoří zajímavé rozkazy a poučky, a někdy i chyby v nich? A který zákon je ten konečný, nejvyšší, když náš zákon vychází ze zákona německého a všechno je to vlastně překlad? Kdo je překladatel? Kdo nás varuje před *nebezpečím pádu do prohlubně*, kdo přesně říká *nevyrušuj při provozu a po skončení práce se omyj*? Člověk nejmenovaný, nepodepsaný, neznámý. Původního autora textu neztotožňujeme s odesílatelem informace, který si tabulku zakoupí v obchodě a připevní na patřičné místo. Říkejme mu například pan správce. Je to prvotní účastník nepřímé komunikace s adresátem.

Bezpečnostní tabulky se prodávají v Blansku, v Praze, ale i v jiných českých městech. Každý zákazník má možnost, pokud mu standardní nabídka nevyhovuje, navrhnout si svůj individuální text či netypický rozměr tabulky. I proto je obtížné tabulky a jejich autory spočítat.

Bezpečnostní tabulka se skládá ze dvou částí – verbální (jazykové) a neverbální (grafické). Grafickou stránku tvoří jednoduchá ilustrace, symbol či v krajním případě i barevné pozadí (barva je nositelem významu). Pokud je jazyková část vypuštěna, grafická část sděluje celý obsah (např. symbol blesku na žlutém pozadí signalizuje elektrické zařízení). Jindy je zase důležitější nápis, bývá zvýrazněn větším písmem, obrázek slouží pouze jako doprovod.

Pokud se změní barva tabulky, změní se i její význam. Adresát se prvotně zaměřuje na zobrazený symbol a nápis pod ním, podle barvy se orientuje podvědomě, přesto by se změna barvy (např. vyblednutím) měla brát na vědomí, poškozenou tabulku nutno bez meškání nahradit novou. Správceva lhostejnost ke stavu tabulek značí jeho lhostejnost k adresátovi. Pokud po několikaletém pobývání na slunci vybledne celý symbol, ztrácí se veškeré nesené informace. Mnohdy však dochází k situaci, kdy se vytratí pouze jedna z více barev; nesený význam se neztrácí, nýbrž se mění ve svůj opak. Původní zákaz vstupu nyní vyzývá k procházce na nebezpečné či soukromé místo (zachycuje obr. 1).

Obrázek 1

Některá zařízení či místa vyžadují označení více symboly, proto se vyrábějí tabulky kombinované. Na každé z nich jsou vedle sebe maximálně čtyři symboly (*Vysoké napětí + Životu nebezpečno dotýkat se el. zařízení i drátů na zem spadlých! + Nehas vodou ani pěnovými přístroji! + Vstup zakázán!*). V případě potřeby více symbolů (autobaterie jich má šest, kombajn šedesát) vzniká společenství jednoduchých tabulek. Hrozí však nebezpečí zastínění důležité informace informací sousední, méně důležitou.

Velikost tabulky ovlivňuje délku jazykové výpovědi. Nejčastěji se používá formát A4; dvě třetiny plochy zaujímá grafická část (obrázek), zbývající místo patří nápisu. Ten má formu větnou i nevětnou. Nevětná forma (větný ekvivalent) neobsahuje verbum finitum; jedná se zejména o nápisy označující místnost (*Strojovna výtahu; Plynová kotelna*), požární tabulky (*Požární hadice; Hydrant; Únikový východ vpravo*) či tabulky určené k označení tlakových láhví (*Kyslík; Čpavek; Helium; Kapák zemního plynu*). Užití větných ekvivalentů je výhodné pro úspornost a přesnost sdělení.

Tabulka nám někdy zbytečně vykává, jindy nehorázně tyká. Přitom nedodrhuje žádná pravidla, oslovení adresáta jsou nahodilá. Kompromisem mezi tykáním a vykáním je vždy neutrální infinitiv (*Nevstupovat; Zde neparkovat*). Sloveso je nejčastěji užívaný slovní druh (*Nahoře se pracuje; Zamykat*), mnohdy vyžaduje doplnění substantivem (*Hasit pískem; Průchod zakázán*); ve větných

ekvivalentech nese stěžejní informaci substantivum (*Pozor – jed, jeřáb, vlak, lom, infekce, sesuv půdy; Šatna muži* apod.). Jindy udává smysl celé výstrahy adjektivum a to pak nelze, i přes nedostatek místa, vypustit (*obličejový štít; pěnový přístroj; řezné kapaliny; nouzový přesuv; zmenšený průřez*).

V jazyce bezpečnostních tabulek nalezla azyl i predikativa (*Kouřit lze jen na vyhrazeném místě*). Ekonomické je užívání slovesných substantiv, např. proudění, omrznutí, samovznícení, poleptání, uklouznutí, svařování, řezání (*Mazání a čištění za provozu zakázáno; Zákaz používání mobilního telefonu; Nebezpečí zřícení* apod.).

Některé výrazy musíme chápat jako termín, v opačném případě mohou působit komicky či ztrácet smysl (*výstředníkový a klikový lis; kapák zemního plynu; čichačka* atd.). *Zákaz vstupu pod ramena* je příkaz především pro jeřábníky, *zákaz vnaďení* platí pro rybáře, *zákaz zkrmování* pro zemědělce. Originálně řešená tabulka připomínající matematickou rovnici (*Kyslík + mastota = výbuch!*) patří do chemické laboratoře, nikoliv například do kuchyně, kde bychom si podle tohoto přírodního zákona již nezasmažili. *Trakční vedení* určitě nevede každou domácností a práci na *dlabačkách* či *čepovačkách* si obyčejný smrtelník též nevyzkouší.

Mnoho pokynů odkazuje ke konkrétnímu prostoru či nástroji a nelze je od těchto skutečností oddělovat (*Před dojením a po dojení si umyj ruce; Nerozptyluj spolupracovníky především u strojů*). Sémantické tajemství některých příkazů znají někdy pouze zasvěcení jedinci (*Krajní polohy nemají samočinné vypínání*). V dnešní uspěchané době je zaměstnanec často napjatý, tento stav mu dokonce brání ve vykonávání pracovních povinností (*Vstup pod napětím k transformátoru zakázán!*). Propuštěný zaměstnanec se pak může cítit být tabulkou diskriminován (*Nezaměstnaným vstup zakázán!*).

Bezpečnostní tabulky jsou nevyzpytatelné, záladné, komické, obecně nepravidelné a nejednotné a vůbec hravé. Dodnes se výrobci nedohodli, jak moc má mít chodec roztažené nohy při zákazu vstupu kamsi. Obíhá několik variant (obr. 1) – chůze pomalá, vřravá, ležerní či opatrná, ale i překážkový běh a zběsilý úprk, procházka naboso, v klobouku, ofině či „se svařem na zadku“. Předlohou byl člověk ve své přirozenosti, tvor neposedný, náladový, vyvíjející se.

Úraz na pracovišti či ohrožení budovy požárem není příjemná záležitost, avšak právě v těchto krizových situacích si člověk uvědomuje, jak intenzivně tabulky komunikují a jak je toho třeba i ve zcela všední pracovní den. *Pomáhej postiženému úrazem* je velmi zajímavá rada, podle které se jmenuje celý náš

příspěvek. Možná by se zaměstnavatel divil, jak vypadá uposlechnutí tohoto rozkazu v praxi. Mají zaměstnanci zapotřebí vyhledávat v pracovní době postiženého člověka a působit mu další utrpení? Původce rozkazu se svou zvrhlostí nenamáhá tajit. *I drobné poranění nutno ošetřit*, dodává jistě s úsměvem anonymní Zákon, *proved' předepsanou dezinfekci, před začátkem práce upni oděv a zakryj vlasy! Vždyť přece Nejvyšší odměnou za práci je úsměv vedoucího!*

Co nedokážou vyjádřit symboly tabulek, to podrobně rozepíšou bezpečnostní pravidla. Bez návodu na obsluhu si dnes člověk, zdá se, neukrojí ani chleba. A co potom například práce lesnické a zemědělské, nebezpečné činnosti na elektrických a plynových zařízeních! Pravidla bezpečnosti v těchto oblastech jsou většinou dvojího druhu – pro odborníky a pro laiky. Všechna vznikla na základě zkušeností, které člověku poskytla jeho vlastní hloupost (*Nepodřezávej stromy, na kterých zavěšený strom spočívá; Nevstupuj při odklizení chlěvské mrvy do prostoru pohybujícího se oběžného shrnovače*).

Zajímavá jsou také samotná pojmenování pravidel: Desatero pro autoopraváře; Desatero pro laiky; Patero pro pracovníky seznámené a poučené; A navíc patero pro oba; Patnáctero zakázaných manipulací pro vazače apod. Kuriózní je *Desatero pro jeřábníky* obsahující třináct pokynů či *Patero pro odborníky při zajišťování pracoviště* obsahující pouze *Vypni! Zajisti! Odzkoušej! Uzemni a zkratuj! Odděl živé a neživé!* Co, kde a jak, ví pouze odborník. Český úřad bezpečnosti práce vydává neobvyklá pravidla i pro řidiče (*Nepoživej alkoholické nápoje během jízdy a ani v takové době po jejich požití, pokud můžeš být ještě pod jejich vlivem!*). Ale i řidiči jsou jenom lidé (*Nepřítápej si v uzavřených prostorách chodem motoru!*). Kde chybí *spolehlivost lidského činitele*, tam je každá rada drahá.

Bezpečností tabulky nutno obdivovat a respektovat. Občas nám zachrání život nikoliv před pádem do prohlubně, nýbrž před ustrnutím v tragickém výraze, v každodenní všednosti. Mimochodem, čtete si návod k obsluze výtahu při každé jízdě? Rozumíte všemu, co výrobce doporučuje? (*Před nástupem se přesvědčete, je-li kabina na svém místě!*)

Bohumila Veselá

TAK ZNI, AKI

Znaková povaha registračních značek motorových vozidel

Lidský svět je prostoupen znaky. I při zcela běžných, každodenních činnostech, jako je pohyb po silnicích a ulicích, přemísťování z místa na místo, jsme takřka neustále konfrontováni se znaky různých typů a sami také znaky produkujeme. Dopravní značky, pokyny policistů, směrová a brzdová světla automobilů, zvuková znamení, která občas vydávají, to vše vytváří velmi komplikovanou a mnohdy obtížně proniknutelnou směs významotvorných prvků. Mezi znaky, které jsou se silničním provozem neoddělitelně spojeny, patří také tzv. registrační značky vozidel, tradičně nazývané též značkami poznávacími (k nim se dále připojují rozlišovací značky států).

Podle vyhlášky českého Ministerstva dopravy a spojů o registraci vozidel ze dne 29. června 2001 (243/2001 Sb.) se registrační značkou rozumí „zápis písmenných a číselných znaků vyznačených na tabulce registrační značky“. Přesněji řečeno, znakovou povahu získávají až písmena a číslice na značce a jejich kombinace, až ty se stávají nositelem informace, kvůli které musí být vozidla registrační značkou vybavena.

Základním požadavkem na registrační značku je, aby plnila funkci identifikační a diferenciací; jde tedy o to, aby každému vozidlu byla přidělena právě jedna značka odlišná od značek všech jiných vozidel. K plnění těchto funkcí může stačit zcela libovolný soubor písmen, číslic nebo písmen a číslic (případně i třeba čar, šipek, geometrických obrazců, piktogramů apod.) – pouze se nesmějí vyskytnout dvě značky totožné. Zpravidla se však registrační značky na tuto elementární úroveň neomezují. Bez důležitosti např. není funkce mnemotechnická: značky plní svůj hlavní účel lépe, jestliže jsou relativně snadno zapamatovatelné, a tím účastníkům silničního provozu usnadňují identifikaci vozidla – vlastního a hlavně cizího (např. zapleteného do dopravní nehody). Především však značky do sebe zahrnují různá doplňková sdělení, jež můžeme „vyčíst“, pokud známe příslušný kód.

Např. ve Velké Británii značky obsahují informaci o roce, kdy bylo vozidlo zaregistrováno. Nejčastěji ovšem v sobě nesou – prostřednictvím určitého písmena či sledu písmen – informaci o místě registrace, o správní jednotce (městě, okresu, kraji apod.), v níž bylo vozidlo přihlášeno k provozu. Pro

zprostředkování této informace se používá buď princip symbolický, nebo princip ikonický, přičemž dochází i k přecházení mezi oběma principy.

Při uplatnění symbolického principu je vztah mezi názvem správní jednotky a prvkem, s nímž se setkáváme na značce, v plné míře určován konvencí, o které rozhoduje úřední orgán. Bez znalosti oné konvence pro nás zůstává údaj na značce nerozlučitelný. Tak v bývalé NDR byla jednotlivým krajům od severu na jih přidělena písmena podle abecedního pořadí: A – Rostock, I – Berlín, Z – Cottbus apod.

Naproti tomu při uplatnění ikonického principu působí pojmenování správní jednotky jako vzor pro údaj na značce, jenž je jakýmsi zhuštěným „obrazem“ tohoto pojmenování. Vzniká mezi nimi vztah podobnosti (např. MA – Malaga) a to nám umožňuje s větší či menší pravděpodobností z podoby značky usoudit, o kterou správní jednotku jde. Konkrétní forma (tedy MA a nikoli např. ML) je ovšem opět určována institucionálně, a má tedy charakter stanovené konvence.

Systém, jenž byl v České republice (a předtím v Československu) zaveden donedávna a v němž registrační jednotku představovaly okresy, se zakládal na naprosté dominanci ikonického principu. Na okres poukazovala dvojice písmen odvozená z jeho názvu – vesměs šlo o první písmeno a k němu se připojovalo některé z písmen dalších, přičemž bylo nutno odhlížet od diakritiky (BE – Beroun, CB – České Budějovice, KT – Klatovy, PM, PN – Plzeň-město, PS – Plzeň-sever atd.). K narušování tohoto principu docházelo jen zcela ojediněle a z „nouze“ (použitelné kombinace už byly obsazeny): PC – Praha-západ. Pro identifikaci jednotlivých vozidel v rámci okresu se v případě potřeby k těmto dvěma písmenům přidávalo písmeno třetí (pouze s funkcí rozlišovacího prvku) a vždy se užívala čtveřice číslic. (I tyto složky registrační značky umožňují vyvození určitých informací, jako je datum registrace nebo její konkrétní místo, jsou k tomu ovšem potřebné speciální znalosti dostupné jen omezenému okruhu zásvětců.)

Byla zde ale jedna podstatná výjimka. Vozidlům registrovaným v Praze se přidělovalo písmeno A (plus jedno a později dvě písmena s rozlišovací funkcí). Zde se naopak prosadil princip symbolický, přičemž se nabízí asociace: první, a tedy čelná pozice písmena A – hlavní město.

Nový systém, který zavedl jako registrační jednotku kraje, informační hodnotu údajů na značce omezil: značka nyní vozidlo přiřazuje k mnohem většímu území než dříve. Současně se oslabil působnost ikonického principu, neboť se už používá pouze jediné písmeno (to je asymetricky obklopeno šesti číslicemi –

vzniká tak zápis typu 1S2 5588). Volba jediného písmena silně redukovala počet aplikovatelných forem a navíc skýtá jen nedostatečnou oporu pro to, abychom si uvědomili přítomnost ikonického vztahu k východiskovému pojmenování; snížila se i zapamatovatelnost značky.

Porovnáme-li názvy krajů a písmena jim přidělená, zjišťujeme, že o zřejmém ikonickém propojení s názvem kraje můžeme mluvit v šesti případech ze čtrnácti: S – Středočeský kraj, U – Ústecký kraj, L – Liberecký kraj, K – Karlovarský kraj, P – Plzeňský kraj, Z – Zlínský kraj. Ve čtyřech případech vzniká podobnost nikoli s názvem kraje, ale s krajským městem: H – Královéhradecký kraj (Hradec Králové), C – Jihočeský kraj (České Budějovice), J – kraj Vysočina (Jihlava), B – Jihomoravský kraj (Brno). Ve zbylých případech se uplatnil symbolický princip. K Praze s jejím písmenem A se připojil kraj Pardubický (E), Olomoucký (M) a Moravskoslezský (T). (Dalo by se uvažovat i o tom, že B ve značce Jihomoravského kraje symbolicky poukazuje na „druhé centrum“ státu, je to ale spíše jen teoretická možnost.)

Značky pochopitelně mohou nést i strukturovanější informaci. V tomto ohledu se jako zajímavý příklad nabízí pečlivě propracovaný systém německý. Značky (*Kennzeichen*) používané v SRN se rovněž skládají z části informující o správní jednotce, v níž je vozidlo registrováno (jedno až tři písmena), a z části identifikující konkrétní vozidlo (jedno až dvě písmena a jedna až čtyři číslice); celek přitom nesmí přesáhnout osm prvků (např. BO:HM 129).

Údaj o místě registrace je důsledně založen na ikonickém principu. Navíc se zde uplatňuje zásada nepřímé úměrnosti mezi velikostí příslušného sídla či sídel a počtem písmen na značce. Velkým městům tak přísluší jediné písmeno (B – Berlín, F – Frankfurt nad Mohanem, M – Mnichov, S – Stuttgart atd.), městům střední velikosti odpovídá dvojice písmen (BO – Bochum, BN – Bonn, KA – Karlsruhe, SG – Solingen atd.), pro malá města a okresy bez významnějších sídel je vyhrazena trojice písmen (AUR – okres Aurich, IGB – St. Ingbert, SAD – okres Schwandorf atd.). Zcela důsledné realizaci zmíněné zásady však brání dva faktory: Na jedné straně je to omezenost repertoáru upotřebitelných prvků ve vztahu k potřebám (druhé největší německé město tak má dvojpísmenné označení HH – Hansestadt Hamburg, zatímco H se vztahuje k Hannoveru), na druhé straně naopak snaha naplnit možnosti, které se nabízejí, a eliminovat „prázdná místa“ – i některým středně velkým městům byl „dopřán“ jednopísmenný odkaz, který by jinak zůstal nevyužit (např. A – Augsburg, R – Regensburg). Zatěžkávací zkouškou systému se v devadesátých letech stalo jeho rozšíření na tzv. nové spolkové země. Při této operaci došlo k odstranění

dosavadní největší nedůslednosti (L přešlo z okresu Lahn-Dill na město Lipsko), zároveň se však některá města musela „spokojit“ s větším počtem písmen, než jaký by jim měl náležet (mj. DD – Dresden/Drážd'an, HAL – Halle). (Seznam všech označení správních jednotek v SRN lze nalézt na internetové adrese www.kennzeichen1.de.)

Alespoň zmínku je třeba věnovat další potenciálně významonosné složce registračních značek, užívaným barvám. Pro základní barvy písma a podkladu je spíše než významový aspekt důležitá bezproblémová čitelnost. Rozšířilo se jednak užití černého písma na bílém podkladu (ale v Belgii bylo zvoleno písmo červené), jednak užití bílého písma na černém podkladu. Černé písmo se zjevně osvědčilo více a v řadě států (ve Francii, Rakousku nebo Polsku) postupně nahradilo písmo bílé. Hlavním podnětem ke změně bezpochyby byly zkušenosti z dopravní praxe, to však nijak nebrání spekulacím o jejím znakovém, symbolickém charakteru: přední současný rakouský spisovatel Robert Menasse ve svém souboru esejů *Das Land ohne Eigenschaften* (Země bez vlastností, 1992) odmítá „bezpečnostní“ argumenty a spatřuje v přechodu k černému písmu v době, kdy Rakousko usilovalo o vstup do Evropské unie, symbolický akt „přízpůsobení se budoucím všeobecným normám EU“ (srov. např. Robert Menasse: *Krajina bez vlastností*. Bratislava 2000, s. 34–35).

Významová zátíženost barvy se stupňuje tam, kde na základě dohodnuté konvence vyznačuje značky speciální povahy. Tak v českém systému je např. určen žlutý podklad „pro zvláštní motorová vozidla a zemědělské a lesnické traktory a jejich přípojná vozidla“ a značky vozidel diplomatických a patřících cizincům mají žluté písmo na modrém podkladě.

Ve vyhláškách a předpisech najdeme ještě řadu dalších bodů týkajících se značek historických vozidel, značek pro jednorázové použití apod. Jejich podrobné sledování by ale pravděpodobně nepřineslo mnoho nového, vesměs zde byly institucionálně stanoveny rysy (užité písmenné a číselné prvky, příp. barvy), které poukazují na jejich osobité postavení. Spíše je potřebné povšimnout si toho, že významy pronikají do registračních značek ještě jiným, vlastně nenáležitým a svým způsobem podvrtným způsobem.

Značky obsahují sledy písmen a číslic, které mají identifikovat vozidlo a vedle toho na základě dohodnutých kódů zprostředkovávat další informace. Náhodně a nezáměrně (někdy však také záměrně) se v nich ale konstituují i významy zcela odlišné. Písmena se spojují do existujících slov, slovních tvarů, zkratk nebo vlastních jmen, číslice do kombinací známých z jiných kontextů

či alespoň nějak nápadných. Při setkání s takovými případy v nás může převážít tendence nebrat je na vědomí (s odůvodněním, že se nebudeme zabývat něčím, co je naprosto nedůležité, vzniklo nejspíš neúmyslně a nemá žádný vztah k funkcím registrační značky a k vozidlu), nebo na nich naopak můžeme zálibně ulpívat, oceňovat kreativitu a humornost náhody (případně vynalézavost majitele vozidla) a absurdnost vznikajících asociací. Je to zábava možná trochu naivní, ale při neustálém soužití se záplavou automobilů snad přípustná.

O tom, že nejde o věc zcela podružnou, svědčí dvě rozdílné skutečnosti. Na jedné straně je to snaha institucí, které značky přidělují, eliminovat „nevhodné“ kombinace. Z trojic písmen používaných u nás v době, kdy registrační jednotku představovaly okresy, byly programově vypouštěny takové skupiny, které se shodovaly s vulgárními výrazy, resp. které by na ně mohly poukazovat (nicméně v okrese Jeseník byla široce používána kombinace JEB). V SRN se na značkách nesmějí objevit sledy písmen, jež připomínají období nacismu (HJ, KZ, NS, SA, SS). Na druhé straně mnozí majitelé automobilů či motocyklů touží po tom, aby mohli podobu registrační značky ovlivňovat a umísťovat na ni písmena a číslice podle svého přání. Vyprávějí se legendy o svobodě panující v tomto směru v USA, např. o značkách formulovaných jako výhrůžka: M-EVL (tj. *I am evil* „jsem zlý“) apod.

Evropské poměry jsou skromnější. V SRN si lze za nevelký poplatek pořídit „značku podle přání“, přesněji řečeno identifikační část značky, pokud ovšem není požadovaná kombinace už obsazená nebo nepatří mezi nepřipustné (zakázán je tak např. KU:SS, tj. „polibek“). Zřetelným svědectvím zájmu řidičů o podobu značky jsou spojení jako FO:RD, RO:LF nebo WI:LD („divoký“). Realizací přání majitele vozidla mohou být rovněž kombinace typu B:AD (anglicky „zlý“), B:AR, B:YE nebo „křestní jména“ jako B:EN, B:OB, WI:M – zde však nelze vyloučit ani náhodu. Jindy bývají značky „čitelné“ jen pro omezený okruh zasvěcených – používají se např. iniciály jména majitele vozidla nebo zkratka názvu firmy. Konečně se vyzdvihuje nápadnost a zapamatovatelnost daná hlavně opakováním: B:B, HH:HH. Obdobně se zachází i s číselnou složkou registrační značky, u níž ovšem jsou možnosti sémantizace omezenější: volí se např. označení modelu auta (911 – jeden z luxusních vozů značky Porsche) nebo třeba číslo 160 ve spojení s písmeny IQ. Častěji se tak sází na nápadnost sledu číslic (1234, 1221, 555 apod.). V České republice je úprava značky podle přání oficiálně nepřipustná, některé kombinace (typu 353 3333) však opakovaně podněcují soudy o tom, že k nim přesto dochází.

Na druhé straně systém užívaný při registraci podle okresů vytvářel poměrně široký prostor pro vznik sledů písmen, jimž je možno – chceme-li – připisovat

určité významy; někdy je navíc – při vědomí nenáležitosti a svévolnosti takové operace – můžeme vztahovat i k vozidlu či jeho posádce. Na značkách se tak vyskytla řada slov a slovních tvarů existujících v češtině: AHA, AKT, BOL, JIH, KLK, MED, MEL, MOL, PSA, PSE, PSI, RAB, ROD, SUD, TAK, ZNI atd. V okrese Zlín příslušný kód vyprodukoval i „výhružně“ působící posloupnosti ZLA, ZLE, ZLI. (Tento způsob „čtení“ lze pochopitelně aplikovat rovněž na značky zahraniční, jako je berlínská kombinace B:LB.)

Okruh možností se ještě značně rozšíří, pokud aktivizujeme své znalosti cizích jazyků nebo znalosti faktické, týkající se kultury či různých oblastí sociálního života. Vozidlo pak např. upozorňuje na jednu ze svých nezbytných součástí (RAD – německy „kolo“), prezentuje se jako BEE (anglicky „včela“; je tu ale i jiná alternativa, slangově má *bee* význam „pitomý“), jako BED (anglicky „postel“), ale také jako KLO (německy hovorově „záchod“); jindy dává najevo, že jej nemáme brát zcela vážně (PUN – anglicky „slovní hříčka“, ULK – německy „žert“), nebo se s námi loučí (ADE – německy „sbohem“). Rozšiřuje se i soubor značek potenciálně „výhružných“ či „krvelačných“ (spojení KIL nebo KLL bude snad pro někoho evokovat anglické *kill* „zabij“, ve vztahu k francouzštině lze obdobně chápat TUE). Vedle toho si můžeme podle svého zájmu a zaměření vybavovat třeba jména osobností, s nimiž jsme se v rozličných souvislostech setkali; připomene se nám maďarský básník (ADY), finský filmový režisér Kaurismäki (s křestním jménem AKI) nebo šachový velmistr (TAL). Vzpomínku na dávná vojenská léta vyvolá kombinace TAI (tanková a automobilní inspekce) nebo PHM (pohonné hmoty a mazadla) atd.

Ukazuje se tak, že z hlediska své znakové povahy stojí registrační značky vozidel v průsečíku dvou protichůdných zaměření. Na jedné straně jsou striktně kódovaným systémem s přesně stanovenými funkcemi, na druhé straně však mohou podněcovat produkci významů zcela nenormovaných a nezamýšlených, které se prosazují i přes svou zjevnou nenáležitost; přichází tak ke slovu tendence člověka nacházet významy ve všem, s čím se setkává, i jeho schopnost hry s prvky jazyka.

Petr Mareš

JAK S NÁMI KOMUNIKUJÍ FIRMY

Na trhu s nemovitostmi

(K jazyku a stylu inzercí realitních kanceláří)

Obchod s byty, domy, pozemky se v současné době bezpochyby velmi rychle rozvíjí, mění se představy a požadavky klientů, mění se i styl práce realitních kanceláří; a tato dynamika celé situace má pochopitelně dopad i na vyjadřování příslušných inzerátů, kterému zde chci věnovat pozornost. Materiál jsem zatím čerpala hlavně ze speciálních tiskovin, kde inzerují realitní kanceláře (*Českomoravské realitní noviny*, *GRAND reality*, *Real-City*); další inzeráty je samozřejmě možno najít v Annonci, v denním tisku, na internetu... V tomto krátkém příspěvku mohu ovšem upozornit pouze na některé zajímavosti.

Zdrojem nového nebo aktualizovaného výraziva je tu už sama kategorizace domů a bytů, postihování jejich základních parametrů. Donedávna možná někteří z nás nevěděli (a nevědí dodnes, mají-li to štěstí, že nemusí řešit palčivé bytové problémy), co jsou to byty *mezonetové*, *studiové*, *ateliérové*, *atriové*, *apartmánové* nebo třeba *mimoúrovňové*. Znali jsme zásadní rozdíl mezi domem *cihlovým* a *panelovým* (dnes se už zcela vžilo zástupné *cihla/panel*, např. „byt 2+1, dobře udržovaný panel“; i „byt ve zrekonstruovaném panel domě“). Nenapadlo nás ale zajímat se o levné domy *mobilní*. Nedocházel nám ani význam rozdílu mezi *vilou rezidenční* (k tomu viz dále) a vilou *polyfunkční/multifunkční*, kterou lze využít jak k bydlení, tak jako sídlo firmy, obchodu apod.; a neuvědomovali jsme si, že protějškem řadového rodinného domu je dům *soliterní* či *sólovila*. (Což je možná zbytečná výrazová reduplikace téhož významu, uvážíme-li, že Akademický slovník cizích slov II, Praha 1995, na s. 810 definuje už samotnou vilu jako „izolovaný obytný dům“.) Úplně novým pojmem v této oblasti jsou zřejmě *vilové domy*, což ukazuje i rozkolísanost grafiky – objevují se *viladomy*, *vila-domy* i *villa domy*. (Podobné kolísání ostatně zachytíme i v jiných případech: *eurookna*, *euro-okna*, *Eurookna* i *okna euro*.) K určitému významovému posunu asi v tomto kontextu dochází u výrazu *park*: nebo jak si máme představit *villapark*, novostavbu v *bytovém parku*? A ještě se musím

zmínit o tom, že největší zájem je dnes patrně o vily *funkcionalistické*, většinou *prvorepublikové*, ovšem psáno i *1. republikové*!

Nabízené domy, byty, pozemky jsou v inzerátech vychvalovány pomocí nesčetných evaluativních výrazů, vesměs exponentů vysoce kladného hodnocení. Velmi často se na propagaci inzerovaných objektů podílí např. výraz *standard*. Pokud se vám nabízí *standardní byt* nebo *byt ve standardním stavu*, nebude to asi žádná velká sláva. Daleko víc se můžeme těšit na *byty ve vyšším/vysokém standardu; evropský standard* bytů; na *jedinečný projekt dle německého nadstandardu; velmi vysoký standard použitých materiálů; nadstandardní velkoplošné prostory; nadstandardní provedení; na koupelny osázené nadstandardní sanitou*; nebo přímo na *top standard*.

Už jsem výše narazila na termín *rezidenční*, který tu znamená „obytný, určený k bydlení“. (Srov. Nová slova v češtině. Slovník neologizmů. Praha 1998, s. 252: *rezidentní* = obytný, bytový; adaptace angl. *residential*.) Asi ale nejsem sama, pro koho *rezidence* znamená něco impozantního a je prostředkem vysoce pozitivního hodnocení. (Srov. Akademický slovník cizích slov II, s. 663: *rezidence* = sídlo, sídelní budova hlavy státu n. vysokého hodnostáře; přen. přepychové obydlí.) Ve sledovaném kontextu zřejmě v současné době převládá význam první, neutrální; ale aspoň v některých z následujících spojení s příměsí sémantiky hodnotící: *bytová rezidence; vhodné jako soukromá rezidence; rezidenční domy; rezidenční sídlo; rezidenční nemovitost; pěkná rezidenční ulice; klidné rezidenční prostředí; rezidenční lokalita/oblast/zóna; rezidenční čtvrť Malvazinky; v rezidenční části Prahy 4; unikátní rezidenční projekt; symbol luxusního rezidenčního bydlení*. Některá spojení, např. *rezidenční bytový areál*, ovšem působí jako vyjádření poněkud redundantní.

Pro zájemce o koupi, resp. nájem domu je jistě velmi důležitá i *dopravní dostupnost* (někdy též *obslužnost*, resp. *komunikační přístupnost*). Reklamní strategie velí, aby všechny inzeráty hodnotily dopravní dostupnost jako *dobrou, velmi dobrou* či *výbornou*. Navíc tu najdeme nejrůznější formulace: *dobrá dostupnost stanice metra/autobusu; výborná dostupnost do Prahy/do centra; velmi dobrá dostupnost z Prahy / z dálnice; dostupnost PID*. (Tedy dostupnost čeho – kam – odkud – čím; a někdy stačí jen *vynikající dostupnost*.) Nevím, zda bude každý pozitivně hodnotit údaj *každou hodinu autobus PID*. Také je asi velmi individuální, co kdo bude pokládat za *z hlediska dostupnosti optimální vzdálenost od nákupních a zábavních center*. Rozhodně však je nezbytné bydlet na *dobré a dopravně dostupné adrese*. Perlou je tato formulace v nabídce domu: *Pro svou výbornou polohu a krátkou vzdálenost k dálnici D1 je obslužnost zajištěna*.

Dále se zastavím u jevu, který souvisí se samotnou podstatou inzerátu: vtěsnat na co nejmenší plochu co nejvíc údajů. Texty proto mají podobu přetížených struktur, dlouhatánských řetězců, sestávajících ze shodných i neshodných přívlastků a příslovečných určení: *nezařízený zrekonstruovaný secesní byt; luxusně kompletně zařízený RD; nádherný byt po kompletní nadstandardní nákladné rekonstrukci; prodej zrekonstruovaného z poloviny podsklepeného dvoupodlažního zděného domu; funkcionalistická vila, kompletně stylově vysoce kvalitně zrekonstruovaná; RD s garáží před kolaudací na zajímavém místě 5 km od metra*. Vrcholem jsou např. tyto kumulace: *Nedokončený podsklepený patrový rodinný domek s vedlejší budovou na krásném klidném místě u lesa v blízkosti velkých rybníků. Nadstandardně vybavený a upravený objekt na okraji malé vesničky vhodný pro bohatou, náročnou a rozvětvenou rodinu nebo k užívání jako penzion.*

Z hlediska slovo tvorného nás upoutají některá předponová slovesa administrativního typu. Realitky nám slibují *vyinzerovat nemovitost*, resp. *nemovitost vám zainzerujeme*. Také nám mohou *předjednat hypotéku*, leccos *nasmlouvat*. Mluví se rovněž o *profinancování výstavby*, o tom, že *inženýrské sítě jsou předpřipraveny*, resp. o tom, že *nezařízený byt lze částečně dozařídít*. Podivné ovšem je, že stavební pozemek je možno *rozparcelizovat*. Hojně se uplatňují deverbativní adjektiva tvořená z trpných příčestí, zejména od dokonavých sloves s prefixem *za-*: *zastavěná plocha, zasítovaný pozemek, zatrávněný areál, zateplená hala, pozemky se prodávají jako zainvestované*. Dvojice *nabídka – poptávka* je samozřejmě emblémem tohoto tržišního světa; proto vedle slovesa *nabízet* vystupuje do popředí sloveso *poptávat*, od něj odvozené adjektivum a jeho podoba substantivizovaná: *poptáváme byty a domy pro naše klienty; poptávající klientela; nabídněte přímým poptávajícím!*

Vyjadřování odborné a administrativní je založeno na přesnosti a jednoznačnosti; odtud zřejmě i do lakonických textů inzerátových proniká vysoká frekvence nominativu. Inzeráty oplývají apozičními konstrukcemi typu *jádro umakart, kuchyňská linka masiv a žula*; ještě častěji s vlastními jmény: *okna VELUX, střecha BRAMAC, nábytek IKEA, dveře Sappelli, kotelna Buderus, spotřebiče Miele/Bosch/Siemens/Gorenje...* Víc nás zarazí *dům Sluneční náměstí* (nikoli „na náměstí“), *okna do ulice Kaprova, v blízkosti ulice Průmyslová, budova bývalého hotelu v Karlově Vary*. Jiný typ: *Velká dílna možno využít jako dvougaráž*. A hodně k nominativu inklinují nadpisy, hlavičky inzerátů: *Prodej luxusní dům na Vinohradech; Pronájem Tišice u Prahy*. Víc nás asi uspokojí forma s pomlčkou (*Prodej – rodinný dům v Horoměřicích*); pomlčka

však na druhé straně jaksí přebývá u podoby s genitivem (*Prodej – činžovního domu v Praze 3*).

Povšimneme-li si zvláště užívání předložek v těchto textech, zachytíme některé drobné zajímavosti. *Dům pod alarmem* nás asi příliš nezarazí, nepřekvapí nás ani už tolikrát konstatované (např. v pracích M. Čechové, M. Hrdličky) pronikání předložky *na* na místo *v* (*byt na Praze 8, dům na Veleslavíně*). Předložka *v*, ustupující z místních určení, zato zvýšila svou frekvenci jinde: *byt v cihle; 4. patro v nízkém panelu; stoupačky v plastu; rozvody v mědi; vše v mramoru; kuchyň v nerez; příjemný interiér ve dřevě* aj. Velký vliv na cenu má, zda je *byt k rekonstrukci* či naopak *po rekonstrukci*. A všichni známe manipulativní roli předložky *od* nejen v nabídkách nemovitostí, ale i nej-různějších jiných produktů (*již od Kč...*). Proto nás zaujme text inzerenta, který stanoví přesné ceny všech nabízených bytů a v závorce ujišťuje: *žádné „OD“*.

Velká písmena, jeden z úhlavních problémů českého pravopisu. Ve sledovaných textech jich je požehnaně; i tam, kde opravdu nejsou na místě. *Prodáváte Byt, Chatu, Dům? Neváhejte a volejte!*; *Prodej Chalupy na Křivoklátsku; Prodej Družstevního bytu... do Osobního vlastnictví; dostavba Duben 2004; byty v Památkovém domě; RD ve stylu Viktoriánské Anglie; vila u Máchova Jezera; statek v Jižních Čechách; dům mezi Americkou a Německou ambasádou, blízko Karlova Mostu...* V některých případech si lze toto „zveličování“ vysvětlit neznalostí autorů, jindy zřejmě jejich snahou o zvýraznění závažného údaje. Zejména v nadpisech a záhlavích inzerátů jistě přichází v úvahu i vliv angličtiny. Podobným jevem je i nadbytečné užívání uvozovek, také nejspíš motivované úsilím o grafické zvýraznění: *metro „Holešovice“* by se ještě sneslo, ale *výhled na horu „Říp“?*

Jen pro zajímavost aspoň malý výběr z chyb, které se vyskytují opakovaně. Např. *zděnné patro* (dřevěné chaty); *prodej stavebních parcel; voda z řádu před domem*. Při tak vysoké frekvenci výrazu *standard* asi není možné, aby se neobjevila chyba (*standartní vybavení*). Střechy pokrývá *kanadský šindel*, ale i *hnědá šindel*. Při obrovské, řetězovité inflaci přívlastků asi nelze očekávat, že inzerenti vždy správně rozliší přívlastek těsný a volný a že nebudou chybovat v interpunkci; většinou raději čárkami šetří, ale někdy přece jimi zahýjí: *luxusní, mezonetový, podkrovní byt*. A „nahuštěný“ inzerátový styl, kdy je nutno do jedné formulace vtěsnat množství údajů, je také živnou půdou pro falešné větné dvojice: *terasa je osázena dřevinami s automatickým zavlažováním...*

Řadu opěrných termínů těchto inzerátů jsem už v různých souvislostech

uvedla; teď upozorním ještě na několik, které se buď vyskytují častěji, anebo na nás působí nově, neobvykle, teprve si na ně zvykáme, popř. jim zcela nerozumíme. I zde má vysoký výskyt výraz *projekt*, hlavně ve spojení *developerský projekt*. Aktualizuje se výraz *intravilán (polyfunkční areál v intravilánu města*, tj. v zastavěné části – srov. Akademický slovník cizích slov I, s. 393). Výhody *nízkoenergetického domu, termo-omítky* či *zvukotěsných vakuových oken* si asi dovedeme představit. („Nízkoenergetický“ zde ovšem evidentně neznamená „poskytující malé množství energie“, jak definuje Slovník neologizmů na s. 185, ale pravý opak.) Terminologizovalo se už zřejmě spojení *objekt pro nerušící výrobu* (aby si kupec nepředstavoval, že může v objektu bez ohledu na okolí rozjet výrobu hlučnou). Zajímavou terminologii vykazují inzeráty nabízející budovy nebo jejich části pro administrativní a firemní účely: v nabídce bývá např. *strukturovaná kabeláž*, v budově je k dispozici *poštovna*, klimatizovaná *serverovna*... Nový pro mne byl termín *kročejová neprůzvučnost* (v patře); nevím, je-li právě šťastný, ale *odhlučnělá kročejová plovoucí podlaha* mi připadá už jako vyložený nesmysl. Stejně tak jsou pro mne novinkou *zátěžové koberce, topné rohože a centrální vysavač*. Velké terno zřejmě představuje *parkovací místo uzamykací / pod uzamčením*. Ustálilo se už zřejmě také specifické užití slovesa *koncipovat*: *byt je možno koncipovat i jako kancelář*, naopak *kancelář je možno koncipovat i jako bytovou jednotku*... I sem pochopitelně pronikají anglicismy: firmě se např. doporučuje objekt obsahující *showroom* (srov. Slovník neologizmů, s. 268–269); jistě se už nemůžete dočkat, až budete mít *smart home* (počítačem řízenou domácnost); k pěknému domu patří *open space*; nebo můžete mít *byt řešený jako velký otevřený prostor – loft*. Hranice mezi češtinou a angličtinou se někdy téměř stírá, což ukazuje např. nabídka domu „na exklusivním místě“. (Mimořádně, zcela zbytečně se angličtina objevuje v názvech nově stavěných objektů nebo obytných souborů: *Vítkov Building, Troja Gardens*.)

Samostatnou kapitolu tvoří zkratky. K základům „inzerátového stylu“ nepochybně patří hojně užívání zkratk a zkracovacích technik všeho druhu. Zkratky a různé zkrácené výrazy se postupně v těchto textech stabilizují a nerosozumitelné mohou být jen tomu, kdo tyto tiskoviny pravidelně nesleduje. Jeden typ je např. *elektro na pozemku, vila vhodná na repre sídlo firmy, byt po částečné reko* (= rekonstrukci), *možná hypo* (= hypotéka), *v celém domě klima* (= klimatizace). Pak je tu stále rostoucí množství zkratk iniciálových jako *komplet IS* (inženýrské sítě); *RD, ŘRD* (rodinný dům, popř. řadový); *ZP, UP* (zastavěná plocha, užitná plocha); *I., 2. NP/PP* (nadměrní/podzemní podlaží); *OV, DV* (osobní/družstevní vlastnictví); *PS* (parkovací stání); *SAT* (satelit); *PID*

(Pražská integrovaná doprava); *vrata garáže na DO* (dálkové ovládání); *ohřev TUV* (teplé užitkové vody); *EZS* (elektronický zabezpečovací systém); *prázdná AB* (administrativní budova); *připojení k internetu přes UPC* aj. A i jinak texty hýří nejrůznějšími zkráceninami, více či méně průhlednými: *po celk. rek., nez./ nezař., pl. podl., centr. vyt., soc. zař., novost. před kol.; lze koup. sous. poz. i 3 lož., 2 koup., podkr. místn.* (v prvním případě znamená *koup.* „koupit“, ve druhém „koupelna“); *bezpr.* (= bezproblémové) *parkování před domem; byt s id.* (= ideálními) *částmi domu a pozemku; pronájem bytu 2+1 zař., 10.000 + en* (= poplatky za spotřebu energie).

K reklamnímu stylu neodlučitelně patří i manipulace, snaha dostat adresáta tam, kam tvůrce či zadavatel reklamy potřebuje. (Srov. o tom v pracích K. Šebesty, S. Čmejrkové, M. Pravdové ad.) Ve sledovaných textech není jednoduché ji odhalit; určitě však manipulativní strategii slouží jakési eufemismy, umožňující zastírání určitých skutečností, resp. jen jejich polopřiznávání. Nikdo dnes nestojí o byt v přízemí, natož v suterénu; proto nabídky často uvádějí *zvýšené přízemí* nebo *polosuterén*. Něco podobného je i *polosamota* (někdo možná má zájem o bydlení na samotě, ale v jiném by to mohlo vzbudit obavy...). *Polovana* vás má smířit s holou skutečností, že nebudete mít pořádnou vanu. Eufemismem je také *jiné vlastnictví*: vedle družstevního a osobního vlastnictví existuje už v podstatě pouze bydlení v nájmu u soukromého majitele, což je záležitost v mnoha případech riziková – proto ta kamufláž. Opačné případy, kdy inzerent otevřeně přiznává závažné „vady na kráse“ nabízeného objektu, jsou zcela výjimečné – mnoho příkladů nemám, snad alespoň dva. Nabídka činžovní vily k prodeji obsahuje údaj *Jeden byt obsazen neplatičem*. A jiná nabídka domu: *Vhodné na rodinný dům spojený s podnikáním, neboť v místě je částečně hluk od silnice Praha–Strakonice!*

Na závěr této materiálové stati ještě malou poznámku ke jménům strůjců většiny těchto textů, tedy ke jménům realitních kanceláří. Poměrně malé procento těchto názvů se tváří aspoň poněkud česky, nebo se nějak hlásí k českému regionu. To jsou názvy typu *První česká realitní, 1. česká realitní a investiční, Pražské reality, Letenská realitní*; dále např. *Ráj nemovitostí* a názvy obsahující česká vlastní jména, nejčastěji jméno majitele: *Realitní kancelář JUDr. Josef Křen; Kadlec, realitní kancelář; Prokop Reality; Reality Vltavín; RK Pokorný; RK Honzík* aj. A ostatní? *RK Atlantis, Mentis, Centa, Neura, Renix, Sistar, Sorent, Starlet, Bonus, Víteks. Omega Reality, Finosa Reality, Akropolis Reality, Pergamon Reality, BEST Reality, TIDE Reality, MEXX Reality, Real Komplet, Austis Real, Juris Real, Exkluziv Real, Gold Real, Trigema*

Real, Victoria Real, GES Real, Reality Elephant, Reality Agency, Reality Invest, Rosa Euro, Europrague, B&B Reality, J&T Real Invest, DT Rentals&Reality, HUTS real estate, Concept real estate, G&G estate agency, Prague Real Estate Consultants. Těžko z těchto většinou neprůhledných názvů poznáme, zda si naše realitní kanceláře v takové míře hrají na světovost, nebo zda český trh s nemovitostmi ovládají především zahraniční subjekty. Tyto renomované RK a jejich *makléři* shlížejí spatra na tzv. *kufříkáře*, kteří nemají vlastní kancelář a „dělají smlouvy na koleně“.

Snad se mi aspoň podařilo naznačit, že trh s nemovitostmi představuje jednu z nových, velmi proměnlivých a expanzivních komunikačních situací. Na pomezí reklamy a administrativního žánru inzerce tu vzniká jeden ze substylů (určitě není sám), který do sebe nasává i určitou vrstvu odborné terminologie... Proměny vyjadřování nabízejících a poptávajících subjektů na tomto tržišti bude jistě zajímavé sledovat i nadále.

Jana Hoffmannová

Tesco linka zdarma!

Nákupní centrum s množstvím obchůdků je: a) d'ábelská vymoženost západní civilizace, b) zábavní centrum, c) jeden z faktorů ovlivňujících vývoj české jazykové situace. Většina z nás se pravděpodobně přikloní k prvním dvěma variantám a o možnosti c) nebude pro jistotu ani uvažovat. Chyba lávky, přátelé! Odložte růžové brýle a vzhůru nakupovat! Vítejte v zemi zaslíbené!

Šmilauerovský těsný přístavek, přesněji řečeno apoziční spojení obecného substantiva a vlastního jména, zejména jde-li o názvy produktů a služeb, prochází v češtině výrazným vývojem. Pravdivost mých slov potvrdí všudypřítomné (a všemi

jistě tak oblíbené) reklamní letáky, jimiž se to v našich poštovních schránkách jen hemží. Kdo neprolistoval – neuvěří! A přitom stačí tak málo – najít si trochu volného času a v klidu si pozorněji prohlédnout nabídkové reklamní listiny a katalogy známých mezinárodních a českých obchodních domů, supermarketů a firem působících na českém trhu.

Před vlastní analýzou tiskopisů se však seznámme s českým územ a západními marketingovými tendencemi. Každý z nás se již jistě setkal s reklamními nabídkovými letáky či vyslechl a zhlédl reklamu v televizi: ze všech stran na nás útočí různí *Agfa medvídci*, *Nestlé čokolády*, *Go a Twist sady*, *Union banky* apod. Přitom v češtině se u označení výrobků a služeb na první místo stává apelatívu a teprve poté vlastní jméno.¹ Správně by nám tedy měly být nabízeny *jogurty Yoplait*, *prací prášky Ariel* apod. To v západních zemích je situace o něco odlišnější. Marketingová strategie klade důraz na značku² (např. *Max Factor Make-up*), protože právě značka výrobek prodává ze všeho nejvíc. Čím dříve ji zákazník zaznamená, tím lépe. (Vedle toho působí na slovosled i typologické odlišnosti: v angličtině lze slovosledem signalizovat slovní druh.)

A nyní tedy slibovaná vlastní analýza. Jako zkoumaný materiál nám poslouží sedmáct letáků společností Plus, Billa, Albert, Terno, Sana, Tesco a Baťa. Texty sestavily týmy českých odborníků, nejde tedy o překlady. Z celkového počtu 1464 produktů se u 695 artiklů v názvu vyskytla kombinace vlastního jména a apelatíva, přičemž pouze 396 položek (63 %) bylo pojmenováno podle českého úzu. Zbývajících 229 položek (37 %), tedy dva artikly z pěti, vsadilo na západní strategii. Tendence pojmenovávat výrobky dle západních zvyklostí se ovšem u jednotlivých obchodních společností liší. Důležitou roli při označování produktů v prodejnách a letáčích hraje samotný management společnosti (viz české Terno a český úzus versus zahraniční společnosti Billa a Tesco). Nemalelou mírou se podílí i reklama, která, jak je již dlouhá léta známo, má na spotřebitele obrovský vliv.

Plus – diskont potravin

Produktů celkem: 86

	Počet	Četnost
Apelatívu + vl. jméno	11	61 %
Vl. jméno + apelatívu	7	39 %
Apoziční spojení celkem	18	100 %

V nabídkovém letáku tohoto supermarketu označení výrobků a služeb v souladu s českým územím (tj. apelativum + vlastní jméno) převažuje, nicméně kromě *tmelu Euro* či *vody Trend* si lze zakoupit např. *Petti Fun tyčinky*, *Domestos WC gel*, *Eidam sýr* apod.

Billa

Produktů celkem: 127

	Počet	Četnost
Apelativum + vl. jméno	14	26 %
Vl. jméno + apelativum	40	74 %
Apoziční spojení celkem	54	100 %

Jak je již z tabulky patrné, zahraniční společnost Billa se při pojmenovávání služeb a produktů českého úzu moc nedrží. Téměř tři ze čtyř produktů a služeb jsou označeny jako např. *Lanza prášek*, *Spak kečup*, *Bari džus*, *Mr. Classic jogurt* apod.

Albert

Produktů celkem: 95

	Počet	Četnost
Apelativum + vl. jméno	34	83 %
Vl. jméno + apelativum	7	17 %
Apoziční spojení celkem	41	100 %

Jednou ze základních zásad supermarketů Albert je být blíž svým zákazníkům. O jejím dodržování svědčí i způsob označování produktů a služeb podle českého úzu (např. *prášek Persil*, *jogurt Cremi Gourmand*, *káva Mocca Press*). Ovšem i sem pronikají západní způsoby, i když ne v tak hojné míře jako u jiných společnostech. V nabídce se tedy můžeme setkat mj. i s výrobky jako *Granko nápoj*, *Hello džus* aj.

Terno

Produktů celkem: 135

	Počet	Četnost
Apelativum + vl. jméno	82	100 %
Vl. jméno + apelativum	0	0 %
Apoziční spojení celkem	82	100 %

Společnost provozující síť supermarketů Terno je ryze česká. To se odráží i v označení produktů a služeb (např. *olej Frol, pochoutka Milano, prostředek Rex, jogurt Yoplait, polévka Maggi*).

Sana potraviny

Produktů celkem: 125

	Počet	Četnost
Apelativum + vl. jméno	56	96,5 %
Vl. jméno + apelativum	2	3,5 %
Apoziční spojení celkem	58	100 %

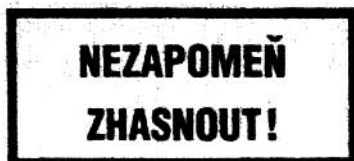
Soudě podle názvu tohoto obchodu s potravinami bychom mohli očekávat podobné tendence i při označování nabízených produktů. Opak je však pravdou. Drtivá většina názvů respektuje český úzus (např. *čokoláda Milka, káva Dadák, gel Nova, polévky Maggi, sirup Jupí*). Ovšem i zde najdeme pár zástupců „vybočujících z řady“ – např. *Relax minerálku*.

Tesco

Produktů celkem: 791

	Počet	Četnost
Apelativum + vl. jméno	162	61 %
Vl. jméno + apelativum	105	39 %
Apoziční spojení celkem	267	100 %

Britská společnost Tesco si na českém trhu udržuje stabilní postavení a vliv. To se projevuje i ve způsobu označování produktů a služeb. Podle statistiky sice označování výrobků podle českého úzu převažuje, nicméně i tato převaha začíná být silně narušována. Stačí si jen vzít jakýkoliv reklamní leták či katalog, a dočtete se o nabízených produktech a službách jako např. *Tesco linka, Tesco bus, Pfaner multivitamin, Tesco limonáda, Emco müsli, Jojo bonbóny, Barilla omáčka, Rio Mare tuňák, Florian jogurt, Nowaco prsty, Nivea krém* apod. Vedle toho však společnost Tesco nabízí i *jogurt Plus Ehrmann, čistič Clin, omáčku Uncle Ben's*. Jak se zdá, boj o názvy není zdaleka ještě ukončen.

Baťa

Produktů celkem: 105

	Počet	Četnost
Apelativum + vl. jméno	37	35 %
Vl. jméno + apelativum	68	65 %
Apoziční spojení celkem	105	100 %

Ač česká firma, Baťa se silně poddává zahraničním vlivům, a to nejen v oblasti marketingu, ale i „lingvistiky“. Nadpoloviční většina nabízených služeb ignoruje český úzus a dává přednost západním tendencím. Společnost Baťa přichází na trh se službami jako *Baťa šek*, *Baťa mail*, *Baťa klub*, *Baťa klub body*, *Baťa klub šek*, *Baťa klub účet*, *Baťa dobírka*, *Baťa kontakt*, *Partner karta* a jiné.

Dočetli jste? Gratuluji! Teď už jen stačí, abychom v sobotu dokonale vyprali v *Ariel prášku* a *Silan Blue Dream aviváži* a k obědu si dali *Clever brambory* se smaženým *Eidam sýrem* pokapaným *Spak kečupem*, popř. *Hellmann's omáčkou*, a k pití *Bari džus*. O nádobí se nám postará *Fagor myčka* a její věrný pomocník *Oro prášek*. Odpoledne, řádně umyti *Crisan šampónem* a navoněni *Rexona deo sprayem*, vyrazíme ven, nejlépe nakupovat. Ani auto brát nemusíme – do hypermarketu přece jezdí *Tesco linka* zdarma!

Lucie Nakládalová

Poznámky

¹ GREPL, M., KARLÍK, P. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, str. 326.

² Srovnej letáky britských firem *Harrods* (www.harrods.com), *Asda* (www.asda.co.uk), *Boots* (www.boots.com).

Chcete přijít do nebe?

Nejspíš i ve vaší poštovní schránce se čas od času objevují firemní časopisy. Bývají barevné, tištěné na křídovém papíře a přesycené nevynalézavou inzercí. Na titulní straně se obvykle usmívá celebrita, která uvnitř tiskoviny nadšeně vychvaluje některý z produktů firmy. Zpravidla nechybí nudný rozhovor s ředitelem o tom, jak úspěšně roste obrat a jak báječné nové služby pro vás firma připravila. Funkce takových tiskovin je evidentní: udržet si zákazníka. Pokud je vůbec přečtete, vzápětí je vyhodíte.

Do mé schránky se už tři roky dostává firemní časopis, o němž nic výše zmíněného neplatí. Vydávají ho moji popeláři.

Chcete dělat záslužnou práci? Chcete pomáhat zachraňovat planetu před znečištěním? Chcete přijít do nebe? Firma KOMWAG přijme řidiče, popeláře, metaře. Hlaste se, platové podmínky jsou výhodné.

KOMWAG je soukromá pražská firma podnikající v oblasti komunálních služeb. Svůj časopis, distribuovaný do schránek obyvatel těch částí města, kde působí, vydává od roku 2000 zhruba čtyřikrát do roka a charakterizuje ho jako reklamní občasník. Časopis má čtyři stránky tištěné v místní malé tiskárně na recyklovaném papíře a je černo-modro-bílý. Jednotlivá čísla jsou vždy věnována jednomu hlavnímu tématu, např. psím exkrementům, údržbě komunikací, tříděnému odpadu, černým skládkám. Co se v tomto občasníku píše?

Tak třeba na straně 2 nikdy nechybí sloupek výkonného ředitele. Je nadepsán *Dobrý den*, mívá informačně-úvahový charakter a představuje čtenářům některý problém, jímž momentálně firma žije. Pan ředitel ho píše s emocionálním zaujetím a snaží se udržovat blízký kontakt s adresáty. Nezřídka jim děkuje za podněty, pomoc, trpělivost v těžkých chvílích, vždycky jim přeje – krásné jaro, klidnou dovolenou, ať potkávají co nejlépe usměvavých lidí apod. Pokaždé to vyznívá upřímně a optimisticky.

Poměrně časté jsou rozhovory s osobami, kteří mají čistotu města na starosti, počínaje zástupcem starosty a radním pro životní prostředí a konče řidičem multikáry. Firma také na stránkách svého periodika přetiskuje korespondenci, v níž vedoucí divize odpadu odpovídá na dotazy, návrhy i kritické podněty občanů. Zastoupeny jsou i praktické rady, jako např. jak postupovat, když vám při komplexní údržbě komunikací odtáhnou auto. Na zadní straně se nachází křížovka, soutěžní otázka plus zpráva o výhercích z minulého kola, kontakt na

firmu a komunální inzerce, která mívá kouzelně starosvětskou, věru nekomerční podobu.

Prachové peří (husí) na 2 lůžka přenechám za ovoce či ořechy. Tel. ...

Jednou z věcí, které mě zpočátku na novinách KOMWAGU zaujaly nejvíc, byla jejich jazyková úroveň. V prvních číslech se totiž nevyskytují prakticky žádné jazykové ani pravopisné chyby. Příznačné je v tomto smyslu číslo 5, v němž lze nedostatky v interpunkci najít nikoli v autorských člancích, nýbrž pouze v textu přetištěném z celostátního deníku Blesk. Úroveň nastavenou prvními čísly bohužel časopis neudržel. Zajímavější a cennější než zvládnutí pravopisu je ale stylové odstiňování výrazů a formulací – a i v tom stojí praxe občasníku za pozornost.

(...) Apelujeme proto na všechny majitele psů, aby si uvědomili, že jejich není jen hafan, ale i jeho trus. Řekněme si to na rovinu: Za hovno svého psa jste plně odpovědni, přátelé!

V této formulaci z čísla 3 lze poukázat třeba na využití synonymních dvojic nebo na změnu slovesné osoby. Působivost vyjádření však především vyvolává ono nezvyklé spojení těžkého vulgarismu, knižního jmenného tvaru adjektiva a oslovení *přátelé*. Takovýto apel vskutku jen tak nepřejdete. Jiným způsobem je výrazového kontrastu využito v čísle 12, které je věnováno témuž tématu. Seriózní a věcný rozhovor značky (bok) s vedoucím divize odpadu je náhle přerušeno a (bok) se přizpůsobuje novému komunikačnímu partnerovi:

Právě dorazil Jan Prchal, který jezdí se čtyřkolkou:

Není vám zima???

Jan Prchal: No – někdy přímo kosa.

Kolik hoven seberete???

Jan Prchal: Tudle třicetilitrovou bandasku jedu vysypat někdy i pětkrát za šichtu.

Jak to jezdí???

Jan Prchal: Dobrý, jezdí to furt, léto, zima, je to nezmar.

Ve srovnání s jinými reklamními tiskovinami je pozoruhodná i přímost vyjadřování. Autoři píšou texty s osobním zaujetím, s pevným přesvědčením, že komunální problematika se každého dotýká, a tudíž i každého může zaujmout, a bez potřeby uhýbat před kritikou či uchylovat se k mlžení a nejasným formulacím. Nepoužívají modální částice typu *určitě*, nepoužívají neosobní pasívní konstrukce. Na adresáta neútočí žádným *kupte, využijte*, nehrají na něj habaďůru, ale obracejí se k němu jako k rovnocennému partnerovi.

Od 1. dubna panuje ve svozu popelnic na Praze 2 dočasný zmatek. Změnili jsme svozové dny, abychom odlehčili dopravě, a některé posádky našich vozů se dostaly do nového prostředí, které neznají. Buďte k nám shovívaví. Co jsme nevyvezli, vyvezeme.

Jazyk a obrazné myšlení redaktorů časopisu jsou ovlivněny jejich každodenní zkušeností a pracovním zaměřením. Rubrika, v níž byly přetiskovány různé zprávy z domova i ze světa týkající se odpadové a komunální problematiky, se jmenovala *Tříděný odpad zpráv*. Nejen z této rubriky je zřejmé, že vedení firmy se zajímá o všechno, co s danou problematikou souvisí. Časopis uveřejňuje i reportáže o třídění odpadu v zahraničí, seriál o historii udržování čistoty v Praze, různé odpadové statistiky atd. O čistotě města, odpovědnosti za životní prostředí a naopak lhostejnosti (a po 11. září 2001 i o zodpovědnosti globální) autoři občasníku také nahlas uvažují a nepokrytě, ale přitom vlídně a s nadhledem k takovým úvahám vedou i své čtenáře.

A tím se dostávám k tomu, co je na reklamní tiskovině KOMWAGU nejneobvyklejší, totiž k její textové funkci. Tak jako u ostatních propagačních periodik dominují i zde funkce informační a přesvědčovací, ta druhá především. Zásadní rozdíl je však v tom, pro co své čtenáře-zákazníky chtějí redaktoři občasníku získat. Věrnost firmě to totiž není; není to koneckonců občan, kdo přímo rozhoduje o poskytovateli komunálních služeb. To, co redaktoři po svých čtenářích chtějí, je zcela explicitně formulováno v čísle 6:

Chceme vás přesvědčit, že to s péčí o životní prostředí myslíme vážně. Chceme vás ještě více zapojit do spolupráce. Chceme posílit vědomí naší společné odpovědnosti za čistotu našeho společného chodníku (...).

Hlavním cílem časopisu tedy je ekologická výchova, ne-li dokonce šířeji chápaná výchova k občanské zodpovědnosti. Možná si teď říkáte, že jsem svým popelářům naletěl, že ve skutečnosti jsou všechny ty ekologické tlachy jen chytře vymyšleným prostředkem k budování dobrého obrazu firmy. Inu, kdyby to byla pravda, byl by komunální podnik tou nejlepší piárovou agenturou, jakou znám. Raději se mi však věří tomu, že existují firmy, které ve své práci vidí vyšší hodnoty než zisk, nebojí se přesvědčovat o těch hodnotách své zákazníky, a dokonce k tomu dokážou využívat vhodných jazykových prostředků.

Robert Adam

O vyhazovu, profesní mluvě a eufemistických termínech v personalistice

Tabuová slova nebo významy častěji vyjadřované eufemismy bývají v učebnicích definovány statickým předvídatelným výčtem příkladů.¹ Tyto situace a činnosti v životě člověka většinou nutně nastávající *jsou* vymezitelné, definovatelné, a to možná tímto souborem společensky a kulturně podmíněných atributů:

1. *společensky nežádoucí nebo přípustné pouze v intimitě „já“, příp. omluvitelné u malých dětí*

Z tabuového principu plyne, že tyto *nezveřejnitelné, nepojmenovatelné* nebo *zamlčované, soukromé, „citlivé“*, a tudíž *opisované* činnosti a děje jsou zdrojem dalšího emočního souboru: *trapné, znemožňující, degradující*.

2. *spojené s tělesností*, a to většinou nepříjemnými pocity nebo počitky – *zápachem, rozpadem, úpadkem*

Bývá to většinou v souvislosti s tělesnými pochody a stárnutím, ovšem do tohoto popisu nezapadá např. oblast sexu.

3. *nepříjemné* (a to pro okolí; pro původce v případech porušení principu tabu)

Tento pracovní stanovený soubor charakteristik eufemismů je tedy úzce svázán s podstatou tabuovosti: porušení principu tabu vede k rozpakům, pohoršení nebo smíchu, přičemž si tyto zdánlivě protichůdné emoce bývají pozoruhodně blízké.

Zatímco významy frekventovaně uváděné jako eufemismy obvykle mívají svého neutrálního českého nositele, byť jde často o výrazy složené (*vylučovat tělní tekutiny, zemřít, páchnout?, močit?, vylučovat stolici?, souložit?*),² význam, o který jde v tomto příspěvku, existuje v rámci spisovného standardu pouze ve formě meliorativní nebo metaforické (*propuštění*); jediný zcela neutrální výraz je složený (*dát/dostat výpověď*) a nemá obecnou platnost – postihuje pouze jednu z možných forem *vyhození z práce*.

Vyhazov není příjemná záležitost, a to zřejmě pro původce ani pro objekt – bude tedy v tomto ohledu splňovat alespoň jeden bod z uvedené charakteristiky (3.). Do emocí s tím spojených by mohly patřit i pocity trapnosti a degradace, je také spojen s tabuovostí (1.). Míra intimity v tomto případě není tak vysoká

jako u tělesných pochodů, ovšem zanedbatelná také není. Z charakteristik uvedených v bodu (2.) se tento sémantický okruh vymyká.³ *Vyhodit někoho* je přes svou zjevnou metaforičnost zřejmě nej(u)přím(n)ější označení námi sledovaného významu a také jedno z mála označení jednoslovných. Při hledání synonymních výrazů jsme analyzovali personalistické publikace a elektronické informace týkající se trhu práce, resp. stránky a brožury personálních agentur.

V nejobecnější rovině existuje v personalistice šest skupin „odchodů z práce“, vycházejících z dichotomie dvou možných iniciujících objektů:

1. ukončení pracovního poměru úmrtím
2. rezignace
3. odchod pracovníků z organizace na základě dohody
4. *penzionování* (předčasné, nátlakové)
5. ukončení pracovního poměru z důvodu nadbytečnosti pracovníka (výpověď)
6. *ukončení pracovního poměru iniciované organizací* (tj. z jiných důvodů, než je tzv. nadbytečnost)

Existují také dvě základní metody (jedná se spíše o kritéria) propouštění pracovníků: *metoda Last in, First Out (LIFO)*, tj. *propouštění pracovníků s nejkratší dobou zaměstnání v organizaci*,⁴ a *metoda založená na výkonu*, která znamená, že o práci přijde méně výkonný pracovník⁵. Tzv. *měkké a tvrdé řízení* ilustruje mimo jiné, jak se se zaměstnanci jedná: některým jsou hledána náhradní místa (*outsourcing*), je jim *pomáháno při odchodu ze zaměstnání*, k tomu účelu jsou dokonce zaměstnávání speciální personalisté. V rámci tvrdého řízení se zase uzavírají nepsané dohody, že se zaměstnankyni odcházející na mateřskou dovolenou se zaměstnavatel loučí povinným *odchodem na dohodu* apod. Také terminologie námi sledovaného jevu se v obou oblastech poněkud liší. V tvrdé metodě řízení neexistují takové vymoženosti jako např. *kafeteria systém* čili systém volitelných zaměstnanecích výhod ad.

Už jen z těchto forem označování metod v personalistice je patrná základní tendence ve vyjadřování námi sledovaného jevu: maskování reálného významu pomocí rozličných prostředků, jejichž sumarizaci poskytneme v závěru.

Které výrazy byly v odborných publikacích týkajících se *lidských zdrojů* nejfrekventovanější? Spíše se zdá, že ve všech knihách se autoři a překladatelé (dále jen autoři) snažili používat mnoho synonymních výrazů, jednak ze stylistických, jednak ovšem z čistě pragmatických, krycích důvodů. Často se uchýlovali k výrazům anglickým a k jejich zkratkám (např. *outplacement*, *headhunting*, *kafeteria systém*,⁶ *metoda LIFO*). Anglické výrazy, stejně jako

jejich české ekvivalenty, přitom slouží zřetelně kryptografickým, matoucím účelům. Od skutečně sdělovaného a míněného významu se odvádí pozornost také neprůhlednou terminologizací, což je postup běžný při manipulativních strategiích komunikace, jako jsou politické diskuse a profilace, řeč komunismu a dalších diktatur, mediální postupy ad. Pochází-li termín navíc z cizího jazyka a je-li i v něm metaforický,⁷ krycí efekt se umocňuje a snáze zaručuje.

V žádné z odborných personalistických publikací, které byly pro tyto účely k dispozici, se neuvádějí běžná publicistická i lidová idiomatická sousloví *ztráta práce/zaměstnání, přijít o práci/zaměstnání*. A pochopitelně tu nejsou ani v mluvené formě jazyka ještě frekventovanější metaforická označení *být vyhozen, propuštěn, vylít někoho, dostat padáka, vystřelit někoho, vyrazit někoho na dlažbu* apod. Podobná škála idiomů na stupnici od neutrálních po substandardní existuje i v angličtině (*dismissed, discharged, fired, laid-off, pink-slipped* ad.).

Zastavíme se u personalistické publikace nejsoučasnější a reprezentativní, Koubkova *Řízení lidských zdrojů*, resp. jedné z jejích kapitol, *Rozmístování, propouštění a penzionování pracovníků*. Autor zde pracuje se sbírkou rozsáhlých definic jednotlivých personálních podnikových procesů. Objevuje se také množství pozoruhodných anglických výrazů, jejichž vysvětlováním se pravidelně kumulují námi sledované krycí postupy: např. *staffing je termín, který zhruba odpovídá českému výrazu formování pracovní síly/personálu/organizace*. V souvislosti s implicitním propouštěním se zde užívá termínu *vnější mobilita*, který je vykládán jako *výstup pracovníků z organizace*. Ve vztahu k tomuto výrazu je potom termín *staffing* vykládán jako *formování počtu, struktury a pracovních schopností pracovní síly (personálu) organizace, řízení kvantitativních a kvalitativních stránek její mobility*. Zatímco *staffing* obsahuje *strategický aspekt*, jelikož zahrnuje přizpůsobování pracovníků požadavkům pracovních míst, *rozmístování pracovníků* je coby spojování zaměstnanců s pracovními místy součástí *staffingu*... Podobný význam má dle autora také hojně používaný termín *resourcing*. Takto by bylo možné pokračovat v případě většiny dalších nečeských výrazů používaných v námi sledovaném významu.

Termíny v personalistice často zajímavým způsobem interferují s jinými oblastmi, např. *snížování stavu* se častěji užívá v souvislosti se zvěří, skotem – a i zde se jedná o eufemizovaný opis významu *odstřel*. Samotný upřednostňovaný výraz *nadbytečnost*, který je uváděn jako *příčina snížování počtu pracovníků*, také není bez zajímavosti. Často vytváří jeho používání neobratná kuriózní spojení jako např. *problém nadbytečnosti pracovníků*

vyvolává potřebu snižování počtu pracovníků.

Termínem *penzionování* se v personalistice míní předčasné uvalení penze na pracovníka, tj. svévolné posunutí zákonně stanovené hranice pro odchod do důchodu. Je to tudíž jedna z *metod*, jak se zbavit nechtěného zaměstnance neboli (personalisticky lépe) *nadbytečného pracovního místa*.

O tom, že sami autoři personalistických příruček jsou si vědomi zastírání reálných významů jazykem, může za mnohé příklady svědčit tento citát: *Snižovat počty pracovníků lze více způsoby, ale jeden z nich, tj. propouštění pracovníků z důvodu nadbytečnosti (z tzv. organizačních důvodů), přitahuje pozornost už z toho důvodu, že postihuje ty, kteří se zpravidla ničím neprovinili* (podtrhla O. S.).

Takřka ve všech analyzovaných materiálech se vyskytovaly shodné či synonymní výrazy jakožto nositelé mírně odlišných významů, pro personalisty podstatných. Jejich následující seznam si nečiní nárok na úplnost:

1. ukončení pracovního poměru
2. výpověď, čili nucený odchod pracovníka
3. propouštění, resp. hromadné propouštění, s výpovědí nebo bez ní
4. uvolňování, resp. uvolňování lidských zdrojů z organizace, resp. řízení procesu uvolňování...
5. nedobrovolný, resp. pasivní odchod, pasivní stránka vnější mobility pracovníků organizace
6. outplacement⁸
Např. Koubek na s. 221 vysvětluje tento výraz jako *oddělování pracovníků od jejich dosavadních pracovních míst*; část tohoto oddělování má podobu *odchodů pracovníků z organizace*; Armstrong uvádí ještě úsměvněji na s. 494: *Tzv. outplacement je proces pomáhání přebytečným zaměstnancům při hledání jiného zaměstnání a zahajování nové kariéry.*
7. rekvalifikace pracovníka pro jiné pracovní místo
8. redesign pracovních míst, resp. umístování pracovníků jinam
9. penzionování, čili stimulace předčasného odchodu do starobního důchodu, popř. s dodatkem *s nabídkou odstupného*, resp. *kompensací na odchodnou k minimálnímu odstupnému*
10. hledání dobrovolníků pomocí zajímavého odstupného
11. stimulace pracovníků k rozvázání pracovního poměru
12. terminating employment, čili ukončení pracovního poměru iniciované organizací

13. odstraňování nákladů z podniku, resp. snižování nákladů
14. snižování rozsahu stavů, resp. snižování stavů
15. snižování počtu úrovní, tj. metoda reengineeringu podnikových procesů v personalistice
16. zeštíhlování organizace
17. eliminace nadbytečnosti
18. formování správné velikosti organizace, formování organizační struktury
19. zmrazení procesu získávání pracovníků, *nadbytek se vstřebá pomocí obvyklých forem odchodů pracovníků* (Armstrong, s. 592)
20. nechat někoho jít (Armstrong, s. 490)
21. snižování podnikové pracovní síly
22. transfer pracovníků, tj. převedení pracovníka na jinou práci v rámci organizace, přičemž *místo má přibližně stejný charakter a obsah práce, význam, postavení v hierarchii pracovních funkcí organizace i plat*

Práci s jazykem v personalistických publikacích je tedy možné na základě uvedeného seznamu přisoudit zhruba tuto strukturu:

Podstatným úkolem při zacházení s jazykovým materiálem je zastírání skutečných významů, interně personalistická kryptografičnost a tabuizace orientovaná směrem k objektům práce personalistů i veřejnosti.

K tomuto přednostnímu úkolu personalisté používají následující prostředky: cizí, převážně anglické výrazy, často s prefixem *re-*, záměrně neprůhlednou terminologii (*outplacement, staffing, redesign, resourcing, reengineering, transfer pracovníků, terminating employment* ad.). K základním prostředkům dále patří eufemismy a vágní, prázdná označení, používaná často klamavě (*pasivní stránka vnější mobility pracovníků organizace, snižování podnikové síly/rozsahu stavů, stimulace pracovníka k odchodu, odstraňování nákladů z podniku, formování struktury organizace* a řada dalších).

V publikacích se objevuje množství nepřímých a opisných forem pojmenování, a to jednak cestou metaforizace (*zeštíhlování organizace, propouštění, uvolňování, odchod, redesign*), jednak cestou množení lexikální struktury složitými, až větnými výrazy zastupujícími označení přímé (*ukončení pracovního poměru, lživě: proces pomáhání přebytečným zaměstnancům při hledání jiného zaměstnání a zahajování nové kariéry, rekvalifikace, hledání dobrovolníků pomoci zajímavého odstupného*). Působivým nástrojem je také litotes (*zmrazení procesu získávání pracovníků*) nebo protimluv (*pasivní odchod*), popř. nicneříkající zkratky (*LIFO*). Atraktivní je zřejmě také jistá flexibilita v označování aktivní osoby (*nechat někoho jít, nedobrovolný odchod*).

Nejčastější jsou různorodé kombinace právě uvedených prostředků (*eliminace nadbytečnosti, formování správné velikosti organizace*).

Zjištěné informace jsou zajímavé nejen z hlediska lingvistického, ale také právního a morálního. Použití jednotlivých forem v oficiálním projevu nadřazeného má pro člověka, který tím ztrácí zaměstnání, odlišné důsledky. Jedná se tedy o oblast, v níž je lingvistická analýza termínů podstatná.

Olga Stehliková

Poznámky

¹ Takřka výlučně se uvádí úmrtí, jako by jiné významy takto vyjadřované neexistovaly (vyměšování, nemoci, zvl. duševní, nahota, sex, peníze atd.). Skupina eufemismů je výrazně bohatší. Rozpaky nad přirozeným nedostatkem přímých označení těchto významů vedou v kapitolách učebnic k formulacím, které samy eufemizují, ačkoli hodlají tyto jazykové jevy „neutrálně“ vysvětlit, např.: *Srov. Výrazy o úmrtí: skonal, odešel navždy, opustil nás...; o použítí záchodu: odskočit si...* (M. Čechová a kol.: *Čeština – řeč a jazyk*).

² Jednoslovné výrazy jako *kakat, čurat/čurat* jsou ve slovnících spisovné češtiny označovány zkratkou *dětsky*, tj. nikoli neutrálně. Skutečně neutrální je nejspíš pouze výraz *zemřít/umřít*.

³ Je zajímavé, že v případě tělesných pochodů, ale právě tak i zaměstnání se jedná o každodenní činnost. Mohla by to být další charakteristika tabuových slov a eufemismů.

⁴ Cit. dále: *Tato metoda vychází z morálního práva na práci v případě dlouho zaměstnaných pracovníků*. (Armstrong, M. *Personální Management*. Praha: Grada 1999, 968 s., cit. na str. 489. Tato publikace je reprezentativním zástupcem překladové odborné literatury oboru personalistika a je doporučována jako základní literatura českým studentům tohoto oboru. Totéž platí i o vybrané knize českého původu Koubek, J. *Řízení lidských zdrojů*. Praha: Management Press 1998. 350 s., ze které budou další ukázky.)

⁵ Tzv. bezkonfliktními, tj. mírnějšími postupy, jak ušetřit peníze organizace na platech zaměstnanců, jsou např. *omezení rozsahu přesčasové práce, zavedení kratší pracovní doby, prověření potřeby krátkodobě zaměstnávaných pracovníků* ad.

⁶ Tyto výrazy jsou metaforické už v původním jazyce.

⁷ Metaforizaci termínů lze v tomto případě rovněž považovat za součást manipulativní strategie. Totéž platí i o používání vágních slov obecného významu: např. termín *outsourcing* vedl k používání slova *zdroj* namísto podobného *pracovní síla*, resp. *pracovník, zaměstnanec*.

⁸ Jedná se o interdisciplinární termín, s významy rozrůzněnými v závislosti na oboru.

JAK KOMUNIKUJÍ PAŘANI A CHATNÍCI MEZI SEBOU

Realtimoví klikači a kovaní stratégové (Jazyková tvořivost v mluvě hráčů počítačových her)

Well, jak začít.

To, že je mluva hráčů počítačových her (HPH) ovlivněna snahou o neformální, hravé a vtipné vyjadřování, asi nikoho nepřekvapuje. Naopak, „lidem od počítačů“ máme tendenci právě hravost, fantazii a humor připisovat. Ale mluva HPH má i další výrazné rysy – snahu o originalitu, aktualizaci jazykových prostředků a často velmi osobní, emotivní promluvy.¹

Je půl jedné v noci a já dohrál Discworld Noir. Tenhle zážitek NIKDO z vás nemůže pochopit. Alespoň zatím. Zítřka se vám to pokusím vysvětlit. Ale teď už opravdu musím jít spát. Dobrou noc!

Kromě vši té hravosti a jazykové tvořivosti je pro „píšící“ HPH navíc příznačná vysoká míra stylizace (možná související s jedním ze zdrojů počítačových her a tím i mluvy jejich hráčů – se světem science fiction a fantasy) a v neposlední řadě i ironický nadhled (nad vlastní tvorbou i nad počítačovými hrami samotnými). Tyto aspekty způsobují, že se projevy jednotlivých mluvčích často výrazně odlišují, což je i jasným záměrem tvůrců, kteří si tuto snahu „odlišit se, být zajímavý“ uvědomují a dokonce ji přiznávají.² Ale hlavním kritériem textů HPH je HUMOR.

No nic, dost bylo úvodu, pusťme se do statě.

Situaci (být vtipný, hravý a originální, ostatně kdo by nechtěl) autorům zjednodušuje fakt, že „kulturní povědomí“ většiny recipientů je podobné – všichni čtou stejné knihy, znají stejné filmy a hrají stejné hry (ačkoli příznivci *adventur* vás budou přesvědčovat, že všechny ostatní hry se nedají hrát, a příznivci ostatních her budou totéž tvrdit o *adventurách*).

Toho autoři využívají k intertextovým odkazům, ve kterých si, jak se zdá, komunita HPH libuje. *V galaxii daleko předaleko a možná ještě dál, za mlhou*

tak hustou, že by se dala krájet, stojí hned vedle rybníčku Brčálníku obrovitá garáž, ve které nevlámuje Rákosníček, ale Pit Droidi.; Mírný pokrok v mezích zákona ale přece jenom nastal, nicméně samotného konceptu hry se nedotkl.; Dějový zvrát způsobený zradou neřeknu-koho.

Velký prostor má samozřejmě humor jazykový – autoři s radostí používají knižní výrazy, obzvlášť pokud je mohou zasadit do zcela „neknížního“ kontextu (aby byl výsledný kontrast ještě patrnější). Nejvděčnější jsou v tomto směru slovesa typu oplývat, skýtat, hýřit, ale své příznivce našly i knižní spojky (neb, zda), přechodníky, infinitivní tvary na -ti a slovesné tvary v 1. os. sg na -i. *Kanceláře oplývají mnoha užitečnými věcmi.; Je to dlouhá cesta tmavým sklepem, kdy se vám ruka třímající lopatku na uhlí začne potit hned po prvních roztrhšených krocích.; Recenze se chýlí ke konci.; A nehodláme dopustit, aby se takové problémy vyskytly, neb nás dosti štvaly v jiných hrách.; nutnost činiti kompromisy; nedokáží.³ Stejného kontrastu se ovšem dociluje i obráceně – když se do zcela běžného (v mnoha případech až odborného) kontextu zasadí obecněčeský nebo expresivní výraz. *To jste takhle poránu prsknutí do náhodně vygenerovaného terénu.; Technické zpracování hry opět dokazuje, že chlapci z Axel Tribe nejsou žádní amatérští pastelkáři, ale že ke své práci používají nejmodernější techniku.**

Předmětem zesměšnění se stávají také jazyková klišé, obzvláště klišé „béčkových fantasy příběhů“, které HPH dobře znají, a klišé reklamních textů. *Podivností číslo dvě je „skvělá super extra mega cool možnost střídát strany“ (praví se v propagačních materiálech); Současný trend „animace v enginu“ je děs a hrůza a je třeba ho potírat všemi silami).*

Snaha ozvláštnit text vede k používání rýmů (*Tu samozřejmě prohledejte, na vejce však pozor dejte.*), slovních hříček (*SIMPatické téma* – narážka na sérii her se zkratkou SIM v názvu (SimCity, SimLife, SimTower)), deminutiv (*Občas nějaká originalitka.; Hrajete na šestiúhelníčkách.; Všechny levely jsou navíc pospojovány docela hezkými filmečky.*) či přesmyček (poněkud vulgárně znějící *pičotač*). Téhož se dociluje opakováním a gradací (*Jak už to tak v poslední době bývá zvykem, ze všeho nejdříve člověka uchvátí vynikající grafika. A ta tentokrát chvátí a chvátí a chvátí, až z toho jdou oči kolem hlavy; Protože v tom mydlení získali za léta předchozích konfliktů praxi, jsou pozemšťané záhy dočista namydlení a nezbude jim, než z planety zmizet jak namydlený blesk (tuto větu sponzoroval kat Mydlář).*). Expresivita se vyjadřuje i graficky – použitím velkých písmen (*Ovládání je jedním slovem MIZERNÉ.; Jsou hry a jsou HRY;* *Podkladem pro design byla skutečná mapa Velké Británie, která je*

převedená do herního enginu s přesností 50 m. Slovy padesát metrů! PADESÁT!!!).

Důležitým a všudypřítomným prvkem diskurzu HPH je sebeironie, která je dvojího druhu. Buď si autor (v následujícím případě velmi akčně zaměřený redaktor časopisu Gamestar) dělá legraci sám ze sebe (*Opravdu hodně akčně zaměření jedinci dělali svůj čas rovným dílem mezi deathmatche v Quaku, práci pro Gamestar a tvorbu pochybných serverů o 3D akcích.*), anebo se navází do celé komunity HPH a do her samotných (*Plňte úkoly typu „dojdi na místo A“, „znič místo B“, nebo „ubraň místo C“; Hratelnost – možná by bylo lepší říkat zábavnost hry, jenže to nezni tak světácky; Ve většině případů plňte standardní úkol „postřílej vše, co se hýbe, a pro jistotu i vše, co se nehýbe, ale vypadá to podezřele“; V jiné misi zase dostanete prozaický úkol „postav se semdlenc a stůj tu půl hodiny“, který vám zpestří smečka draků, nalétávajících na „semdlenc“ zhruba dvakrát za minutu.*).

Humorného vyznění promluvy se dosahuje také „záměrnou banalizací“ (*Napoleon byl takový malý veselý chlapík, který se rozhodl podmanit si svět, ale narazil při tom na Rusy; Ale za oceánem je situace jiná, tam stačí, když školák pohrozí, že jestli nedostane to či ono, tak že vezme kvér a půjde do školy vystřílet celou třídu – no a to už je nějaký argument; Až nyní nám ti malí chlapíci, s poněkud nonkonformním stylem odívání, konečně přinášejí něco nového – pravou skotskou počítačovou hru.*).

Ironicky působí také snaha autorů vypořádat se s tím, jak by měl časopisecký text formálně vypadat (doufejme, že tato představa nevzniká pod vlivem školní výchovy slohu...): *Recenze na hru z prostředí posledních Hvězdných válek by mohla začít jakkoli. Například bych se mohl ptát, jestli jste Phantom Menace už viděli, mohl bych mluvit o ostatních hrách na motivy Episode I., mohl bych cokoli. Tak si představte libovolný z těchto začátků, ať už můžeme úvod přeskočit a vrhnout se na hru samotnou.*

A zase ten závěr – člověk už napsal všechno, co ho napadlo, a teď už nezbývá než takové to obecné plácání a mlčení, ale máte to mít.

Jako všechny podobné slangy se i tento nesmírně dynamicky mění, a tak nezbývá než doufat, že v době, kdy se v ČDS dostanete až k tomuto článku, bude mít tato práce ještě nějakou vypovídací hodnotu.

Kristina Volná

Poznámky

¹ Podkladem pro tuto práci byly časopisy Score, Level, Gamestar a Excalibur (ročníky 1999–2003) a internetové stránky věnující se počítačovým hrám (např. www.blackhorse.cz).

² Alespoň se na tom shodovali hráči, s nimiž jsem o jejich článcích hovořila. Většina z nich chtěla svou stylizací vyvolat určitý dojem, náladu, a proto jim např. ani nezáleželo na gramatické správnosti (když byl např. autor článku, který obsahoval špatně použitý tvar přechodníku, na tuto chybu upozorněn, reagoval: „Většina čtenářů chybu nepozná, mně šlo o to, aby text působil starobylým dojmem.“).

³ Nedá se ovšem říct, že by všechny archaismy byly míněny ironicky. Někteří HPH používají archaické a knižní výrazy zcela vážně jako součást stylizace textu.

Pokec a ego

Sociolingvistický přístup k problematice chatování

Během pár let se nám do života vloudila jedna nová skutečnost a s ní i nové slovo: Mám na mysli *chat* a *chatování*. Miliony mladých i starších tráví čas dosud nevidaným způsobem – „povídáním si“ s lidmi, které nejčastěji vůbec neznají a s největší pravděpodobností ani nikdy neuvidí. Co je na tom tak přitažlivého?

Zábava, sranda, pokec, chatování. Poznejte nové přátele, seznamte se na chatu! Zachatujte si s námi!

Upoutávky a slogany vybízející uživatele Internetu k připojení se k zábavné virtuální party odpovídají tomu, jak moderní člověk, od dětství systematicky zasvěcovaný do společensky aktuálně uznávaných hodnot, vnímá strukturu volného času. Doba strávená nezávaznou zábavou, povídáním a tlacháním ztratila stigma ztraceného a promarněného. Ověřování a upevňování vlastních komunikačních dovedností je dnes ceněno nikoliv jako prostředek navazování kvalitních sociálních kontaktů, ale jako důkaz schopnosti člověka uplatnit se ve společnosti. Navazování a udržování kontaktu je tedy v případě chatování mnohdy cílem samo o sobě, ne bránou otevírající cestu novým mezilidským vztahům. Samozřejmě, důsledkem chatování mnohdy bývá navazování vztahů, většina z nich však zůstává ve stejné rovině, v jaké začala, tedy ve virtuální podobě.

O čem tedy vlastně je chat neboli pokec? Ze zkušenosti z „normálního“ života víme, že povídat si lze prakticky o všem. O tématech závažných i méně závažných, osobních i méně osobních, o složitých abstraktních skutečnostech i běžných trivialitách. O tom všem chat není. Zvláštností chatu je právě to, že je (lidově řečeno) „o ničem“. Podobně jako komunikace lidí, kteří se vzájemně

přiliš dobře neznají, chatování obvykle postrádá vážnější témata (nemluví zde ovšem o diskusních skupinách, kde je situace odlišná). Přestože spolu chatující mnohdy tráví velké množství času, psaná komunikace neposkytuje dostatek informací získávaných neverbální cestou. Výsledkem je zvláštní paradox: chatující se znají jakoby důvěrně, oslovují se familiárními přízvisky a nešetří vulgarismy (souvisejícími s anonymitou komunikujících), z hlediska blízkých sociálních vztahů však chatování není jejich alternativou, nýbrž specifickým typem neformálního (ne však intimního) vztahu.

Absence tématu zčásti vyplývá z potlačení sdělovací funkce chatování při protežování funkce kontaktní, zčásti z dalších specifík prostředí chatu. Významová souvislost slov sdělit a sdílet není náhodná; sdělování obvykle vede ke sdílení. V případě chatu je sdílení do značné míry iluzí, vyplývající z prezentace vlastních komunikačních schopností před ostatními; ověřování vlastních schopností je však prvořadé. A není-li sdílení, k čemu by bylo sdělování...?

Furby.s: Ahojky – Zed.King: Furby.s:ahojky – Furby.s: wydro ahojky – Furby.s: zed jak je – Honzik-: ahoj všem – Wydrisek.w.minisukni: fuahojky – Furby.s: Ahojky – Zed.King: Furby.s:ahojky – Furby.s: wydro ahojky – Furby.s: zed jak je – Honzik-: ahoj všem – Wydrisek.w.minisukni: fuahojky – Wydrisek.w.minisukni: Furby.s:ahojky :))) – Furby.s: honzikuu ahoj – Wydrisek.w.minisukni: Honzik-:ahojky – Furby.s: Wydro jak se mas – Zed.King: Furby.s:pracovně – Furby.s: Pokeca si nekdo

Jak je to možné? Proč se někdo pokouší s někým povídat, když cílem je nic nesdělovat? Jak již bylo řečeno, hlavní funkcí komunikace na chatu je kontakt zbavený všech dalších atributů. Cílem není sdílení a sdělování, ale pouze udržení se v kontaktu s ostatními, postavení uprostřed komunikačního kruhu, nikoliv vně.

Sdílení a sdělování je dokonce ve většině případů nežádoucí: komunikace na chatu se od běžné komunikace odlišuje především tím, že uživateli umožňuje vystoupit ze své identity, vzdát se na chvíli všeho, co nás odlišuje od ostatních a činí jedinečnými – a také od ostatních izoluje. Jedním z cílů chatování je překlenutí odcizení, které pocítujeme tváří v tvář lidem, s nimiž se setkáváme v realitě. Fyzická vzdálenost účastníků chatu umožňuje zakrýt jejich komunikační vlastnosti, které se projevují při komunikaci tváří v tvář, a oprostít je od neverbálních signálů. Absence neverbální složky je nahrazována řadou pomocných komunikačních prostředků – funkci neverbálních signálů plní mj. různé typy emotikonů a specifické využití diakritických znamének, pitvoření slov (*bláška = bráška, xicht, ahojkyyy*), aktuální členění výpovědi a další.

Chatování navíc umožňuje další zajímavý trik: vymyslet si novou identitu, ve které muž může být ženou a zedník architektem, žena v domácnosti úspěšnou podnikatelkou a úspěšná podnikatelka feťáčkou. Tím se inspirovala mnohá sci-fi, ve kterých už nikdo neví, kdo je vlastně kdo. V prostředí chatu někdy dochází ke zmatení identity pohlaví, další znaky identity však už nemusí jejich tvůrce pracně vymýšlet, a to z jednoho prostého důvodu: během komunikace zůstávají do značné míry skryty (vstup do chatovací místnosti je vázán na deklaraci příslušnosti k určitému pohlaví, další atributy jsou nepovinné). Příliš konkrétní obrysy nové identity narušují kontaktování neznámých osob a tím narušují hlavní cíl chatování, proto se účastníci snaží příliš nevybočit z nepsaných konvencí způsobu komunikace na chatu.

S tímto snažením souvisí také zmíněné potlačení tématu chatu. Ve chvíli, kdy téma několika účastníků dostává zřetelnější obrysy, většina uživatelů opustí chatovací místnost a zanechá těch několik „podivínů“ svému osudu. Výsledkem je zajímavé rozložení osazenstva v jednotlivých místnostech: V řadě malých místnůstek „sedí“ po dvou či po třech chatující se zřetelnějším tématem, vedle se v obrovských halách překřikují ti, kteří pokud nechtějí být odsouzeni k nezdaru, mají jedinou možnost: mluvit o ničem. Cílem vstoupení do komunikace a překřičení ostatních není sdělení žádného závažného názoru, ale pouhé zviditelnění sebe sama.

*nelly02: AhojkyR.T.P – Chezzinka: RTP...Ahoooooooooooooooooooooo!!!!
Kde máš blášku??? – Empik7: Chezzinka:Tak to se mě neptej!Já to nevím! –
Vvojtikk: Empik7: Dobra je ta treti.... – XysaX: sen-tia:sorry gfakt já tady
chatuju a jeste se ličim achóóó – Empik7: R.T.P:Ahooooooooooooooooooj –
PFprofesor: R.T.P... ahoooooooooooooooooooooooooooooooooojky – R.T.P...:
chezzinka:je u tety přijede večer – XysaX: R.T.P:achoooooooooooooooooj –
Chezzinka: RTP:Až vešer??? – Empik7: xysa:Tak se hlavně nepíchni řásenkou
do oka!*

Opět se dostáváme k původnímu problému: cílem chatování není navazovat stabilní či méně stabilní vztahy, ale ověřovat a upevňovat si vlastní komunikační schopnosti ve virtuální interakci s druhými.

Hana Čapková

**NEZASAHOVAT
ZA CHODU STROJE!**

JAK MLUVÍ ČEŠTÍ LÉKAŘI

Úsměv, škleb a pláč nad jazykem českých lékařů

Přednášku *Úsměv, škleb a pláč nad jazykem českých lékařů* připravil prof. Josef Koutecký pro Jihočeské onkologické dny, pořádané Českou onkologickou společností v Českém Krumlově. Její text pak zařadil do esejistické části pamětní knihy *Spondeo ac polliceor* (Triton, Praha 2003), která byla vydána při příležitosti 50. výročí založení 2. lékařské fakulty Univerzity Karlovy. Text zaujal prof. Alexandra Sticha. Ve shodě s jeho přáním přednesl prof. Koutecký tuto přednášku také v Kruhu přátel českého jazyka. Redakce Čestiny doma a ve světě autora poprosila, aby jí text poskytl k druhému otištění. Prof. Koutecký nám laskavě vyhověl a prosí čtenáře ČDS, aby tento článek přijali jako výraz jeho milovnického vztahu k češtině i obav z jejího ohrožení a současně jako uctivou a obdivnou vzpomínku na pana profesora Alexandra Sticha.

(red)

Už roku 1932 napsal Karel Čapek: „Zdá se mi, že v jistém nebezpečí je řeč živá, řeč lidí mezi sebou. Dnešní lidový jazyk je plošší, jalovější a chudší, než byl jazyk našich babiček. Podobá se víc a víc ošoupaným hracím známkám; je nepřiléhavý, nekonkrétní, polovzdělanecký. Rozumí se, že je to vliv novin, lidové literatury, politických schůzí a tak dále. [Připomínám, že proti roku 1932 mají současné sdělovací prostředky vliv nesrovnatelně větší.] Zkrátka v aktuálním nebezpečí není naše spisovná řeč, nýbrž jazyk živý, to jest už nejen kultura, ale sám národ.“ Následující léta Čapkovu pesimistickou vizi potvrdila. To, čeho se obával všeobecně, platí i pro jazyk lékařů.

Bývalo tomu jinak. Profesor Ladislav Syllaba (1868–1930) doložil někdejší upřímný zájem českých lékařů o jazykovou úroveň odborného jazyka v Úvodu svého ojedinělého díla *Nauka o lékařském poklepu a poslechu* (Nakladatelé Bursík a Kohout, knihkupci C. k. České univerzity a České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění) slovy: *Při svém díle hledal jsem rad a pokynů mnohých našich vážených odborníků... Profesori Schrutz a Šusta pročtli náčrt historický, Kučera odstavce fyzikální, Weigner anatomické, Babák fyziologické, Spilka odstavce pathologicko-anatomické... Při jazykové úpravě, které byla věnována všechna láska a péče, byl mi s nevšední ochotou nápomocen prof. Jiří V. Klíma, který přečetl se mnou celý rukopis a přehlédl prvou korekturu. Vzácné pokyny v otázkách jazykových dal mi také prof. Jos. Zubatý.*

Syllabova monografie nezavršila jen nauku o těchto základních diagnostických metodách. Její význam byl daleko širší. Svědčí pro to skutečnost, že povýtce odborné publikace si všiml velikán české literární kritiky F. X. Šalda, který dílo uvítal nadšenou recenzí, uveřejněnou v Kritických projevech z roku 1918. Stojí za to ocitovat krátký odstavec: *Prof. Syllaba není odborník v krátkozrakém smyslu tohoto slova, odborník výlučný a vylučující... Prof. Syllabovi vědecká práce postupuje zároveň a souběžně dvojím směrem, který se doplňuje a kontroluje: zabírá se s největší přesností a svědomitostí do otázek odborných, ale tato práce badatelská děje se stále pod zorným úhlem celkovým, pro celkovost vědecké koncepce životné, která má sloužiti životu a obohacovati jej. Prof. Syllaba jest odborník v nejlepším smyslu slova, ale vedle toho i duch vědecky filosofický, který neztrácí se zřetele poslední otázky vši lidské tvorby: život národní a kulturní. Jemu bádání odborné jest cestou a prostředkem k tvořivosti osobnostní, lidské i národní. A tak dožíváš se radostného jevu, že badatel odborník jako prof. Syllaba klade ze svého odborného stanoviska požadavky a dochází přesvědčení a jistot mravních, které mají veliký význam politicky kulturní. Klade uvědomělý požadavek vědy osobnostní a národně tvořivé. To jest cosi tak radostně důsažného a významného, že musí být dovoleno, aby i neodborník pozdravil to díkem a souhlasem.*

Byli to tenkrát jedinci vynikající, nezapomenutelní, dokonalí, klasičtí vzdělanci a vychovatelé vzdělavců, intelektuálové oduševnělé rovnováhy. Vytvářeli školu pro duchovní elitu. Hledali, odkrývali a pěstovali vyhraňující se individuality. Sloužili studentům a dbali o ně. „Vyráběli osobnosti.“

Ale i mne tak ještě vychovávali mí učitelé na gymnáziu i na lékařské fakultě, na které tenkrát zářily odborně i výrazově suverénní osobnosti klasického národního sebevědomí opírajícího se o tradice. Můj učitel profesor Václav Kafka byl členem a pravidelným návštěvníkem schůzek Kruhu přátel českého jazyka, kterému vévodil profesor Vladimír Šmilauer. Nikdy mu nebudu dost vděčný i za tuto část přísné, nesmlouvavé výchovy, kterou považoval za samozřejmou vzhledem k její funkci komunikativní, myšlenkové, expresivní, apelové i estetické, s vědomím, že se v řeči uplatňuje celá intelektuální i citová bytost člověka, že řeč člověka utváří, stejně jako utváří společnost.

Význam řeči zdůrazňuje celá historie. Už Šalamoun řekl, že „zdravý jazyk je strom života, převrácenost pak z něho jako ztroskotání od větru“. Sokrates, že „řeč člověka je jako jeho život“. Starořímské přísloví praví „sermo animi est imago, ut vir sic oratio (řeč je obrazem duše, jaký muž, taková řeč)“ a Cicero zdůrazňoval, že „societas vinculum est ratio et oratio (poutem společnosti je

rozum a řeč)". Pavel Josef Šafařík napsal, že „jazyk je vědomí národa, je jeho duch v nejvyšším svém zjevení, je čarovně mocný svazek, jenž dítě k matce, bratra k bratru, rodinu k rodině víže a je všechny spojuje v národ“, a Josef Čapek, že „tisíciletá minulost protéká každým: děláme něco velkolepě starého a historického, když mluvíme česky“. Dám ale slovo i modernímu vědci, zakladateli kybernetiky Norbertu Wienerovi: „Řeč je největším zájmem člověka a jeho nejvýznamnějším úspěchem.“

Jak to vypadá s naším jazykem? Myslím, že už před léty to nejmýšlivěji vyjádřil profesor Pavel Eisner: „Může se stát, že jazyková kultura národa pokulhává za jeho jazykem. To je případ váš, vy lidé čeští. Máte v rukou stradivárky, a hraje na nich jako šumaři.“

Padesát z mých 73 let pro mne znamená přes padesát let styku s odborným jazykem lékařským, který je samozřejmě jednou složkou českého jazyka. Nemohu jinak než konstatovat jeho úpadek. Chci vás na to upozornit, místy formou vtípu či humoru. Jestliže vtíp odkrývá nedostatky světa, humor pomáhá dostat se přes ně. Je to milostný dar. Oslazuje, co je trpké, osvětluje temné oblasti života. Humor značí převahu nad světem a člověk ho živelně potřebuje.

V uvedeném smyslu může to, co budete číst, vyvolat na vaší tváři úsměv, tak jako na mé, když jsem sbíral příklady. Jindy to vyvolá zlost. Proto je v názvu i škleb. A zbývající chyby jsou k pláči. Všechny příklady jsou jenom zlomkem ze všech, které jsem osobně četl či slyšel.

Jazykové nedostatky českých lékařů je možné rozdělit do několika skupin.

1. *Chyby gramatické* jsou trapné, např. když kandidát vědecké hodnosti píše ve své disertační práci stále znovu „lékařská fakulta Univerzity Karlovi“, druhý – muž – opakovaně užívá v první osobě množného čísla minulého času ypsilon („zaměřily jsme se, prokázaly jsme, zjistily jsme“) a třetí střídá *i* a *y* víceméně náhodně („osoby dodržující dietu měli, ... jsme léčily čtyři ženy“ a naopak „výsledky nás vedli“). Když takové základní neznalosti doplní údajem, že jeho „zkušenosti jsou podobné jako Ruskinovi“ a že „důležité místo mezi nimi zaujímá ten či onen faktor“, ubývá chuti a sil další text číst. Zmýlené v „*i* a *y*“ se nevyhnou ani termíny odborné. Tak jsem se seznámil s „kryterii“ a s „Evropskou společností pro hypertenzi“. Běžné jsou chyby ve skloňování podstatných jmen typu „zájem o studium imunitních reakcí“.

Ani zájmena nejsou pro některé české lékaře gramatickou pohodou. Jeden děkuje svým učitelům slovy: „Děkuji jim za to, že ve mne vzbudili zájem,“

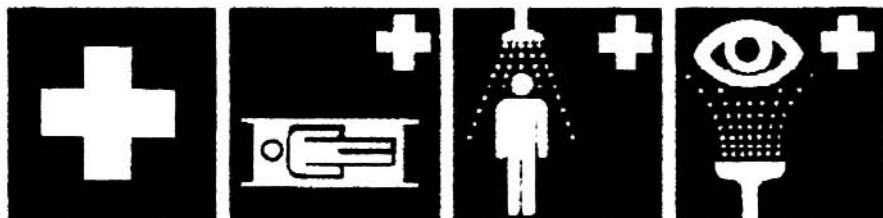
druhý (a takových je moc) se zmiňuje o úloze „cytostatik, které“, třetí uvádí, že „četné epidemiologické studie, jejímž příkladem je...“.

Nízkou úroveň dokládají i chyby v předložkách: „Klesl počet kuřáček ze základním vzděláním.“ A číslovky? Nu samozřejmě, že „ověřovat můžeme dvěma cestami“ a „výsledek se týká dvouh (či obouch) skupin“.

Veliký zmatek v odborné terminologii způsobilo zavedení tzv. progresivního pravopisu, jinými slovy fonetického přepisu cizojazyčných pojmů. A tak se setkáváme s aplasií, aplazií i aplázií, atherosklerosou, ateriosklerosou, ateriosklerozou a aterosklerózou, můžeme analysovát či analyzovat, ale také analýzovat, informace ukládat do database, databaze i databáze, zjišťovat anamnesu, anamnezu, ale také anamnězu, konstatovat menopausu či menopauzu a stanovit hypothesu, hypotesu, hypotezu nebo hypotézu.

Z hlediska jazykové estetiky se nemohu smířit s nadbytečným užíváním slovesných pasiv. Když je na jedné strojopisné stránce čtu jedno po druhém, v podstatě větu po větě, shledávám to ošklivým a zcela odporujícím zvyklostem hovorové řeči. Přece nikdo by neřekl „bylo koupěno uhlí, bylo nastoupeno do tramvaje, bylo svlečeno, bylo vysprchováno a bylo utřeno“.

Lékařská čeština už musí být také „ušlá“ či „uchozená“. Stále někam či k něčemu dochází: Po vyšetření došlo k operaci. Po zhojení rány došlo k propuštění. Došlo k průjmu, ale také k zácpě, dochází k uzdravení, ale i k smrti. Došlo k porodu a došlo ke kojení. Pochybují, že by někdo řekl, že „po návratu z procházky došlo k obědu, po ušpinění došlo ke koupání, po koncertu došlo k potlesku“. V medicíně také často k něčemu přistupujeme, samozřejmě v trpném rodu (bylo přistoupeno k vyšetření, k převazu, k sádrování...).

Pro některé lékaře je zbytečné zatěžovat se slovním kmenem a jeho významem pro tvorbu a dělení slov. Ve vejci je žloutek, ale váček v embryonálním vývoji je žloutkový. Rozdělení typu opr-uzení, otos-kop, chim-éra, šiš-inka, po-dvěsek jsou ostudná. Používání počítačů nadělá samozřejmě při dělení slov mnohem více chyb a text dále znehodnocuje. Nesdílím názor, že je třeba se s tím smířit.

2. Chyby v syntaxi vyznívají jednou humorně, jindy mění špatná skladba věty její smysl. Třetí možnost, že totiž nedává věta žádný smysl, je politováníhodná.

a) Humorné:

- „Druhé dítě zrelabovalo do jednoho roku v místě původního postižení.“ Zrelabovat, tedy vrátit se může onemocnění, rozhodně ne dítě. Místem původního postižení by ovšem mohl být nejenom orgán, ale bydliště, místo nemocnice atp.

- Velmi lapidární skladbu věty použil lékař, který v rámci zjišťování rodinné anamnézy napsal: „Akorát bratr a strýc zemřeli na karcinom.“ Kolik dalších mrtvých příbuzných dotyčného pacienta pro karcinom by si dotyčný lékař přál?

- Je hodné pozornosti, jak mnoho lékařů prožívá změny totožné se změnami u jimi léčených pacientů. Při vizitě referují tímto způsobem: „Močovina nám klesla, bílé krvinky se nám zvýšily, průjem nám odezněl, konečně jsme se vyprázdnili.“

- Zvědavost čtenáře vzbuzuje konstatování, že v referovaném souboru „jsou pouze tři ženy časných stadií“ (nevím, do jakých stadií autor ženy dělí, má do nich klasifikovat onemocnění), ale stejně nepatřičné je, když uvádí „naopak osm žen s pokročilými nádory v pokročilém stadiu“. Je totiž nesnadné si představit pokročilý nádor v raném stadiu.

- Úsměvné jsou „následné následky“, protože se marně snažím představit si předcházející následky, stejně jako tvrzení, že u nemocného „nastaly průjemovité stolice“. Ostatně proč, „když nastanou deště“, by nemohly nastat stolice?

- Udivuje mě, když habilitant uvádí „věk menarché (první menstruace), věk menopauzy (ukončení menstruačního cyklu) a věk prvního dokončeného těhotenství“. Nevěděl jsem, že tyto fyziologické stavy mají věk. Přisuzoval jsem ho vždy jejich nositelkám. Stejně tak že se „diagnostikovalo 61 žen“. Jsem zvyklý diagnostikovat nemoci. Také mě zneklidňuje, že na klinice provozují „management nízkého, středního, vysokého a nejvyššího rizika“. Ubozí pacienti, zejména ti s nejvyšším rizikovým managementem.

- Vždycky jsem se domníval, že hodnotíme přežívání pacientů. Nikoliv. Přečetl jsem si, že „relativní přežívání nádoru žaludku je...“, ale také, že „dietetické a výživové faktory mohou pozitivně ovlivnit riziko nádoru plic“. Tak tedy nejen pacient, ale i chudák jeho nádor mají rizika.

Dovolte mi zmínit ještě jednu chybu – možná spíše obsahovou, ale můžeme jejím uvedením přejít ke druhé skupině. Je opravdu nesmyslné napsat, že „byla provedena chirurgie, z vyšetření patologie“, že „neexistuje studie, která by srovnávala konzervativní léčbu a radikální chirurgii“ nebo že autor podal zprávu o „výskytu těchto patologií ze své kliniky“. Chirurgie právě tak jako patologie jsou disciplínami, obory, a nikoli metodami.

b) Do druhé skupiny se změněným smyslem sdělení patří následující příklady:

- „U krevního tlaku nebyl pozitivní vliv vzdělání jednoznačně prokázán.“ Bylo by jistě zajímavé vědět, jak se krevní tlak vzdělává.

- „Rizikovým faktorem pro vznik nádoru prsu je < svobodný stav > (nikdy nevdaná).“ Jak snadná prevence nejčastějšího zhoubného nádoru žen – stačí se vdát! Nevím, jak to je s rozvedenými, ani s prostitutkami.

- „Poměr úmrtnosti na nádory slinivky břišní podle pohlaví se v ČR změnil od roku 1970, kdy byl více než 1,5 : 1 ve prospěch mužů...“ Nechápu, jaký prospěch mají muži z vyšší úmrtnosti.

- Zajímavé je tvrzení o „snížení toxicity léčených pacientů...“. Proč by měli být pacienti toxičtí, to nevím. O toxicitě užívaných léků toho vím naopak dost.

c) Dostáváme se ke skupině třetí, kdy sdělení ztrácí smysl. Jak posuzovat habilitační práci, ve které je věta: „Tento aspekt je ovšem nutno dále dořešit klinickými a epidemiologickými studiemi, kterou před plošnou prováděním substituce foláty, jak to již často doporučováno.“ Věta „Počet kuřáků klesl se zvyšujícím se vzděláním, přesto došlo též během sledovaného období k výrazné redukci počtu i kuřáček ze základním vzděláním, rovněž ve spotřebě alkoholu je nejmarkantnější pokles v této skupině“ je proti tomu téměř geniální.

3. Nedostatečná slovní zásoba je pozoruhodnou skutečností, která pramení podle mého soudu z řady okolností. I lékařům se nedostává slov. A tak není divu, že se dočteme o „typickém nositeli karcinomu plic“, o tom, že „úprava životních návyků může vést k odložení první manifestace ischemické choroby srdeční“, a že jsem se musel při četbě jedné habilitační práce smířit se stereotypním „na další si musíme (ještě) počkat“, což čteno dvacetkrát na konci mnoha odstavců vyvolává pocit, že nejdůležitějším místem je v daném oboru

čekárna. Analogizujte, prosím, v prvním příkladu s „typickým nositelem průjmu, škrkavek či tasemnice“, a abych nezůstal jen u střev, představte si „typického nositele zarostlého nehtu“ nebo „typickou nositelku přebujelých prsů“. Také si obtížně představuji v příkladu druhém „odložení“ jakýchkoliv příznaků jakékoliv choroby. Kdyby tak šly choroby odkládat jako kabáty nebo deštníky v šatně! Nepochybuji, že by navrhovatelé našli název vhodnější, ale proč si s tím lámat hlavu?

4. *Nadměrné užívání cizích slov* (nejen vysloveně medicínských) pramení jak z nedostatečné slovní zásoby, tak z jazykové globalizace. Domnívám se, že určitou roli sehrává i pochybná současná snaha dát najevo vlastní vzdělání a odbornou úroveň, ač je tomu často právě naopak. Posuďte sami:

- „Z probabilitních přístupů ke computerové diagnostice...“

- „Pokus vysvětlit elevaci NSE v séru metastatickým postižením CNS nebo supraprenu (místo nadledviny) selhal; při CT vyšetření CNS a abdomenu (tedy břicha) se...“. Maně mě napadá problematika pivního abdomenu a potíciích se pedes (nohou).

Šíře vyjadřovací schopnosti mezinárodního rozletu ve mě vyvolává pocit méněcennosti, podporovaný užíváním i drobných jazykových perel typu „urinsekrece“ (vylučování moče = močení) či „palpabilní tumor“ (od palpáce, tj. pohmatu) nebo tvrzení, že „úmrtnostní data byla extrahována z materiálů“. V chemii znamená extrakce vyluhování složky z jedné fáze do druhé, v lékařství vytažení – např. zubu. Je otázkou, jakou formu extrakce použil pisatel. Bylo by pozoruhodné vyjadřovat se podobným způsobem i v mluvě obecnější – např. místo „bolejí mě nohy“ „bolejí mě extremity“ (extremitas = končetina), místo „škrouká mi v břiše“ „škrouká mi v abdomenu“ (abdomen = břicho), místo „v těle se mi rozlil pocit blaženosti“ „v korpusu se mi rozlil pocit blaženosti“ (corpus = tělo).

5. Nevím, zda nedostatek slovní zásoby, nebo snaha pochlubit se vlastní tvůrčí schopností přivádějí některé jedince k *novotvorbě slov*. Z mimo-medicínské oblasti je pravděpodobně nejznámějším opočenský spěšnoved Sýkora z Jiráskova F. L. Věka (kupectví = prodárna, švagr = sestromuž, papír = popisnice, student = knihovtipník, náplast = ránokladka, salát = zelenochrupka atd). Pofiderní jsou lékařské termíny někdejšího přednosty I. interní kliniky pražské lékařské fakulty profesora Miloše Netouška. On je opravdu používal a vnucoval svým spolupracovníkům a studentům. Mám schovaný chorobopis, který jsem v rámci praxe vypracoval a který mi v tomto smyslu pan profesor

opravoval. Bylo ještě únosné, když rekonvalescenci přejmenoval na úzdravu, ale už méně, když jsme museli říkat streptokoku řetízkovec, *Staphylococcus aureus* byl zlatistým hrozníčkovcem a ascendentní pyelografie, což je znázornění vývodných močových cest na rentgenu nástřikem kontrastní látky zdola, zpětnou ledvinomalbou. Vlastenecky a vysoce odborně znělo „příčinosloví počasně močokrevnosti“, tj. příčiny chronického krvácení do moče.

Ovšem slovotepeců, byť ne tak extrémních, neubývá. Nevím, kde se vzal termín „prenádorová“ změna (ne latinsky prae-), když přece užíváme české přednádorová. Jak by nám znělo presmrtný, preléčebný, preoperační? Opravdu romanticky vyznívá, když si v programu kongresu přečteme, že mezi dvěma bloky přednášek bude „káвовá přestávka“. Mohla by podle toho být přestávka gulášová, vepřová, řízková, pивní či vinná. Živě si představuji, že lze přestávku využít i k jiným účelům či úkonům.

Nevytvářejme bez rozmyslu nová slova. Pamatuji se, jak kdysi rozhlasový hlasatel informoval o povodních a hovořil o tom, že „voda se vyběžila“. Uvědomil jsem si, co by řekl, kdyby voda přetékala z kádě.

6. Slova se ovšem nejenom používají ve špatném významu, „novotvoří“ a špatně vyslovují, ale také – a často zcela záměrně – *komolí*. Do určité míry je to přirozené, každá pracovní nebo zájmová skupina lidí vytváří zvláštní mluvu, tedy slang. Všechno však musí mít své meze a např. komolit termíny, které označují onemocnění pro nemocné závažná a ohrožující jejich život, je nevkusné a pacienta to degraduje. Lékař, který odbyde osud pacienta s karcinomem konstatováním „má karas“ (tedy karcinom) by se asi tak nevyjádřil o onemocnění své matky, manželky nebo svého dítěte. A o něm už by už vůbec neřekl, že stůně „meduláčem“, tj. meduloblastomem, druhem zhoubného nádoru mozku, což jsem nedávno slyšel na vlastní uši na vlastní klinice.

7. *Komolení nebo lépe mrzačení v medicíně stále užívané latiny* mladší generaci českého lékařstva, která už, bohužel, postrádá klasické vzdělání, je na denním pořádku. Mnozí uživatelé ani nevědí, zda slovo či slovní kmen, který užívají, je latinský, či řecký. Substantiva neumějí skloňovat, pletou si je, neznají číslovky ani předložky a pády, se kterými se pojí, a slova špatně vyslovují. Vznikají dehonestující jazykové koláže, ve kterých znějí skloňovaná slova ve špatných (převážně prvních) pádech a navíc často slova chybná. Někteří to řeší tím, že používají např. v operačních protokolech nebo v průvodkách k bioptickému vyšetření nebo ve zprávách o úmrtí zkratek. Tak jsou pacienti posíláni ke konziliárnímu vyšetření „ad interna“ či „ad chirurgia“, ač předložka

ad se poji s akuzativem a má proto být „ad internam“ či „ad chirurgiam“, diagnostikují „cystis coli“, ač má být „colli“, protože si pletou collum – krk s colon – tračník.

Je nepřijatelné, když někdo vyslovuje latinské „super“ jako „supr“. Ani lékaři by přece nehovořili o suprspecializaci, suprinfekci, suprváze či suprzpozici. Bylo by to stejně směšné, jako kdyby nevyslovovali „e“ v předložce inter (intrtrigo, rýha intrgluteální, intrmediální, intrkurentní atp.) a v řecké předponě hyper: hyptrrofie, hyperplazie, hyperfunkce, hypersekrece, hypertermie, hyperpenze.

8. *Amerikanizace jazyka:* Dovedu pochopit, že se změnou času se mění i způsob vyjadřování. Kdysi univerzální latinu nahradila v současnosti angličtina, spíše však „američtina“. Je tu však zásadní rozdíl. Tenkrát, za dob latiny, se hovořilo a psalo latinsky. Dnes se u nás jazyk jen prošpikovává amerikanismy, takže se stal nedostatečnou angličtinou v ještě nedostatečnější češtině. Platí to obecně (my např. nepředsedáme, ale čermenujeme, neřídíme, ale menedžujeme), ale v medicínské češtině daleko více.

Už nemáme nemocné či pacienty, ale „casy“, přičemž i české „případ“ je nevhodné, protože jedinečný, trpící člověk nemůže být případem. My pacienta nesledujeme, ale observujeme, nepřekládáme ho k operaci, ale my ho k ní „referujeme“, hodnotíme „benefit“ provedené léčby a cílem našeho sledování bývá „survey“. Velice oblíbeným termínem je „survival“. Např.: „Je nutné přiznat, že současný způsob určování účinnosti antineoplastické léčby na základě údajů o bezrelapsovém či celkovém survivalu je zdoluhavý.“ Nebo: „...je nevyhnutelné přehodnotit ... z aspektu konečného výsledku, tj. survivalu a kvality života.“ V jedné práci jsem na jediné strojopisné straně našel 13 „survivalů“, tj. zhruba jeden na dva řádky. Naši pacienti prostě přestali přežívat, oni jenom „survivalují“. V některých českých publikacích pravděpodobně autor kompenzuje předpokládanou hloupost čtenáře-lékaře tím, že česká nebo odborná slova doplňuje v závorce anglickými, např.: „...náдоры rozdělujeme na kurabilní (curable), subkurabilní (subcurable) a prekurabilní (precurable).“ Mohu posloužit jiným příkladem: „Tato pravděpodobnost se nazývá apriorní probabilita (prior or pretest probability).“ Nebo: „Bayetův teorém je postup, který umožňuje posteriorní pravděpodobnost (post-test probability)...“

Všechny příklady, které následně uvedu, jsem sám slyšel či četl:

- Američané publikovali „guide lines“. Na tato guide lines navazovala i česká.
- Máme nemocné s „limited disease ... a extensive disease, s heavy-chain disease, s velmi nízkým relative risk“.

- Zajímaví jsou nepochybně „heavily pretreated patients“ s pokročilým karcinomem a skupiny nemocných lišících se z hlediska tzv. „explanatory variable information“.
- Tzv. „trial time“ začíná datem randomizace.
- Tzv. „stopping date“ se určuje ke konci měsíce.
- Exstirpujeme „bulky“ uzliny.
- Dosahujeme „response rate“.
- Biochemické metody detekující labilní „estrogenbinding sites“ vyžadují...
- ...„decision maker“ musí operovat na křivce výše.
- Zvláštní význam má určování CEA ... v průběhu „follow-up“.
- Podávání tzv. „calcium – channel blockers“.
- Podle R. A. Fishera je maximum „likelihood“ matematickou základnou pro všechny odhadovací funkce.
- Všeobecně „decision maker“ může zaujímat „strict moderate, last attitude“.
- Problémem pro posuzovatele je udržet si v mysli fixní „confidence threshold“.
- ...„cell killing“ exponenciálně roste s dávkou onkostatika.
- Jde v podstatě o „oprášení“ snu Paula Ehrlicha týkajícího se tzv. „magic bullet, guided missile“; tuto možnost Cesar Milstein definoval jako „exciting possibility“. (Představuji si, jak patolog, když popsal spindle cells, si převlékl trousers, obul boots a šel domů.)
- V posledních 15 letech je možné považovat pojmy senzitivita, specificita, koeficient věrohodnosti, validita za tzv. „hot items“ medicínské literatury.

Použití anglickou terminologii ve snaze se blýsknout vede k až nesmyslnému nakupení: „Z metod in vitro je třeba připomenout postupy tkáňových kultur a klonování nádorových buněk, computer assisted imaging, enhancement of biological and biochemical elements, molecular and nucleid hybridization, challenge of reference (standardized) indicator cells in culture with specimen tissues and biofluids, chalenge of patient tissues and cells for identification and production of positive or negative responses.“ Oči nestačí při četbě takového vpravdě národního textu přecházet. Téměř jsem zapomněl zavřít údivem otevřená ústa, když se mi jeden kolega chlubil, že „získal opinion ze treatment failure“.

Je ovšem vrchol, když disertant cituje výroky slavných osobností v české práci anglicky, ač jde o Řeky, Francouze a Nora. Necitovat je česky v českém spisu je zhovadilost. Cituji: „Je však možné s určitými výhradami přijmout diktum Aristotela: „Art (techné) is the good use of science.““ Nebo: „Vztah poznání, zkušenosti a rozhodování před více než 20 stoletími výstižně

charakterizoval Hippokrates:

„Life is short and art is long
the crisis fleeting
experience perilous
and decision difficult.““

Překlady do angličtiny neunikla ani mateřština jednoho z nejvýznamnějších francouzských fyziologů Clauda Bernarda. Cituji: „Situaci výstižně charakterizuje známý výrok Claude Bernarda: „Medicine is a science forced to practice before it is ready.““ A konečně: „Složitost problematiky referenčních hodnot ... charakterizuje výrok norského básníka Gunnara – Reiss – Andersena (1896–1964): „The reference is the girl you never met.““

Žijeme, bohužel, v období amerikanizace (macdonaldizace) světové kultury a americký životní styl se stále více stává (nebo už stal?) zčásti imitovaným a zčásti importovaným modelem. Říkáme tomu globalizace. Je z větší části procesem mediálním, kterému se ochotně, většinou bez zásadnější úvahy, přizpůsobujeme.

Význam jazyka na utváření kultury je ovšem zásadní. Jeho podíl na životním stylu nezanedbatelný. Chtěl jsem vás na to upozornit a připomenout vám, že ani cesta falešného a většinou směšného přizpůsobování, která začíná mít převahu, z nás Američany neudělá. Ani o to nestojím. Cítím se být Středoevropanem. Když nezjednáme nápravu, staneme se nanejvýš nerovnoprávnými přísluhovači. Ztráta identity by byla tragédií a zradou na národu, na minulých generacích, na sobě samých.

Josef Koutecký

BOHEMISTA U HOLIČE, BOHEMISTA V MUZEU

„Tak jak to budete chtít?“¹

„No... nějak zkrátit ze všech stran, tady takhle... trochu nechat...“

Zmítám se zase jednou v naprosté bezmoci v kadeřnickém saloону. To je zvláštní místo, jedno z mála, kde se přestávám cítit svéprávným. Nechodím k lékařům, protože se mi nezdá důstojné změnit se v objekt jejich počínání. Něco jiného je to u zubaře, u optika nebo u holiče. Tam odevzdám do jejich termínované správy jen některou svou část, v tomto případě hlavu. Je to i prostředek na potlačení intelektuální pýchy – člověk může být jaká chce bedna, ale pod rukama holiče jsme si rovni.

Odjakživa mám ale problémy s vyjádřením „jak to budu chtít“. Nevím. Je pro mě důležité, aby vlasy držely blízko u hlavy a abych nemusel do lazebnictví příliš často, za optimum považuji jednou za půl roku. Když ale ta slečna chce vědět s přesností na dva milimetry, kolik z každého vlasu může odstranit! A já už si sundal brýle.

Pišu různé druhy textů a několikrát bylo vyzdvíženo mé nadání srozumitelně vysvětlovat. Proč se tedy v tomto prostředí stávám méněcenným jelitem, jehož stylistická obratnost se realizuje ve dvou nedokončených větách složených převážně z částic? Kadeřnice bývá naštěstí profesionálka a hbitě za mě má torza dokončí, bere do rukou trsy mých vlasů na různých místech a švitoří, co s nimi provede. Radostně přikyvuji v rozsahu, který ona dovolí, protože od té chvíle už mi moje hlava nepatří. Jen takhle máme šanci se pohnout kupředu, navíc, jak jsem říkal, už mám brýle dole a nic nevidím.

Sním o tom, že si příště pořídím žvýkačku, rozrazím dveře kadeřnictví, předběhnu frontu, rozvalím se v křesle, plivnu žvýku na zrcadlo, houknu: „Takhle!“ a lípnu tam fotku Jana Gebauera. A když bude holka zvědavá, co že nazpíval, klid'ánko jí prozradím, že zkomponoval první pravidla pravopisu a navíc kopal s Masarykem za Atheneum. Dosud jsem ale nenašel ani patričnou kuráž, což je francouzsky „slepičení“, ani podobiznu Gebauera v zachovalém

stavu, naznačte graficky dvojí možnou závislost přívlastku neshodného, takže jsem nadále tváří v tvář své tváři v zrcadle bezradný a vlasový porost nechávám na holičkách.

Každý člověk má asi určité vlasové stereotypy. Někdo se tuží, jiný češe, další česá, mně je to jedno, klidně se jednou češu, jindy česám, ale ne češi, protože ani slováci. Taky k výběru saloonů (nebo saloonoo, ale to už zní jako voodoo, tak to psát neboodoo) nepřistupuji s velkou invencí. Když mi byly čtyři, chodili jsme na mé přání výhradně do Černé růže, jednak proto, že tam měli místo křesel slepičky, na kterých se sedělo jako na motorce, a taky proto, že jsem všude jinde řval, že chci na slepičky.

Dnes je situace jiná. Černá růže se zmodernizovala, ze slepiček tam zbyla smažená kuřecí prsa s hranolky, a tak teď chodím zásadně k učnicím. Někdy mi ten dojem slepiček docela živě ekvokují. Přijdu, posadím se do hřady mezi ostatní důchodce a čekám, než se některá z hejna přítomných děvuch zhostí mé kšticce. Té dnešní to jde rychle od ruky a mně od hlavy. Někdy mám ale štěstí na takovou, co se sotva vylíhla z učebního oboru a na jejích pohybech je znát, že by si to ještě měla nějaký čas zkoušet na živých plotech.

Teď jsem ale nadmíru spokojen, děvče mi rádí v hlavě s vehemencí radikálního puristy, otáčí si ji podle svého uvážení a vůbec je nezajímá, co je uvnitř. Holiči jsou vlastně pokračovateli a dovršiteli formalismu. Tato moje stříhá s jistotou, protože stříhat se dá jenom na vlak nebo ušima, ale má to takový začátečnický, nepravidelný rytmus, jen občas probleskne známka metra. Ta rozkoš z profesionální daktylské stopy (ŠMIK-šmikšmik-ŠMIK-šmikšmik, jednou ve vlasech, dvakrát naprázdno), ta to ještě není, to umějí jen velké kadeřnice.

Učňovské kadeřnictví má další výhodu v tom, že zavedlo dumpingové ceny a strhlo tak k sobě prakticky veškerou mužskou část populace Prahy 1 v penzijním věku. Když tady zaplatím salonmamá jednotnou částku a stejně tolik dám své stříhačce na pivo, nebo co pijou, aby měly jisté prsty, pořád to ještě není ani polovička toho, co by si účtovala dospělá, která má oficínu s mnohem více flaštičkami, s cizokrajnými nápisy, s automatem na kokakolu a s kosmopolitními magazíny, kde se dá dočíst, jak zamazat vrásky medem s okurkami a jak prožít radostný den v nepřetržitém orgazmu.

„Asi takhle?“

Vymaňuji ruku zpod plachty a vjedu si do vlasů. Instinktivní úlek je vzápětí vystřídán naprostým uspokojením. Dva týdny bez česání, další dva jen s letným,

a jak to tak cítím, moc toho necítím, takže znovu sem budu muset nejdřív po dalším slunovratu. Bryle si radši nenasazuju, protože teď už se s tím evidentně stejně nedá nic dělat, pokud bych nechtěl dohola a začít od nuly.

Je povolána mamá, to je sice už taky daktylská mistryně, ale své nadání promrhává v pokladně učňovského kadeřnictví. Provede ještě několik odborných šmiků, aby začčino dílo nevypadalo jako dokonalé, učitelé jsou všude stejní, ale jinak jsem prý celkem slušně střihlý.

„Tady to chtěl pán takhle?“ diví se něčemu vzadu, kam našťestí nevidím.

„Nó, já sem to tam moc právě neto, aby se to neto.“

Vysvětlení je upokojivé, mamá nařizuje své poddané, aby po sobě uklidila a zametla mi krk. Platím směšnou částku, jež zdaleka nevystihuje hodnotu času, který se mnou dívka strávila, předávám jí diskretní finanční dárek, ale nedokážu vymyslet žádnou zdvořilostní formulku, kterou bych předání doprovodil, aby to neznělo divně (jako třeba „bylas výborná“). Nový důchodce odložil Právo a už se hrne na mé křeslo, nevím, co chce stříhat, klidně mohl počkat do další pětiletky, asi mu taky dělá dobře nechat se za nepatrný bakšiš osahávat cvičenou dívčinou. Je ale pravda, že nos a uši už vysekát potřebuje, protože je pravdou říká jenom hovado.

Vystupuji do čerstvého dne, nevěšmavě mójím přílehlé učňovské řeznictví, doufám že nejsou tak blízko sebe následkem nějaké smlouvy o spolupráci, ono v tlačence se stlačí leccos... Za výlohou se směje učňovské sádlo, učňovský jazyk a učňovská kýta. Ještě se letmo ubezpečuji, že obě dílny jsou odděleny domem, a je tedy vyloučeno, aby jedna učnice studovala dvouobor a během praxe nepozorovaně přecházela z jednoho provozu do druhého. Nerad bych svou něžnou lazebničku potkal u tohoto pultu, jak mi něžně krájí sekanou. Vůbec bych nerad jedl sekanou.

Jan Jícha

Poznámky

¹ Pod tímto incipitem zde přetiskujeme 9. kapitolu (původně bez názvu) knihy *Previt na vysoké aneb jak vystudovat, a nezblbnout* (vydané nakladatelstvím Ivo Železný v Praze v roce 2002). Pokračování *Previt v tajných službách aneb špiónem na vysoké* vyšlo v létě 2003.

Vyškolení vyzinou

Již v roce 1787 byla založena na Zbraslavi rafinérie dováženého třtinového cukru. Při uzávěře kontinentu Napoleonem v r. 1804 se hledala jeho náhrada v pokusné výrobě javorového cukru a cukru z řepy cukrové nazývané burák nebo cvikla. Javorový cukr se vyráběl zahušťováním šťávy zachycované v únoru ze zářezů na kmenech javorů. Pro nedostatek javorů byly tyto pokusy zastaveny.

Úvodní text, který jste si právě přečetli, nenapsal Jára Cimrman; ten by patrně do závěrečného odůvodnění konce výroby javorového cukru připsal k *nedostatku javorů ještě a pro příliš krátké trvání měsíce února*. Text ve skutečnosti pochází z expozice historie potravinářského průmyslu Národního zemědělského muzea v Praze. To je místo, kde se milovník českého jazyka nepřestane divit.

Češtinář vstupuje do muzea jako nečetný, ba nečekáný návštěvník. Papír a tužku vytahuje, ale zprvu myslí, že proto, aby si dělal věcné poznámky. Podvědomě předpokládá, že když někdo připravuje stálou muzejní expozici, tedy když píše text, který bude mnoho let veřejně vystaven, zkontroluje po sobě tiskové, pravopisné a jazykové chyby. Nebo že si přizná, že odborník na dějiny potravinářství nemusí být odborníkem i v mateřštině, a dá svůj text ke korektuře někomu, kdo umí psát bez chyb. Ale – ouha! Stěny muzea se hemží *16ti člennými bateriemi, rozemiláním na krupicí a nečleněnými proudy slov typu lepší zásobování masem a uzeninami nevelký dovoz trvanlivých potravin jako byly slanečci*. Velké potíže mají autoři expozice s užíváním vhodných pádů: *Převrat v zahušťování šťáv nastal zavedením odparek využívajících vícenásobně páru a vakua ke snížení bodu varu šťávy. – V roce 1905 se místo obilních klíčků začaly používat jako živin amonné soli*. Některé popisky vypadají, jako by je formuloval žák na prvním stupni základní školy, např. *Z dalších významných novinek bylo zavedení afinace...* Češtinář po chvíli zjišťuje, že na jeho papíře převládají nad výpisky věcnými výpisky jazykové. Ale kupodivu se necítí tou přemírou chyb popuzen, neboť nesmyslně užitě pády a scházející čárky zdaleka nejsou tím, co ho na expozici fascinuje nejvíc.

Těch slov a slovních spojení, která češtinář jaktěživ neviděl ani neslyšel! Třeba takové *pilé* nebo *litá rafináda*, a co teprve *veleocetnice*, *naoctělé sudy* a *horní jalové dno!* (Některé z těchto výrazů pak češtinář doma marně hledá ve Slovníku spisovné češtiny a ve Slovníku spisovného jazyka českého.) Nebo výrazy, které zná ve zcela odlišném významu, viz *čištění rafinádního kléru*. A vedle toho věty skládané sice ze slov známých nebo průhledných, ale obsahově

dokonale neproniknutelné. Když se češtinář dočte, že *od roku 1957 byla odstraněna sezonnost ve výrobě kachen, které se podařilo líhnout a vykrmovat po celý rok*, maně přemítá, jestli kachny nejprve vyrobíme a potom vylíhneme (a proč je tedy vyrábíme nevylíhnuté), nebo jestli můžeme líhnout kachny, které vyrobíme až potom. Když vidí, že *lehká štáva se zahušťovala odpařováním v otevřených polokulovitých nádobách kouřovými plyny*, nedokáže zapojit ty *kouřové plyny* do stavby věty ani do své laické představy o zahušťování štávy. Když se dozví, že *nože se otáčely při dvou chodech podle potřeby stejnou nebo dvojnásobnou rychlostí jako šnek*, žasne, že někdo si dal tu práci a změřil šnečí rychlost a že tak zoufale pomalé nože byly vůbec schopny něco odříznout. A od zaklínadla *po zcukření se zápary zakvašovaly přidávkem kvasnic nebo rozkvašených zápar* se nakonec dlouhé minuty nemůže odtrhnout.

Češtinář brzy chápe, že vtěsnat vývoj celého širokého odvětví národního hospodářství do jediné místnosti není vůbec lehká věc a že výklad nemůže být úplně podrobný. Ale ta absence byť i minimálních kontextů, to vynořování se neobjasněných pojmů na kratičké okamžiky ho nepřestává překvapovat. Jeden z mezníků ve vývoji cukrovarnictví je vyčerpán tímto sdělením: *J. Prokeš zavedl mechanický cedák s vložkou z vlnitého plechu s navlečenými pytlíky*. Prokešovi věčná sláva, ale co je to *cedák*? Jaký *cedák* se používal předtím, než byl zaveden *mechanický*? Kam se *navlékaly* ty *záhadné pytlíky*? A k čemu to vedlo, co se tím získalo? Brzy je tu další historický převrat, tentokrát v mlynářství, a začíná rovněž in medias res: *Nové typy rovinných vysévačů třídily melivo na hrubý přepad, krupice, 2 dunsty a mouku, aby se méně zatěžovalo hedvábí*. Aha, tak *hrubý přepad* asi nebude loupežnická technika, *dunsty* jsou nejspíš částičky onoho meliva velikostně mezi krupicemi (proč ten plurál? když jsou *dunsty* dva, kolik je *krupice*?) a *moukou*, ale co tam kčertu pohledává to *hedvábí*!?

S papírem hustě popsaným a očima doširoka rozevřenými doklopýtá češtinář až k panelu s dějinami vinařství a tam se dočte, že *od 90. let se začalo víno určené pro stáčení do lahvi školit vyzinou, vaječným bílkem, želatinou, taninem a různými hlinkami*. Tohle už je na něj moc. Tak in vino bílek, říká si. A nejrůznější *hlinky*. Nebo bylo víno jenom na školení a žádná odpudivá *vyzina* v něm nezůstala? A v tu chvíli češtinář zjišťuje, že přesně takhle se právě cítí: Přišel připraven poučit se o tom, jak se rodí chléb jeho vezdejší, a odchází rozemlet na *dunst* a *vyškolen vyzinou*.

Autoři expozice dějin potravinářského průmyslu Národního zemědělského muzea nepočítají s tím, že muzeum navštíví někdo, kdo by se o výrobě potravin teprve rád něco dozvěděl. Abyste expozici pochopili, musíte znát všechno, co je

jejím obsahem, nebo mít s sebou technickou encyklopedii. K čemu je takové muzeum?

No přece k tomu, aby si z něj milovník českého jazyka odnesl nezapomenutelný, nadreálný zážitek.

Robert Adam

**POZOR
PRACOVNÍ PROSTOR
JEŘÁBU**

Štátní úřad pro jadernou bezpečnost

Česká republika

JEN ZDE PRACUJ !

Bohemistika v Polsku má svůj časopis

Polská jazykověda se vyznačuje vysokou mírou odbornosti a velkou publikační produktivitou. Ani zájem o slovanské jazyky v polské jazykovědě neutuchá. Svědčí o tom mimo jiné i vydávání časopisu *Bohemistyka*.

Tento časopis vychází od roku 2001, takže dnes už máme k dispozici dva ročníky. Jak redakce uvádí, jeho účelem je vytvořit fórum pro polské bohemistické diskuse. Vnějšíkově se neliší od formátu známých domácích časopisů, jako je *Naše řeč*, *Český jazyk a literatura* a *Česká literatura*. Obdobné je i členění rubrik na články vědecké, recenze, poznámky a diskuse a kroniku. Považujeme to za jeho výhodu i vzhledem k tomu, že polským čtenářům jsou naše časopisy známy už delší dobu.

V roce 2001 vyšla celkem čtyři čísla *Bohemistyky*. Vedle tradičních lingvistických a literárněvědných prací tu najdeme i články a studie s problematikou širší, na způsob „*Czech Studies*“. Myslíme tím problematiku obecnou a politickou, genderovou apod., jako jsou např. články Jiřího Svobody *Masarykova Česká otázka a diskuse kolem ní*, Michaely Lašťovičkové *Feministické postoje v jazyce Bible* aj.

Největší pozornost v tomto ročníku je věnována literatuře (celkem deset článků), jen sedm příspěvků se týká jazykovědy. Patří k nim stať Naděždy Kvítkové *Agitační spis „Krátké sebrání z kronik českých...“ z hlediska jeho záměru a stylu*, která pojednává o jednom z projevů publicistického stylu ve staročeských památkách, a článek Mieczysława Balowského *Kodyfikacja języka czeskiego po roku 1990*, jenž nás seznamuje s procesem kodifikace pravopisu, výslovnosti, morfologie i slovní zásoby češtiny v daném období. Joanna Mietła v článku *Zjawisko hybrydyzacji w czeskiej literaturze językoznawczej* analyzuje strukturu a typy hybridních složenin v české odborné lingvistické literatuře a poukazuje na podobný jev v polštině. Ladislav Binar v příspěvku *Typy metaforických výrazů v textu Lidových novin* věnuje pozornost typologii metaforiky v jazyce *Lidových novin*. Užívání předložek s lokálním významem v českém jazyce konkretizuje svým příspěvkem *K užívání předložkových spojení s významem místním* Milan Hrdlička. Popis a analýza jazyka české reklamy

konce minulého století jsou obsahem článku Iwony Imiołové *Język czeskiej reklamy końca XX wieku*. Marian Skab se ve stati *Národní specifika apelace v češtině* pokusil charakterizovat specifiku českých jazykových prostředků určených k navazování a udržování verbální komunikace ve srovnání s prostředky ukrajinskými.

Stejně jako čísla, která vyšla v roce 2001, obsahuje Bohemistyka z roku 2002 různorodou problematiku. Je tu celkem třináct příspěvků z oblasti literatury, jazykovědy, filozofie a didaktiky jazyka. Dominují opět články věnované literatuře. Ve všech třech číslech z roku 2002 najdeme pouze jeden článek s tematikou jazykovědnou, a to *Spojka „aniž“ v češtině období baroka*. Autor Pavel Kosek analyzuje užití spojovacího výrazu „aniž“ v češtině barokního období a snaží se konfrontovat výsledky analýzy excerpovaného materiálu se stavem zjištěným v dobové gramatické a lexikografické produkci.

Třetí číslo Bohemistyky z roku 2002 je výjimečně věnováno metodice výuky češtiny jako cizího jazyka na českých multietnických základních školách. Tímto projektem se zabývá skupina vědců v Ústí nad Labem ve složení Marie Čechová, Ludmila Zimová, Jana Pecová a Karel Kamiš.

Z výše uvedeného vyplývá, že redakce Bohemistyky podporuje publikování příspěvků širokého tematického okruhu, i když několik z nich ne plně koresponduje s cílem, který si určila. Články věnované literatuře jsou v převaze nad statěmi jazykovědnými. Na druhé straně časopis přináší množství zajímavých a cenných drobnějších poznatků. Svou rozmanitostí jistě zaujme nejen odborníky, ale i učitele češtiny jako cizího jazyka. Autorsky převažují bohemisté polští, ale jsou zastoupeni i odborníci ze zahraničí, především čeští, ale i španělští, ukrajinští, bulharští. Česká odborná veřejnost může nový filologický časopis jen přivítat. Bylo by jistě ku prospěchu věci, kdyby se podíl přispěvatelů z české strany zvýšil.

Stanislava Pencheva, Mychajlo Fesenko

**Zákaz kouření
a manipulace
s otevřeným ohněm!**

Bohemistika na Běloruské státní univerzitě v Minsku

Slavistika má v Bělorusku dlouholetou tradici. Zájem o kulturu, jazyky a literaturu slovanských národů je u nás živý a trvalý. Bohemistika byla jako samostatný obor otevřena na Běloruské státní univerzitě poměrně nedávno, v roce 1996, avšak o počátcích bohemistiky se dá mluvit už od založení katedry teoretické a slovanské jazykovědy na filologické fakultě v roce 1966. Jejím prvním vedoucím byl prof. A. Suprun, jeden z nejvýznamnějších běloruských slavistů. Díky jeho snahám byli na katedře soustředěni naši přední slavisté a zavedena výuka slovanských jazyků. Slavistika se však nestudovala jako hlavní obor. Povinným cvičením ze slovanských jazyků (výběr byl mezi polštinou, češtinou, bulharštinou a srbochorvatštinou, některá léta také slovenštinou a slovinštinou) byly věnovány pouze dva semestry v rozsahu dvou hodin týdně v rámci jednooborové rusistiky a bělorusistiky. Nejschopnější studenti však mohli pokračovat ve studiu fakultativně a osvojit si slovanský jazyk na celkem dobré úrovni.

V bývalém Sovětském svazu probíhala příprava bohemistů pouze v Moskvě, v Leningradě (nyní Sankt-Petěrburg) a na Ukrajině. Odtud byli absolventi přidělováni různým univerzitám, na nichž se studovaly slovanské jazyky. Po osamostatnění Běloruska vznikl problém samostatné přípravy bohemistů pro vlastní potřeby. Za tímto účelem bylo otevřeno na Filologické fakultě Běloruské státní univerzity oddělení českého jazyka a literatury a jeho první absolventi ukončili studium v roce 2001.

Každé čtyři roky se na studium bohemistiky přijímá kolem 20 posluchačů. Nyní jsou bohemisté ve 4. ročníku (16 studentů). Posluchači, kteří mají češtinu jako hlavní obor, studují během pěti let český jazyk a literaturu. Kromě bohemistiky získávají ještě jednu specializaci – bělorusistiku, nebo rusistiku. Do prvního ročníku přicházejí studenti bez jakékoliv znalosti češtiny, protože se na středních školách čeština neučí. Podmínkou pro přijetí na obor bohemistika jsou úspěšné zkoušky z běloruštiny nebo ruštiny a z cizího jazyka. První dva roky studia jsou zaměřeny na praktické zvládnutí základního lexikálního a gramatického minima. Ve vyšších ročnících se snažíme zdokonalovat počáteční znalosti studentů. Praktická jazyková výuka zahrnuje osvojení různých konverzačních technik a strategií, rozšiřování slovní zásoby, rozbor učebních a autentických textů, překladová cvičení z mateřského jazyka do češtiny, syntakticko-lexikální cvičení, aplikaci spisovných a běžně mluvených prvků v různých řečových situacích apod. Snažíme se seznámit studenty i s historií,

kulturou a způsobem života českého národa, jeho mentalitou a tradicemi. Od 3. ročníku naši studenti studují všechny teoretické disciplíny: fonetiku a fonologii, tvoření slov, morfologii, syntax, lexikologii a frazeologii, stylistiku, dialektologii, historickou mluvnici, vývoj spisovného jazyka, teorii a praxi překladu a také dějiny české literatury od počátku po současnost a přehled českých dějin. Po závěrečné státní zkoušce z českého jazyka a z české literatury v 5. ročníku končí studium obhajobou diplomové práce jazykovědné nebo literárněvědné. Většina témat diplomových prací se týká konfrontačního zkoumání češtiny a východoslovanských jazyků, případně české literatury ve vztahu k literatuře východoslovanské nebo světové. Specializace se realizuje od 3. ročníku, a to formou výběrových seminářů, v nichž se studenti zabývají vědeckou prací.

Náš nynější učební program vychází z pětiletého vysokoškolského vzdělávání. Avšak na podzim tohoto roku, kdy bude přijat nový 1. ročník bohemistů, se situace změní. Studium bude čtyřleté (bakaláři) a šestileté (magistři). Kromě hlavního oboru se čeština také studuje jako doplňkový obor, např. ke studiu angličtiny, italštiny, němčiny, běloruštiny apod. Počet studentů v takových skupinách každý rok roste, a to i přes zúžené možnosti uplatnění absolventů. Jako vedlejší obor se čeština studuje tři roky. Každý rok se přijímá kolem 20–30 posluchačů. Cílem výuky je rozvíjení samostatného ústního a písemného projevu. Studenti jsou převážně připravováni pro překladatelskou nebo tlumočnickou činnost, pro uplatnění v komerční sféře, turistice atd.

Studenti bohemistiky jsou většinou bilingvní, jsou mluvčími běloruského a ruského jazyka. Na jedné straně jsou naši studenti zvýhodněni příbuzností slovanských jazyků, v daném případě češtiny, běloruštiny a ruštiny. Na druhé straně se za vnější podobnosti často skrývají rozdíly v obsahu shodujících se jazykových jednotek a jevů, což je překážkou v úspěšném studiu češtiny. Příbuzný mateřský jazyk někdy způsobuje negativní transfer při výuce cizího jazyka. Projevy interference jsou zdrojem četných, a hlavně těžko odstranitelných chyb. Osvojení příbuzného jazyka je samozřejmě ztíženo nápadnými vnějšími rozdíly, které jsou viditelné na všech úrovních jazyka. Např. ve vokalickém systému češtiny je pro Bělorusy nejtěžší výslovnost dlouhých samohlásek. Další obtíž spočívá v tom, že se v češtině na rozdíl od běloruštiny všechny samohlásky vyslovují bez redukce. Co se týče konsonantismu obou jazyků, rozdíly se projevují především ve větším počtu souhláskových fonémů běloruštiny (asi o třetinu), a hlavně v maximálním rozlišování tvrdých a měkkých souhlásek. Na rozdíl od běloruštiny se tvrdé souhlásky v češtině nezměkčují

před předními samohláskami. Potíže způsobuje výslovnost frikativy ř. Dostatečně viditelné rozdíly vytvářejí alternace jak samohlásek, tak i souhlásek. Tyto rozdíly jsou poměrně četné, ale připouštějí zobecňování a určitou systematizaci pomocí tabulek s odpovídajícími příklady.

Při studiu morfologie způsobují potíže gramatické rozdíly mezi životnými a neživotnými substantivy v mužském rodě. Některé rozdíly v koncovkách jmen jsou dány fonetickými zvláštnostmi obou jazyků, na což se klade důraz při výuce odpovídajících morfologických jevů, a také existencí skupin slov, které se skloňují podle různých vzorů. Zřetelné rozdíly jsou patrné u osobních zájmen, která mohou mít v češtině kratší a delší tvary. Nicméně používání kratších a delších tvarů se řídí jednoduchými a logickými pravidly, jejichž osvojení nezpůsobuje velké problémy. Přesto je třeba času a úsilí, aby byly vytvořeny trvalé návyky při používání těchto forem. Při studiu číslovek vznikají problémy, které jsou spojeny především s existencí zvláštní skupiny druhových číslovek v češtině a také se skloňováním složených číslovek. Pro osvojení rozdílů v koncovkách sloves při časování jsou vypracována různá cvičení, s jejichž pomocí si studenti vytvářejí příslušné návyky.

Struktura věty má v češtině a v běloruštině mnoho společných rysů. Důraz se klade především na slovesnou rekcii, postavení příklonek, užívání některých specifických výrazů (předložky, spojky) apod. Systémové srovnání slovní zásoby obou jazyků umožňuje vidět shody a rozdíly pojmenovávacích prostředků při popisování stejných jevů mimojazykové skutečnosti, určit vztahy paralelismu, symetrie a asymetrie. Zvláštní pozornost se věnuje srovnání lexikálních spojení a analýze faktorů, které mají vliv na distribuci slov (sémantických, slovotvorných, gramatických). Akcentují se otázky slovotvorné a také znaky stylistického rozvrstvení češtiny.

Při výuce češtiny pracujeme hlavně s velmi dobrými příručkami zpracovanými odděleními češtiny pro cizince Karlovy univerzity v Praze a Masarykovy univerzity v Brně. Avšak pocítujeme potřebu vlastních speciálních učebnic a pomůcek. Učebnice češtiny (N. Ivašina, B. Plotnikov), která vyšla v roce 1985 v edici Slované jazyky, podávala stručný popis české mluvnice a sbírku textů a byla určena posluchačům oborů ruština a běloruština. Dnes potřebujeme hlavně příručky pro pokročilé bohemisty a snažíme se tuto mezeru postupně zaplňovat. První kroky v tomto směru jsou už učiněny. Spolu s kolektivem katedry českého jazyka Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy jsme připravili obsáhlou cvičebnici a čítanku současných a starších textů. Cvičebnice zahrnuje cvičení z fonetiky, slovotvorby, morfologie, syntaxe, slovní

zásoby a frazeologie. Čítanka je členěna do dvou částí: autentické texty nejznámějších českých autorů 19. a 20. století a texty staročeské, humanistické a barokní s otázkami a úkoly. V roce 2004 vychází v nakladatelství Běloruské státní univerzity kniha věnovaná kontrastivní analýze valence sloves v běloruštině, ruštině, češtině a polštině (N. Ivašina, E. Rudenko, N. Jaumen). Slovesná rekece je kamenem úrazu při osvojování příbuzného cizího jazyka, takže doufáme, že naše publikace bude účinnou pomůckou.

Další vědecký projekt, na kterém se pracuje, je slovník zrádných slov mezi běloruštinou a češtinou. Mezijazyková paronyma a homonyma představují jisté nebezpečí a jsou častým zdrojem překladatelských nepřesností a chyb. Udělali jsme první kroky ve zpracování malých dvoujazyčných slovníků česko-běloruských a bělorusko-českých, ale nemilá pravda je, že nevíme, zda tyto slovníky vůbec vyjdou, protože žádné nakladatelství o ně nemá zájem.

Disertační práce, které připravují naši nejúspěšnější absolventi, jsou věnovány češtině v konfrontaci s jinými slovanskými jazyky. Julie Smotričenkova zkoumá kvalifikační adjektiva v češtině a ve východoslovanských jazycích. Práce Olgy Potapovové pojednává etnické stereotypy v jazycích východních a západních Slovanů. Sergej Smotričenko se zabývá monolingvální analýzou slovo- tvorných prostředků při tvoření neologismů v češtině.

Samozřejmě že výčet projektů a problémů, kterými se zabývá naše jazykovědná bohemistika, je neúplný. Nezmínila jsem se vůbec o literárněvědné bohemistice a o překladatelské činnosti, jejichž rozsah a aktivita neustále stoupají. Mohu však říct, že bohemistika v Bělorusku má pevný základ a dobré podmínky pro svůj další rozvoj. Velký význam pro nás má spolupráce s českými univerzitami, možnost pobytu pedagogů i studentů v českém prostředí. Na závěr bych ráda vyslovila nejupřímnější dík kolegům z Pedagogické fakulty Karlovy univerzity a Filozofické fakulty Masarykovy univerzity za jejich pomoc a podporu.

Natálie Ivašina

Sodeyfi, Hana – Newerkla, Stefan Michael.

Tschechisch. Faszination der Vielfalt. Lehrbuch für Anfänger und Fortgeschrittene.

Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2002, 604 s., ilustrace Marie Gruscher-Mertl, součástí učebnice je CD.

V historii ČDS byli čtenáři několikrát informováni o učebnicích češtiny v německé jazykové oblasti. Nedávno se řada takových textů rozšířila o další pozoruhodnou publikaci: *Tschechisch – Faszination der Vielfalt*. Učebnice čerpá inspiraci z 225 let dlouhé tradice výuky češtiny ve Vídni a vznikla ve spolupráci s Masarykovou univerzitou v Brně za podpory programu Aktion. Její autoři, učitelé českého jazyka na vídeňské bohemistice Hana Sodeyfiová a Stefan Michael Newerkla, využili svých bohatých zkušeností i nasbíraných materiálů a napsali text, jehož název sympaticky naznačuje, že jazyková mnohotvárnost nemusí být odstrašující, ale naopak fascinující. Učebnice je rozčleněna do 29 lekcí, doplněných slovníčkem a gramatickými tabulkami, a je přednostně určena vídeňským studentům bohemistiky. Tomu také odpovídá míra náročnosti, němčina jako metajazyk i textový materiál. V následujících odstavcích se jednotlivými složkami učebnice budeme zabývat podrobněji.

Pokročilí studenti a uživatelé českého jazyka nacházejí v učebnici známou a přehlednou strukturu výkladu. Jednotlivé lekce seznamují čtenáře s velkým množstvím zejména gramatických faktů, přičemž se pravděpodobně počítá se základním konverzačním osvojením jazyka, jehož další znalost si student bude díky této publikaci prohlubovat. Při úvodním výkladu mluvnických jevů (deklinací a konjugací) postupují autoři způsobem, který staví publikaci na hranici mezi učebnicí a gramatikou, což má i své výhody, zejména pro uživatele s lingvistickou výbavou, kteří se v takovém textu umějí sami orientovat. To platí i o následující kapitole, v níž se čtenář podrobně seznamuje s výslovností a pravopisem. Uváděné jevy jsou místy doplněny stručným historickým zdůvodněním (třeba v případě diakritiky). Rozsah výkladu a míra odbornosti naznačují, že učebnice usiluje o kompromis mezi teorií a praktickým osvojením jazyka, neboť předpokládaný adresát – student bohemistiky – by měl nejen rozumět a mluvit, ale také znát strukturu češtiny. Tomu je podřízen výklad všech gramatických i pravopisných jevů, viz zmíněná diakritika nebo fonetické záležitosti či například vysvětlení pádů.

Jádrum učebnice je ovšem výklad současného českého jazyka pro potřeby jeho osvojení německy mluvícími recipienty. Gramatická výuka postupuje spíše tradiční cestou, to jest od výkladu nominativu a akuzativu, ukazovacích zájmen, přítomného času přes genitiv, přivlastňovací zájmena, vid, vokativ, kondicionál až k přechodníkům. Lekce mají stabilní strukturu: úvodní text, doplněný drobnějšími dialogy, představuje téma, nejčastěji z oblasti české kultury nebo ze studentského prostředí. Následuje řada cvičení, která se zpravidla soustředí na flexi, respektive doplňování náležitých tvarů a větných konstrukcí, ale setkáme se i s nápaditými cvičeními transformačními, cvičeními zaměřenými na překlad nebo na vlastní úvahu a případnou komunikaci ve třídě. Výklad gramatických a pravopisných jevů je řazen v druhé části lekcí za úvodními texty a cvičeními. Ze zajímavých a přínosných způsobů výkladu stojí za zmínku například poučení o numerativu, kdy autoři přirovnávají české konstrukce typu *bylo nás pět* ke gramaticky stejným nářečním jevům v němčině (*es worn eaner 15*), názorný je také výklad posesivního reflexiva *svůj*, výklad životnosti, srovnání dvojího záporu v češtině s podobným jevem v obecné vídeňštině či oblíbená pomůcka *žene je bida* pro zapamatování přítomných slovesných tříd. V jistých, zejména syntaktických problémech, například u bezpodmětných predikátových konstrukcí, je výklad naopak velmi stručný a postrádá podrobnější vysvětlení. Lekce jsou obsahově velmi nasycené, v 29 kapitolách se zvládá vše podstatné z gramatických jevů spisovné češtiny i s některými drobnými exkurzy do češtiny obecné. V určitých místech je odklon od didaktického schématu velmi patrný a spíše než o učebnici by se zde dalo hovořit o komentované mluvnici. Každopádně pro začátečníka by bylo tempo učebnice i způsob výkladu gramatiky pravděpodobně příliš náročné.

Také lexikální a stylistická stránka učebnice je hodna pozornosti. Nej sledovanější oblastí v tomto směru bývá pojetí spisovnosti a nespisovnosti. *Tschechisch – Faszination der Vielfalt* není z těch učebních textů, které by studentům existenci různých vrstev jazyka a funkční přístup v této oblasti zcela zamlčely. Autoři se ovšem věnují téměř výhradně výuce spisovného jazyka, což je obvyklá praxe učebnic češtiny pro cizince. Na začátku každé lekce je tradiční úvodní text z různých stylových oblastí, ovšem téměř vždy spisovný, kultivovaný a připravený. Tyto texty podle záměru autorů, shrnutého v předmluvě, slouží k procvičování čtení. V tomto případě je tedy volba stylových oblastí vhodná a promyšlená. Podobnému záměru ovšem podléhají i drobnější ilustrační dialogy. Vedou je dva modeloví studenti Jiří a Silvie a provázejí čtenáře celou učebnicí. V jistých momentech zde spisovnost s příznakem knižnosti působí nepřírozně:

Silvie: Kam jdeš?

Jiří: Jdu na univerzitu, do knihovny. Však víš, píšu diplomovou práci, potřebuji několik barevných kopií. Máme kvalitní kopírku, vytiskne 30 kopií za minutu.

Silvie: Já jdu navštívit Klárku. Zatelefonuješ mi večer?

Jiří: Ano, když nikoho nezastihnu, zanechám ti vzkaz na záznamníku. Ty se máš, jdeš ke Kláře na návštěvu. Klára má e-mail, že? Mám ti tam napsat?

Silvie: Ne, budu tam jen hodinu. Ale můžeš mi poslat SMS, půjčila jsem si mobil.

131–132

Zejména výrazy *diplomová práce*, *zanechat vzkaz* nebo tvar *potřebuji* by dva kamarádi studenti v neformálním rozhovoru pravděpodobně nepoužili. Je tedy škoda, že nemohou zaznít hovorové varianty, zvláště pokud autoři seznamují čtenáře například s výrazem *kopírka* nebo *mobil*. Autoři si ale jistě pnutí mezi mluveným a psaným jazykem uvědomují a věnují se alespoň některým aspektům mluvené češtiny, i když hranici spisovnosti a nespisovnosti nepřekračují. Přirozeným dojmem působí například následující dialog:

Jiří: Silvinko, víš co, četl jsem právě v novinách...

Silvie: Silvinko? Co to má být? Hypokoristikum, deminutivum, manipulativum, optativum, tranzitivum?

Jiří: V tranzu nejsem, má to být meliorativum, slovo lichotné. Když už mluvíš o těch opiátech, četl jsem v novinách, že se pán z Moravy dožil 98 let, kouřil denně 40 cigaret a pil červené víno.

Silvie: Takovým zprávám valně nevěřím. Články v novinách o tom, že ta či ona babička denně vypije tři litry vína a dožívá se 130 let, čtu s jistou dávkou skepse.

(...)

295

Podobné dialogy a zejména mnohé původní autorské textové ukázky poskytují dobrý jazykový materiál nejen pro vídeňské studenty češtiny, ale i pro ostatní cizince se zájmem o naši mateřštinu. Velkým přínosem pro poznání kulturního kontextu rakousko-českého dialogu jsou pamětnické vzpomínky přibližující život několika generací vídeňských Čechů.

Kompaktní disk, který je součástí učebnice, obsahuje audionahrávky modelových dialogů i čtený přehled slovní zásoby. Nahrávky jsou nepochybně pořizovány s dobrým záměrem, aby se posluchač seznámil s typickými každodenními konverzačními situacemi. Tomu je zřejmě podřízen i výběr mluvčích, většinou neprofesionálních, ba i s drobnými výslovnostními nedostatky, což by ale pro ilustraci přirozené mluvy nemuselo být na škodu. Ve

většinu z nahrávek se ovšem setkáme s podobným problémem, na který jsme již upozornili v souvislosti s psanými dialogy. Snaha po jasnosti vyjádření a důraz na spisovnou gramatickou formu i výslovnost činí mnoho promluv nepřirozenými. K tomu se připojuje velmi formální až pedantská intonace i u expresivních výpovědí. Místy narazíme také na problém s českou řečovou etiketou – například při rituálu představování se Češi obvykle neptají *Jak se Vám daří?* V pokročilejších lekcích se tento problém ovšem stírá a v závěru CD najdeme i dobře použitelné praktické dialogy.

Kniha *Tschechisch – Faszination der Vielfalt* je výjimečná ve svém žánru, zejména co se týče obrazového materiálu. Ten zde netvoří jen obligátní fotografie metropolí nebo ikonické ilustrační stylizace. Cenné a unikátní jsou zejména obrazové exkurzy do historie vídeňských Čechů. Přehlednost a knižní kvalitu učebnice podporuje vhodná barevnost a v neposlední řadě musíme zmínit i oboujazyčné věcné rejstříky a vhodný výběr doporučené odborné literatury.

Učebnice fascinovaná mnohotvárností češtiny je graficky velmi pěkně zpracovaná, pro netrévaného studenta těžká (co do hmotnosti i obsahu), každopádně inteligentní a nikoliv suchopárná. Být německy mluvícím bohemistou, mám z ní velký užitek i radost. Síla této knihy totiž nespočívá v utilitárním přístupu k češtině, jak tomu bývá v naprosté většině učebnic pro cizince. Výjimečnost této publikace je ve snaze postihnout kulturu a ducha řeči blízkých sousedů, jimž by autoři rádi porozuměli nejen po stránce jazykové.

Alena Nováková

Hrdlička, Milan. *Cizí jazyk čeština*. Praha: ISV nakladatelství, 2002. 150 s.

Ve sborníku *Cizí jazyk čeština* shromáždil autor dvacítku příspěvků, které přednesl či publikoval při různých příležitostech během patnácti let svého všestranného působení v atraktivní a perspektivní bohemistické disciplíně, kterou čeština jako cizí jazyk dnes bezesporu je. O jeho cílevědomém snažení v této oblasti svědčí v závěru připojená bibliografie čítající ke stovce čísel: monografie, články v odborných časopisech, příspěvky ve sbornících, překlady, učební texty, recenze, jazykové sloupky i různé drobnosti popularizační.

Příspěvky vybrané pro recenzovanou publikaci jsou seskupeny do pěti tematických oddílů, které se – vždy v souvislosti s oborem čeština jako cizí jazyk – dotýkají dějin vývoje vyučovacích metod cizích jazyků, role a prezentace mluvnice ve výuce, komunikace a komunikativnosti, českého národního jazyka a jeho útvarů; závěrečný oddíl nastiňuje několik dalších specifických otázek z vyučovací praxe sledovaného oboru (koncipování kurzu, výběr textů, využití překladu, jazyková kreativita). Při veškeré rozmanitosti a poměrně širokém spektru příspěvků lze vysledovat několik zásadních postojů, které svědčí o autorově promyšleném a koncepčním přístupu k dané problematice, a to jak na rovině teoretické, tak na rovině aplikační.

Autor především pokládá za účelné terminologické rozlišení dvou pojmů: čeština jako cizí jazyk a čeština pro cizince. Jestliže češtinu jako cizí jazyk považuje za teoretickou bázi a odbornou přípravu rodilých mluvčích, resp. oborové studium problematiky prezentace českého národního jazyka pro jinojazyčné mluvčí, čeština pro cizince je její aplikací, praktickou výukou češtiny jako jazyka cílového. (Poznamenejme jen, že poněkud problematičtější se pak může jevit jistě užitečné zavedení zkratky ČCJ, která se v textu nepochybně užívá pro obě vymezení; stejně je tomu ovšem např. ve francouzské praxi se zkratkou FLE.) Dokládá-li M. Hrdlička na řadě příkladů úspěchy, kterých bylo dosaženo v oblasti aplikované (dlouholetá tradice, teritoriální rozsah a počet zahraničních lektorátů, rozvoj tuzemských i zahraničních letních univerzit a kurzů v soukromých jazykových institucích, rozšíření nabídky učebních materiálů, příznivý kulturně-společenský, politický i ekonomický dopad), hodnotí se značnou skepsí dosavadní rozvoj teoretické a metodologické báze. Tvrdí totiž, že ve srovnání s jinými zeměmi a navzdory některým pozitivním

signálům z poslední doby „se dá o existenci oboru čeština jako cizí jazyk (de facto i de iure) stále ještě s úspěchem pochybovat“ (str. 113).

V prezentaci ČCJ a v cizojazyčné výuce přikládá M. Hrdlička strategický význam definování role české mluvnice, resp. systémové složky vůbec. Vzhledem k tomu, že po r. 1989 význam ČCJ nebývale vzrostl a že se podstatným způsobem změnila struktura i provenience zájemců o její studium – ve většině případů ovšem jen o její různě motivovanou a pojímanou praktickou znalost –, objevily se některé nevhodné tendence. Vedou – často z ryze komerčních důvodů – k redukci a simplifikaci učiva, jehož výsledkem bývá až pidžinizace češtiny. Pod metodologickou rouškou komunikativního přístupu, jenž bývá deformován na „lehký, bezproblémový, povrchní, rychlý a bezbolestný“ (str. 48), je flexivní a vysoce gramatikalizovaný jazyk čeština vystavován postupům mechanicky přenášeným zpravidla z výuky angličtiny. Oddělování prvku komunikativnosti a systémovosti je nejen v příkrém rozporu se současným pojetím komunikační metody, ale zkušenosti ukazují, že vede ve svých důsledcích k omezené schopnosti adekvátní řečové recepcce i produkce jinojazyčného mluvčího.

Podobně je tomu u dalšího závažného problému, kterému se autor pravidelně věnuje. Je jím míra zastoupení běžně mluvené řeči, tedy otázka prezentace standardního útvaru českého národního jazyka, spisovné češtiny, a jeho nejrozšířenější nestandardní variety, obecné češtiny. M. Hrdlička soudí, že uměřené a komentované zařazení obecné češtiny – především lexika prostřednictvím autentických textů a až na pokročilejší úrovni – je žádoucí, avšak dominantní úlohu by v prezentaci ČCJ tato varieta hrát neměla. Na řadě příkladů z praxe dokládá, že rozdíl mezi spisovnou a obecnou češtinou a s ním spojené obtíže cizinců v českém jazykovém prostředí bývají uměle zveličovány spíše ze strany českých bohemistů než samotných cizinců. Živelný průnik obou útvarů v některých učebních materiálech ztěžuje cizinci rozlišování mezi jednotlivými kódy a vede k nediferencovanému hybridnímu vyjadřování, které je komunikačně neadekvátní a ve většině situací se setkává u rodilých mluvčích s negativní odezvou.

Další problematyczny bod představuje skutečnost, že komunikační kompetence v ČCJ je dosud chápána v poměrně okleštěné podobě. „Nulová pozornost“ (str. 50) je podle autora v oboru ČCJ věnována psané formě komunikace. Písemné produkční aktivity nabývají v dnešní informační společnosti na významu a zjevná disproporce mezi ústním a písemným projevem jazykově i velmi pokročilých mluvčích, s níž je možno se běžně setkat, je jistě nežádoucí.

Podnětné jsou autorovy úvahy o zaměření existujících učebních materiálů v oblasti ČCJ z hlediska potřeb komunikace. Výše zmíněný pozitivní nárůst učebnic je při bližším pohledu velmi jednostranný – orientuje se (opět z komerčních důvodů) na běžně mluvený jazyk pro začátečníky. Nedostatečně je zohledněna úroveň jazykové pokročilosti (středně a více pokročilí), věk (děti), profesní komunikace (např. pracovníci v peněžnictví, legislativě, lékařství aj.). Za velké desideratum je pak třeba považovat vhodnou gramatiku ČCJ stejně jako kvalitní počítačové programy pro samostudium či materiály pro mezinárodně respektovaný systém hodnocení dosažené jazykové/komunikační kompetence.

Dana Slabochová

Jde to jinak?

Před několika lety jsme byli vyzváni massachusettským nakladatelstvím Pimsleur's International, abychom vytvořili audiální učebnici češtiny pro anglicky mluvící studenty. Kurz vyšel poprvé v r. 1993 (*Speak & Read Essential Czech*. Concord, Mass.), 2. vydání (*Czech*. Simon & Schuster Audio) pak r. 1999 v New Yorku. Vzhledem k tomu, že tato nakladatelství vydala učebnice jazyků celého světa, je jistě zajímavé seznámit se s některými pozoruhodnými požadavky jejich zodpovědných redaktorů na práci autora učebnice, popř. s jejich edičními zásahy do textu; máme na mysli především dosti striktní požadavky na formulace gramatických pasáží.

Skutečnost, že čeština je jazyk s vysoce rozvinutou flexí, svádí k tomu, že mnozí autoři učebnic češtiny pro cizince podřizují komunikativní aspekty gramatické. Pimsleurova metoda vychází naopak z předpokladu, že každý jazyk je především řeč. Cílem našeho audiálního kurzu je v první řadě naučit studenta, aby zvládl základní inventář jazykových prostředků potřebných pro dorozumění se v běžných situacích praktického života. Předpokládáme, že student nebude kurz pouze poslouchat, ale bude se osobně angažovat.

První část učebnice sestává ze 30 lekcí, z nichž každá začíná nikoli souvislým textem, ale dialogem, přičemž byla dána podmínka, že se musí vždy střídát mužský a ženský hlas. Obsah dialogů tvoří všední situace, do kterých se může

dostat cizinec přijíždějící do České republiky. To určovalo výběr slovní zásoby i gramatických jevů.

Než se zmíníme o některých konkrétních zásadách jazykových redaktorů, rádi bychom řekli pár slov předem na vysvětlenou. Nepřeháníme, prohlásíme-li, že gramatika je v amerických školách ne-li přímo v opovržení, pak určitě v ústraní. To víme jak od svých studentů, tak od dětí, které do amerických škol docházely, i od mnohých amerických učitelů a týká se to všech amerických škol: základních i středních, státních i soukromých. Zatímco u nás se školáci v hodinách mateřského jazyka věnují určování slovních druhů, zařazování ke vzorům, větným rozborům atd., ve Spojených státech se studenti s pojmy jako *podstatné jméno, sloveso, zájmeno* apod. poprvé setkávají až na sklonku svých středoškolských studií; jazykové vyučování je tam namnoze omezeno na vyhledávání synonym či antonym, substituce atp.

Jaká tedy byla ona editorská omezení? Především a zásadně: neučit, nezmiňovat a nevysvětlovat gramatiku. Nepracovali jsme tedy s paradigmaty a snažili se vyjít s principem analogie, komparace a kontrastace.

Tak v učebnici například uvádíme, že při **žádosti** („request“) je tvar slovesa podobný obvyklému (základnímu) tvaru; tedy anglické dvojici vět *You speak – Speak* odpovídá česká dvojice *Mluvíte – Mluvte*; mluvíme přitom o žádosti, ne o imperativu, a podobně o základním tvaru, nikoli o způsobu oznamovacím.

Druhý příklad: upozorňujeme, že tvar českého slova **po předložce** se trochu liší od základního tvaru: ve slovníku máme tvar *Praha*, ale s předložkami bude *v Praze, do Prahy*, popř. *v Brně, do Brna*; opět nehovoříme o slovních družích ani o pádech.

Do třetice ještě další příklad: informujeme, že při **oslovení** se koncovka mění: *slečna*, ale *slečno*; *pan Novák*, ale *pane Nováku*; na rozdíl od případů jako *paní Zemanová, paní Zemanová*. Jak je vidno, nemluvíme o nominativu a vokativu.

Snažili jsme se vybírat konstrukce komunikativně dostatečné a pro aktivní zvládnutí hodně snadné; místo abychom v učebnici hned na začátku probírali různé pády, využili jsme maximálně toho, čeho lze dosáhnout s pádem jediným, s nominativem. V angličtině se u podobných konstrukcí setkáváme s názvem **false starts (topikalizace)**, popř. **levá dislokace**, jakési vytčení před větu; srovnajme *John, I saw him yesterday. – John, viděl jsem ho včera*. Obdobně můžeme i v češtině vytknout před větu substantivum v nominativu. Pro nejjzákladnější domluvení tedy uvedeme příklady jako *Karlův most – jak najdu?*

Pan Svoboda – neznám. Když student zvládne tvary zájmen, je možné pokročit dál: *Karlův most – jak ho najdu? Pan Svoboda – toho neznám. Ta důležitá zkouška – kdy ji děláš/budeš dělat?* Opakovaným procvičováním lze přitom dosáhnout dost, i když ovšem zdaleka nikoli té úplnosti, jaká je možná při soustavném výkladu gramatických tvarů a jejich funkcí.

Dále jsme byli opakovaně napomínáni, abychom v textu nepoužívali gramatické termíny; nikoli tedy substantivum mužského nebo ženského rodu, nýbrž „masculine/feminine words“, což má navíc poněkud ambivalentní zabarvení, obdobně „possessive words“ namísto „possessive pronouns“ apod. Jen jedinkrát ušlo redaktorčině oku, že jsme použili výrazu *adjektivum*, jedenkrát *zájmeno* a jednou *substantivum mužské životné*. S *participiem* jsme neprošli, *imperativ* byl měněn na *příkaz*; měli jsme však úspěch s *infinitivem*, který byl nutně zapotřebí např. pro vysvětlení tvoření budoucího času; redaktorka přijala vysvětlení, že jde o základní slovesný tvar, který se ve slovnících uvádí jako heslové záhlaví. O pádech – jak bylo zřejmé z příkladů, které jsme uvedli před chvílí – se nehovoří; výjimku tvoří genitiv, který má paralelu v anglické gramatikalizované předložce „of“. Nedosáhli jsme toho, aby se rozlišovalo mezi přímou a nepřímou otázkou: redaktoři trvali na tom, aby v nepřímých tázacích větách typu „Tell me, please, where’s the post office?“ / „Řekněte mi, prosím, kde je pošta?“ otazník byl. Jak v angličtině, tak v češtině je přitom tázací intonace v těchto případech nepřírozená, což výsledná zvuková realizace potvrdila.

Jednou z hlavních položek našich disputací s editorem byla existence 2. osoby singuláru v češtině. I když jsme měli zákaz uvádět jakákoli paradigmata, v podvědomí jsme jako lingvisté cítili, že studentům 2. os. sg. zatajit nelze. Editoři tvrdili, že se Američané při svých krátkodobých pobytech v Česku s českým prostředím a lidmi nesblíží natolik, aby 2. os. sg. potřebovali. Namítali jsme, že cizím jazykům se většinou učí mladí lidé, kteří tykání potřebují, a poukazovali jsme na existenci 2. os. sg. v dalších jazycích. Nebyli jsme schopni připustit, aby byla narušena struktura konjugace sloves; bylo nám příliš samozřejmé, že výsledné paradigma okleštěné z původních **tří** osob sg. plus **tří** osob pl. na **dvě** osoby sg. plus **tři** osoby pl. odporuje našim tradicím výuky jazyka. Nakonec jsme dospěli ke kompromisu a začali s tykáním pracovat ve 24. lekcí.

Přesto, že naše původní koncepce učebnice byla poněkud odlišná, s výše uvedenými omezeními jsme souhlasili, protože jsme věřili nakladateli, že má se svými zákazníky dlouholeté zkušenosti. Pro Spojené státy je totiž typické vzbuzovat dojem, že studium čehokoli, v tomto případě slovanského jazyka, je záležitost nenáročná, a je důležité dát studentovi pocit, že dělá pokroky snadno

a rychle. Heslem dne je pozitivně motivovat. My např. po pěti letech studia cizího jazyka usoudíme, že toho ještě moc neumíme, zatímco Američan má za to, že po absolvování 1. lekce může již oduševněle konverzovat. Nám to připadá povrchní, ale je dlužno říct, že oni sami jsou k angličtině cizinců nesmírně tolerantní. Po určité době spolupráce s editory a poté, co nám odpovědná redaktorka opakovaně bránila používat gramatické výrazy, jsme tuto nutnost v několika případech pochopili. Je pravda, že zpočátku nám některé jejich zásahy připadaly neoborné, ale posléze jsme si v mnoha případech uvědomili, že tradice výuky jazyků je v USA a v naší zemi rozdílná:

- (1) Američané se – obecně vzato – cizím jazykům neučí;
- (2) pokud se učí, ne do hloubky;
- (3) vše musí být snadné, přístupné.

I velmi nadaní studenti, pokud mají zázemí např. ze studia ruštiny nebo dalšího slovanského jazyka, jsou zahlceni mnohostí, různorodostí a proměnlivostí tvarů češtiny. S tím je třeba počítat.

Došli jsme k závěru, že – zvláště pro začátek – je tedy dobré gramatiku dávkovat: „(...) tu kousek, tady kousek, aby si na ni lidé zvykali (...)“, jak praví v Apokryfech – sice ne o gramatice, ale o pravdě – Karel Čapek. Jinak se odradí. Lidé od pravdy, studenti od studia.

Eva Malinovská, Milan Malinovský

Jde to všelijak, ale...

Článek manželů Malinovských je zajímavým, i když kontroverzním příspěvkem k teorii vyučování češtiny jako cizího jazyka. Zajímavé je především osvětlení pozadí vzniku jejich audiální učebnice pro anglicky mluvící studenty, jejich skrytý boj s pro nás nepochopitelnými a absurdními požadavky odpovědných redaktorů nakladatelství Pimsleur's International, na něž však manželé Malinovských nakonec přistoupili, což je vlastně přímělo k vytvoření vlastní koncepce prezentace (či spíše neprezentace) gramatického systému. Tyto kontroverzní názory, publikované již dříve Malinovským v *Slově a slovesnosti* pod příznačným názvem *Redukce gramatiky* (SaS 1995, s. 218–222), u nás vzbudily spíše negativní odezvy (Hrdlička, M. *Cizí jazyk čeština*. Praha, 2002, s. 72).

Učebnici Malinovských musíme vnímat jako jeden z pokusů vyrovnat se s rozporem, který znají všichni, kdo učili češtinu Američany-nefilology. Na jedné straně složitá gramatika (především deklinace) češtiny, na druhé straně minimální gramatická výbava amerických studentů. Nastíněné úrovně výuky gramatiky na amerických školách lze bez nadsázky věřit, i když z vlastní dlouholeté zkušenosti mohu říci, že výuku češtiny tradičními metodami většina amerických studentů snáší bez větší újmy na zdraví a psychice a některé snad i baví ta exotická pestrost forem, s níž se za svých dosavadních skrovných lingvistických studií (většinou trocha španělštiny či francouzštiny) nesetkali.

V koncepci manželů Malinovských je třeba rozlišovat mezi redukcí gramatické terminologie a gramatiky samotné. Redukce terminologie může být v učebnici určené pro naprosté laiky prospěšná, i když to bude na úkor přesnosti. Redukce gramatiky, tak jak ji prezentují manželé Malinovských, je ovšem – a snad to není jen projev lingvodidaktického tradicionalismu – problém. Ukazují to ony nešťastné věty s tzv. *false starts* typu *Pan Svoboda – neznám* (které také nejvíc kritizuje Hrdlička). Zarážející je následující poznámka, že „když student zvládne tvary zájmen, je možno pokročit dál: *Pan Svoboda – toho neznám*.“ Autoři tedy počítají s tím, že studenty naučí jaksi mimochodem akuzativní tvary osobních a ukazovacích zájmen, aby se mohli vyhnout akuzativu jmen, který je přitom jednodušší! Lze do jisté míry pochopit určitou banalizaci pádových koncovek po předložkách, ale zatajit studentům existenci akuzativu, ať už ho nazveme třeba „objektovým pádem“ či dokonce „objektovou formou“, je sotva přijatelné.

Ale nechtěl bych autorům křivdit a posuzovat celou jejich koncepci pouze na základě těchto jimi prezentovaných jednotlivostí. Koneckonců každou učebnici prověří až čas a výstupní úroveň studentů. S autory se shodneme na závěrečné myšlence příspěvku, že „je dobré gramatiku dávkovat, tu kousek, tady kousek (...) Jinak se odradí (...) studenti od studia“. To asi podepíše každý učitel češtiny pro cizince. Je ale dobré podotknout, že studenty většinou odradí také absence systému a fungujících pravidel pro užívání jazyka, který se učí. A to je myslím nebezpečí, které učebnici Malinovských hrozí.

Jiří Rejzek

Český národní korpus v mezinárodních (zejména anglických) souvislostech

Od počátku roku 2003 pracuje tým několika desítek českých lingvistů z Ústavu pro jazyk český AV ČR a z bohemistických pracovišť hlavních českých univerzit spolu s několika zahraničními bohemisty z Německa, Anglie a Itálie na výzkumu gramatických tvarů a struktur současné češtiny, které jsou obsaženy v Českém národním korpusu. Projekt využívá jeho centrální a největší složku, nazvanou SYN2000 (která v současnosti obsahuje 100 miliónů slovních forem).¹ Tento grantový projekt nese název Možnosti a meze gramatiky češtiny ve světle Českého národního korpusu. Jeho záměrem je naznačit možnosti nového gramatického popisu češtiny, založeného na prohledávání a gramatické analýze velkých a žánrově reprezentativních počítačových korpusů textů a na vyhodnocování získaných nálezů. Dlouhodobým úkolem je vytvořit materiálovou a metodologicko-teoretickou základnu pro budoucí velkou gramatiku češtiny založenou na korpusu. Podobné gramatiky byly již vypracovány pro některé cizí jazyky,² např. pro angličtinu. V rámci zmíněného grantového projektu jsem v říjnu 2003 spolu s dr. Neilem Bermelem z univerzity v Sheffieldu navštívila tři korpusová (univerzitní) pracoviště ve Velké Británii (Oxford, Birmingham, Londýn). V tomto příspěvku se krátce vrátím k některým poznatkům a zkušenostem z této cesty.

První skutečný korpus v moderním slova smyslu představuje tzv. Brown corpus, který byl pro angličtinu sestaven v Providence (ve státě Rhode Island, USA) v 60. letech 20. století. Na konec 60. let spadá také např. počátek shromažďování dat pro německý korpus (Institut für Deutsche Sprache v tehdejší Západní Německu), kterých se však v té době většinou používalo pouze k ověřování vědeckých výsledků získaných tradičními metodami. Největší britský korpus (BNC = British National Corpus) zřídilo v letech 1991–1994 průmyslově-akademické konsorcium pod vedením Oxford University Press (dalšími členy jsou velká slovníková nakladatelství jako Addison-Wesley Longman, Larousse Kingfisher Chambers) a jeho akademická střediska jsou na univerzitě v Oxfordu a Lancasteru. BNC reprezentuje široké spektrum moderní britské angličtiny: obsahuje celkem 100 106 008 slov ve 4 124 textech (6 250 000 větných celků), z nichž 90 % tvoří texty psané (z místních i národních novin, odborných časopisů pro všechny věkové i zájmové skupiny, odborných knih, beletrie, publikované i nepublikované korespondence, eseje atd.), 10 % texty mluvené (neoficiální konverzace nahrané dobrovolníky různého věku

z různých oblastí a sociálních skupin, texty nashromážděné v různých komunikačních situacích od formálních obchodních jednání po vládní zasedání, rozhlasové pořady a telefonické rozhovory). Texty jsou segmentovány na větné celky a každé slovo označeno slovním druhem (pro účel korpusu se jich rozlišuje 65 a jsou popsány v příslušné dokumentaci).

Velká Británie byla zemí, kde vznikl v roce 1987 první na korpusu založený slovník (*Collins COBUILD English Language Dictionary*), jehož vedoucí editor John Sinclair tím vlastně založil korpusově orientovanou lexikografii. Ve Velké Británii vznikl také první na korpusu založený slovník kolokací (G. Kjellmer: *A Dictionary of English Collocations. Based on the Brown Corpus*. Oxford, Clarendon Press 1994). Korpusová lexikografie (a korpusová lingvistika) se s novými softwary a velkými korpusy stává částí obecné lexikografie. Lexikální význam je podle její teorie spoluutvářen účastníky diskurzu, lze jej tedy najít a definovat pomocí parafrází (vysvětlujících opisů), které korpusy nabízejí, a je obsažen v užití (výskytu) jazykové jednotky v textu (význam tedy lze vyjádřit v tzv. kontextových vzorcích). Korpusová lingvistika nahrazuje tradiční pojem slova pojmem významové jednotky nebo jednotky významu, která je někdy jednoslovná, v mnoha případech však komplexnější – může to být víceslovné pojmenování, ustálená fráze nebo dokonce celá věta; jde tedy o tzv. kolokace³, viz např. *chléb s máslem, džbán vody, věrný přítel* (naprostá většina z nich se jako samostatná hesla neuvádí v tradičních výkladových ani překladových slovnících). Význam se chápe dynamicky (každý nový doklad může přinést něco k významu a také některé významy nepodložené novými výskyty mohou upadat do zapomnění). Kolokace mohou mít jisté variace či modifikace (např. bývají v textech blíže determinovány), jejichž vymezení (pomocí soupisů možných alternujících slov nalezených v korpusech) přispívá k dynamickému popisu jazyka. Význam slova tedy spočívá v jeho užívání – vyskytuje-li se slovo opětovně v textu, má tendenci mít vždy stejný význam.⁴ I v praxi se již potvrzuje, že budoucí generace slovníků budou nutně muset být ověřovány na korpusech, ne-li na nich plně zakládány. Jedním z konkrétních příkladů je využívání korpusů při vyhledávání víceslovných (významových) jednotek, např. za pomoci statistických výpočtů nebo na základě předpokladu, že většina kolokátů v textu sousedí.⁵

Korpusové analýzy ukazují, že víc než polovina (asi 55 %) textu je tvořena tzv. prefabrikáty⁶, tj. víceslovnými spojeními, která nemusí nutně korespondovat s gramatickými částmi věty (jde o víceméně připravené fráze, srov. např. *pomalou, ale jistě; lákavá nabídka*). Při produkci textu uživatel jazyka vybírá mezi volnými

kombinacemi slov (podle tzv. principu volného výběru) a připravenými víceslovnými kombinacemi (podle tzv. principu idiomů).⁷ Tento výběr má nepochybně vliv na celkovou strukturu textu (prefabrikáty se spojují navzájem i s jinými slovy ve větší prefabrikáty, mohou vstupovat jeden do druhého, existují následné řady prefabrikátů), což se pokouší zachytit analýza rozsáhlých korpusových textů.

Naznačené přístupy korpusové lingvistiky vycházejí z předpokladu, že jádro jazyka je v jeho slovníku; korpusová lingvistika si tudíž klade za úkol vytvořit gramatiku založenou lexikálně (lexikální jednotky mají popsateľné vzorce užívání). Produkce řady COBUILD (Collins and Birmingham University International Language Database) zahrnuje vedle výše uvedeného slovníku také gramatiku anglického jazyka (Collins COBUILD English Grammar) a dva svazky gramatických vzorců sloves (COBUILD Grammar Patterns – 1: Verbs) a podstatných a přídavných jmen (2: Nouns and Adjectives).⁸ Tyto rozsáhlé gramatiky poprvé v historii uvádějí autoritativní a vyčerpávající přehled anglických slovesných a jmenných vzorců, založený na nejucelenější korpusové analýze, která kdy byla provedena. Každý vzorec je detailně popsán (v jeho rámci jsou slova řazena do skupin podle lexikálního významu) a doplněn informací o gramatické formě, příklady použití (700 slovesných vzorců s více než 9 000 významy, 100 jmenných vzorců pro 10 000 jmen) a údaji o frekvenci. Viz např. slovesný vzorec:

V by amount

sloveso + předložková fráze s předložkou *by* a jmennou skupinou s významem „množství“

příklad: *Their incomes have dropped by 30 per cent.* (Jejich příjmy klesly o 30 procent.)

syntaktická struktura vzorce: sloveso + doplnění, nemá pasivní konstrukci; týž vzorec pro frázové sloveso (*go down*), další příbuzné vzorce: **V by amount prep** (*They voted by 80 per cent in favour of privatization.* Osmdesát procent hlasovali pro privatizaci.), **V by amount to-inf** (*The national committee has voted by seventeen to five to wind up the party.* Národní shromáždění hlasovalo 17 : 5 na podporu strany.)

významové skupiny sloves (u víceznačných sloves číslice označuje význam, v němž se sloveso ve vzorci používá): 1. „zvýšení a snížení“ (*climb 4, drop 1, rise 9, sink 7*), 2. „vítězství a prohra“ (*lead 1,4, lose 1, win 1*), 3. „překročení něčeho“ (*overrun 3, overspend 1*).⁹

Příklady pocházejí z anglické počítačové databáze (The Bank of English),

kteřá měla na jaře roku 2003 přes 450 miliónů slov ze současných britských, amerických i jiných zdrojů (novin, časopisů, knih, televize, rádia a autentických konverzací). Gramatiky větných vzorců sjednocují slovník a gramatiku (nelze např. popsat typy slovesných doplnění bez ohledu na lexikální obsazení). Slova se stejným vzorcem mají tendenci sdružovat se do skupin založených na stejných významových rysech (vzorce samy tedy nesou jistý obecný význam, viz např. obdobné gramatické vlastnosti sloves pohybu, myšlení atd.).¹⁰ Soustředují se na chování jednotlivých slov v textu a lze jich dobře využít i pro výuku jazyka – lexikální přístup ke gramatice mj. dává odpověď na dvě otázky při jazykové výuce: jak se dané slovo užívá a která další slova se chovají stejně.

Od roku 1990 se pod vedením dr. Geralda Nelsona (University College London) sestavuje mezinárodní korpus angličtiny (International Corpus of English) s cílem sebrat materiál k srovnávacím studiím angličtiny používané na celém světě. Patnáct výzkumných týmů shromažďuje svou národní nebo regionální variantu angličtiny. Každý z těchto korpusů obsahuje milión slov psané a mluvené angličtiny z období po roce 1989 (600 000 mluvených a 400 000 psaných slov v 500 vzorcích – každý o 2 000 slovech). Pro většinu zemí je to vlastně poprvé, kdy systematicky zkoumají vlastní národní variantu jazyka (zúčastněné země jsou: Austrálie, Kanada, Velká Británie, Hongkong, Indie, Irsko, Jamajka, Keňa, Malajsie, Nový Zéland, Filipíny, Singapur, Jižní Afrika, Srí Lanka, Tanzanie, Spojené státy americké). Informátory jsou dospělí mluvčí (starší 18 let), kteří se v dané zemi (oblasti) narodili a získali v ní vzdělání (minimálně na úrovni dokončené středoškolské výuky).

Z korpusově orientovaných výzkumů může těžit také dvojjazyčná (vícejazyčná, srovnávací) lexikografie. Vedle korpusů pro jeden jazyk se vytvářejí paralelní korpusy (označují se také jako překladové korpusy), které obsahují originální texty v jednom jazyce spolu s jejich překlady do jednoho či více jiných jazyků. Jak uvádí W. Teubert,¹¹ je pro ně důležité pracovat s pojmem jednotky překladu (nejsou zcela totožné s jednotkami významu), protože slovník, kterým skutečně mluvíme, tvoří kolokace (proto se také studenti cizích jazyků mají učit kolokace, nikoli jen slova). Autor vymezuje jednotku překladu jako úsek textu, který je plně reprezentován překladovým ekvivalentem; může to být jedno slovo nebo více slov (a ta se nepřekládají slovo po slově). Její význam vyjadřuje její parafráze, tj. překladový ekvivalent v cílovém jazyce.¹² Na základě výsledků prvních výzkumů lze předpokládat, že 90 % jednotek překladu s jejich ekvivalenty lze najít v korpusu 20 miliónů slov pro každý jazyk. Podle autorova názoru většinou pouze bilingvní mluvčí (hlavně překladatelé) mohou říct, jak

jsou dva jazyky spojeny významově – překlad textu neznamena doslovný překlad. Překladaatelé se naučili rozeznávat významové jednotky – většina toho, co překládají, jsou kolokace a ty je třeba hledat v paralelních korpusech; jednotky překladu si sami volí.¹³ Obecně platí, že mezijazyková srovnání, která výhodně umožní právě paralelní korpuse, často napomáhají vyjasňovat jazykové jevy.

Zmíněné názory, přístupy a témata snad alespoň částečně ukazují, jak je problematika, na kterou se zaměřuje nový grantový projekt a kterou se systematicky zabývá Ústav Českého národního korpusu FF UK, aktuální, ne-li akutní. V této souvislosti ještě připomínka na závěr: pravidelné mezinárodní informace a inspirace poskytuje především časopis *International Journal of Corpus Linguistics* (vydává John Benjamins Publishing Company).

Ivana Bozděchová

Literatura

- BLATNÁ, R. Využití statistických metod při popisu neverbálních kolokací. *SaS*, 2004, roč. 65, s. 24–52.
- ČERMÁK, F., HOLUB, J. *Syntagmatika a paradigmatica českého slova I, Valence a kolokabilita*. Praha: UK, 1982.
- DANIELSSON, P. Automatic Extraction of Meaningful Units from Corpora. *International Journal of Corpus Linguistics*, 2003, Vol 8, No. 1, s. 109–127.
- ERMANN, B., WARREN, B. The idiom principle and the open choice principle. *Text*, 2000, Vol 20, No. 1, s. 29–62.
- FIRTH, J. R. *Selected Papers of J. R. Firth, 1952–1959*. F. R. Palmer (ed.). London: Indiana University Press, 1968.
- HUNSTON, S., FRANCIS, G. Verbs Observed: A Corpus-driven Pedagogic Grammar. *Applied Linguistics*, 1998, Vol 19, No. 1, s. 45–72.
- Mluvnice češtiny 3 (Skladba)*. Praha: Academia, 1987.
- SINCLAIR, J. *Corpus, Concordance and Collocation*. Oxford: Oxford University Press, 1991.
- TEUBERT, W. Corpus Linguistics and Lexicography. *International Journal of Corpus Linguistics*, 2001, Vol. 6 (Special Issue), s. 125–153.
- TEUBERT, W. Collocations, Parallel Corpora and Language Teaching. In Dai Wei-Yang et al (ed.). *Selected Papers from the Twelfth International Symposium on English Teaching*. The English Teachers' Association, Republic of China, 2003, s. 143–156.

Poznámky

* Příspěvek vznikl v rámci projektu GAČR 405/03/0377 „Možnosti a meze gramatiky češtiny ve světle Českého národního korpusu“.

¹ Českému národnímu korpusu bylo věnováno celé dvojčíslo ČDS 1–2/2001. Další dílčí studie viz např. *Čeština ve věku počítačů*. Sborník vybraných publikací ke komplexnímu projektu GA ČR, grant č. 405/96/K214 (1996–2001).

² U nás zatím vyšla jen konfrontační gramatika F. Štíchy: *Česko-německá srovnávací gramatika*. Argo, Praha 2003.

³ Srov. např. Čermák, F., Holub, J. (1982, s. 10): kolokace = v textu realizovaná kolokabilita (alespoň) dvou paradigmát, resp. jejich prvků (kolokabilita jakožto obecná schopnost slova se spojovat v textu s jinými).

⁴ Srov. např. Firth, J. R. (1968, s. 179): „*You shall know a word by the company it keeps!*“ (Slovo poznáte podle společnosti, ve které se nachází! – Překlad I. B.)

⁵ Viz Danielsson, P. (2003), Blatná, R. (2004)

⁶ Srov. definici ve studii Ermann, B., Warren, B. (2000, s. 31): „*A prefab is a combination of at least two words favored by native speakers in preference to an alternative combination which could have been equivalent had there been no conventionalization.*“ (Prefabrikát je kombinace nejméně dvou slov, které dává rodilý mluvčí přednost před alternativní kombinací, jež by byla ekvivalentní, kdyby nebylo konvence. – Překlad I. B.)

⁷ Sinclair, J. (1991)

⁸ Collins *COBUILD English Grammar*. London: HarperCollins, 1990; *COBUILD Grammar Patterns 1: Verbs*. Birmingham: The University of Birmingham Press, 1996, 650 s.; *COBUILD Grammar Patterns 2: Nouns and Adjectives*. Birmingham: The University of Birmingham Press, 1998, 592 s.

⁹ *COBUILD Grammar Patterns 1: Verbs*. Birmingham: The University of Birmingham Press, 1996, s. 173–4. (Překlad I. B.)

¹⁰ Srov. vzorce v češtině, např.: $S_n - V_f - S_n$ jako predikáty fungují zejména slovesa s významem a) vyvíjení činnosti ve prospěch nebo neprospěch zprav. osoby (*nadržovat někomu*), b) dávání něčeho někomu (*nasypat slepicím*), c) předávání informací někomu (*blahořečit někomu*), d) vykonávání (obvykle nadřizované) funkce vzhledem k někomu (*poručníkovat někomu*) atd. (MČ 3, s. 180)

¹¹ Teubert, W. (2003)

¹² Teubert, W. (2001, s. 144)

¹³ Autor uvádí příklad slova *bone* („kost“), tj. jedné významové jednotky v angličtině, jejíž ekvivalentu do němčiny zahrnuje vysvětlení tří kontextů, ve kterých se užívá, tj. *Gräte* (rybí kost), *Knochen* (kost jiných živočichů než ryba a živých lidí), *Gebeine* (kost mrtvých lidí).

JEŠTĚ ŠPETKA JAZYKOVÉ TVOŘIVOSTI

Trojí zpráva o studentské konferenci Interfaces

Chcete vidět Krakov v květnu?

V naší komerční společnosti existují reklamy téměř na všechno, od jogurtů po erotické kluby, dokonce i reklamy na reklamu samu. Ale aby někdo dělal reklamu na studentskou konferenci, to se hned tak nevidí. Není divu, že nabídka květnového slunce, zajímavého výletu a několikadenní společnosti rodilých mluvčích polštiny přilákala hned sedm studentů bohemistiky (a to nepočítáme dva, kteří v té době dočasně zastupovali univerzitu lipskou, ani náš báječný organizační a „pedagogický“ doprovod).

Jak je vidět z následujících reflexí, setkání bylo skutečně plodné a inspirativní. Nad sklenkami grzance padaly jazykové bariéry a v tzv. slovanském esperantu se vyprávěly bajky, pohádky a pověsti: o draku Šmaku a udatném ševci, o Daliborovi a jeho houslích či o neslyšící Popelce. O pohádkách se mluvilo nejen při setkáních neoficiálních, ale i ve vlastních referátech. Konferenční místnosti se proháněli zlobři, čarodějnice i polské, české a německé žabky, které se nemohly domluvit, protože kuňkaly úplně jiným jazykem. Na řadu přišla i vážná literatura a písňové texty. Rozebíralo se, překládalo se, hodnotilo se, diskutovalo se, znakovalo se, skončilo se, odjelo se, vzpomínalo se, plánovalo se další setkání.

Další setkání se uskuteční, jak zatím všichni doufáme, v roce 2005. Bude je pořádat lipská univerzita a bude se týkat především stylu. Možnost prezentovat své poznatky na pravé a nefalšované mezinárodní konferenci dostane spousta nových studentů. Nezbyvá než jim popřát, aby pro ně příští Interfaces byly stejně inspirativní, jako byly tyto pro nás.

Jana Vejvodová

O Krakovu (v helénském rytmu to) poznamenání

Tvou, krásný Krakove, zde slávu se vypsati chystám,
o sněmování neb tam v máji lidem chci vyprávět
(úspěšném velice): vždyť neznámé tu je jistě!
Zdaž budu mít dost sil? Ty, čtoucí, ptáš se mě právem.
Vím, nejsem básník, však snad bude Múza mi přáti.
Tak tedy pojďme se úkolu ujmout, vzhůru do Polska!

V květnu se sešli tu žáci i mistři i doktoři moudří,
z Prahy ti čeští, z Lipska němečtí, z Polska krakovští,
by spolu řeč vedli na mnoho témat, však na to nejvíc,
co všem třem jazykům těm dáno je vespolek i zvlášť,
záležitostech navzájem též souvisejících
v sousedních jazycích (tak!): vždyť proto ten sněm
Interfaces nazván jest. Pronesl referáty
svým jazykem leckdo, však často ze Saska slavista,
nejsa němým Němcem, leč znalcem slov Slovanů jsa,
švadronil polsky či česky: budiž zať vzdán jemu dík náš!
Bardzo ciekawe byly všech tam referáty – jiného
nic nečekej přec vůbec u té veliké ducha dílny!
Srovnání překladů různých i jaké je niveau (víš?)
nápisů filmových; rovněž bylo promluveno zde,
jak hovoří spolu ti, kdož sluch nemají, ale díky
své znakové řeči umné všichni přec spolu řeční.

Nuž se vydejme nyní též na prohlídku kratičkou
miasta Krakowa, uličkami dojdeme k Rynku Głownemu:
světce tu Vojtěcha kostel ty zříš a také jinačí chrám,
každou věž svou má vysokou různě: kdysi prý dva
v soutěži bratři je k obloze pozvednout chtěli velmi –
vítěz měl být ten, kdo dokončí svou věži dřívě:
bratrovrah jím byl (ta hrůza!), druhého srazil tam
sám s věže přímo v sráz smrti černý. Ve středu rynku
dům kupců renesančních – hled', Sukiennica šumná,
všech tamo obchůdků královna je nejspánilejší.
Já zmínit tu musím i Wawel – velehrad, co vypíná
k obloze se: vždyť vládce to Polska (ba, Varšavo pyšná!),
stále v poklidu dřímá nad řeky Visly tu ohbím.

Tak takové tedy jest k sněmu tam mé poznamenání,
snad Tobě líbilo se, čtoucí (več doufaje pevně

já tepal verše tu ty), kdyby však se nelíbily přesto,
omluvu přijmi velkou, odpusť, že musel jsi je čísti.

Jakub Žytek

Bájka internacionálna v jazyku všeslavjanským dl'a Daniela Soukupa

Žil byl jednou jeden čelověk. On sa zoval Dalibor. Byl to čelověk očeň dóbry, šlechetny, jednym slowem kvalitny. A ten čelověk měl panstvo. To nie bolo panstvo jako po polsky, to bola latifundia. Pak tam byl jeden čelověk bardzo špatny, nekvalitny. Jeho poddani ho něchceli, tak oni frnk a byli pryč, weg. Zdrhli k Daliborovi.

Ten čelověk špatny se rozzlobil a jechal do Prágy ke kruťu Wladislawu Jagellonskemu. A tam si stěžoval. Říkal: Oni mi utekli, to se nemůže nechat jen tak. Tak ten kruť poslal Daliborowi dopis, psal mu: Ty přijechaj, přijed' do Prágy, tu dužo problem. A když Dalibor přijel do Prágy, tak ho rovnou zavřeli do věže. Dali mu okovy na ruce. Teda ne na ruce, ale na nógy (aby mohl hrát).

V té věži Dalibor neměl žiadne peníze, ani žiadne jiedlo. Tak on tam hrál na skřipky, na gusle. On hrál špatně, on nie uměl, on skřipal. A k té věži přicházeli lidé a říkali: „Ó chudáček Dalibor!“ A dávali mu do koše jiedlo. A on si tím hraním vydělával a lepší se.

No, a nakonec ho stejně popravili. Exekucíja. Dekapitácia hlavy.

(podle Danielova vyprávění zapsala Jana V.)

Kolik bylo Wolkerovi let, když se narodil?

Tuto otázku položila třídě jedna češtinářka na gymnáziu. Vzápětí vysvětlila, že se „přepsala“. Studentům vydrželo vzájemné testování, kolik bylo Wolkerovi při narození let, až do maturity. A na „přepisy“ svých pedagogů si založili notýsek.

Ve *Slovníku spisovného jazyka českého* jsou slova *přeřeknutí* a *přeřící se*, *přeřeknouti se* definována takto: *přeřeknutí* 1. náhodně špatné, zkomolené vyslovení nějakého slova, zmýlení v řeči, 2. podřeknutí; *přeřící se*, *přeřeknouti se* 1. náhodně špatně, zkomoleně vyslovit nějaké slovo, tvar, 2. *řidč.* neúmyslně, bezděčně v řeči něco prozradit, podřeknouti se.

Přeřikáváme se s největší pravděpodobností všichni. Přeřeknutí si často sami ani neuvědomíme a upozorní nás na něj až reakce posluchačů: např. smích publika, jako se to stalo řečníkovi, který při ostré diskusi uvedl na adresu profesora Mukařovského: *Pan profesorský Mukařov*.

Někdy ale není jedinec schopen určité slovo vyslovit, např. děti s lehkými mozkovými dysfunkcemi zhusta trpí poruchami mluvního projevu; nedokážou bez přeřeknutí říct dlouhá slova (*lokomotiva*, *nosorožec*), slova obsahující shluky souhlásek (*cvrčci*, *špačci*) ap. Naopak jindy se jedná o úmysl – mluvčí „se přeřekne“, aby docílil komického účinku. Důsledné používání chybného slova může být součástí např. rodinného slangu: *zarvi dveře* (zavři), *při jídle se nejí* (nemluví), *dáme si čum do ráje* (rum do čaje).

Přeřeknutí poutají pozornost díky svému komickému potenciálu, jsou však i fenoménem hodným vědeckého zájmu. Již v 8. století napsal arabský lingvista Al-Ki-sai knihu *Chyby lidí*. Arabský učenec se domníval, že výzkum přeřeknutí může objasnit, jak a proč se jazyk mění.

Zřejmě nejznámější osobností, která přeřeknutí odborně zkoumala, je Sigmund Freud. Své poznatky publikoval v knize *Psychopatologie všedního života* (1901). Za chybnými úkony, jako je např. zapomenutí, přepsání, přeslechnutí či právě přeřeknutí, viděl Freud potlačené myšlenky. Svou teorii podporuje řadou příkladů, např. uvádí lapsus-linguae lékaře, který chtěl povzbudit bohatou pacientku, avšak projevil skrytou touhu po dlouhodobějším přísunu peněz za ošetřování: *Jestliže, já doufám, brzy neopustíte lož! (opustíte)*. Zvláštní pozornost věnuje Freud také přeřekům s „názvuky na pohoršlivá slova a významy“. Většina příkladů je bohužel nepřeložitelná, a proto uvádí

překladatel příklad z českého prostředí. Při představení Maryši prý z jeviště zaznělo: *Stlace jsem nasrala* (Strace jsem nastlala). Současní psycholingvisté chápou přechytlivost zejména jako cenný zdroj poznatků o produkci řeči (např. Victoria A. Fromkinová, Merrill F. Garrett, Sheri Wellsová-Jensenová).

Klasifikace přechytlivostí

Přechytlivost lze třídit podle různých lingvistických hledisek. Na základě odborné literatury jsem vyčlenila dvě základní hlediska: principy a roviny. Principem rozumím způsob, jakým dochází k jazykové chybě. Jedná se o anticipaci, perseveraci/postpozici, záměnu, substituci a kontaminaci. Zde je stručný popis principů: anticipace (předznívání): prvek se objevuje předtím, než ho skutečně potřebujeme, např. *americký bobří bombardér* (obří); perseverace/postpozice (doznívání): prvek „přetrvává“, objevuje se na chybné pozici poté, co byl vysloven nebo vysloven být měl, např. v *Mníšku pod Pr ... Brdy*; záměna: vždy dva prvky jsou zaměněny navzájem, např. *špalil se jak svalek* (svalil jak špalek); substituce: je vnesen nový prvek, např. *to nádobí nemej, dáme ho do mikrovlnky* (myčky); kontaminace: smíšení jazykových jednotek (slov, vazeb) *já jsem do Hypernovy ještě nebyl* (já jsem do H. ještě nešel + já jsem v H. ještě nebyl). Rovinami rozumím jazykové roviny: fonologickou, morfológickou, lexikální a syntaktickou.

V Pchjongjangu se zablyškalo na blepší časy aneb Fonologická rovina

Anticipace: *pohyb něbeských těles* (nebeských), *pacient si pomocí tlačítka změří glykémii* (pomocí), *Severočeské pekárny a cukrárny* (pekárny). Perseverace: do *Kodaně* (Kadaně), *obratníkem Mraka* (Raka), *konstatování fanktu* (faktu), *tlaková tendence zaznamenaná slabý potlesk* (pokles).

Záměna: v rámci jednoho slova: *svatý ocet* (otec), *seliár* (seriál), *krajky bychsi na sebe nezvala* (nevzala), *to si ještě stihneme dát klábosu!* (klobásu); mezi dvěma slovy: *obchod čáva a kaj* (káva a čaj).

Substituce: výsledkem je skutečné slovo: *budeme se vypijet* (vybíjet), *hovořil jste o děsné* (těsné) *většině při hlasování*; výsledkem je nonsens: *teška* (tečka), *spicovatel* (spisovatel), *ponítač* (počítač).

S babičkem a s dědečkou aneb Morfematická rovina

Anticipace: Mluvčí měl v plánu říct, že není správné, aby se psycholog oženil se svou klientkou, protože není vhodné mít osobní vztahy s klientem. Vyslovil

však, že není správná svatba s *klientkem*.

Perseverace: Sportovní komentátor jmenoval závodníky na trati spolu s jejich národností: „... Japonec Terao a *Italec*, promiňte, Ital Carta.“

Záměna: *Tips of the slung* (slip of the tongue): spoonerismy
Na konci 19. století se zapsal do historie děkan koleje New College v Oxfordu William Archibald Spooner (1844–1930). Asi by uvítal jiný důvod svého proslavení, než že na základě jeho jména vzniklo slovo *spoonerismus* (*spoonerism*), označující specifické přeházení. Jedná se o záměnu kořených morfémů dvou slov (obvykle počátečních částí slov); jde buď o transpozici prostou: *pastáček na zuby a karta* (kartáček na zuby a pasta), nebo provázenou hláskovou/vznikovou a zánikovou alternací: *štípkly muchaly* (mouchy štípaly) či přejímáním jiných morfů výsledného slovního druhu: *čist vzduchlý* (vzduch čistý). Těmito záměnami se netvoří slabiky, které se v daném jazyce nevyskytují. Další příklady spoonerismů: *špalil se jak svalék* (svalil jak špalek), *dáme si fotbálek v turnájků* (turnájek ve fotbálku), *relací pátrace* (pátrací relace), *kamnová kachla* (kachlová kamna).

Spoonerismy jsou zejména v anglicky mluvících zemích velmi populární. Je jim věnována řada internetových stránek, vycházejí tištěné knihy spoonerismů, ze spoonerismů se s oblibou vytvářejí celé příběhy. Dokonce existuje i „Great Spooner’s Day“ (22. července), jeho oslava je však spíš okrajovou recesí.

Leze díra kočkou aneb Lexikální rovina

Anticipace: *jestli bude on řešit ty svoje úkory, tedy požadavky na úkor; příští čtvrtek ve čtvrtek* (příští týden).

Perseverace: *známka donošenosti je, že chlapec má donošená varlata* (sestouplá); *Bayern je nejlepší na světě. Vám se ho podařilo s Kaiserslauternem několikrát porazit, porazit, pardon; Jak může někdo pojmenovat svoje jméno Bibiana, to fakt nechápu...* (dítě).

Záměna: *Musím ještě vyndat auto z tašky* (tašku z auta); *Kolik má ta stránka knih?* (kniha stran); *před 18. věkem roku* (rokem věku).

Substituace: podmíněnost přeházení a) sémantická, b) fonetická, c) sémantická i fonetická, d) vnějšími okolnostmi.

ad a) sémantická: Antonyma: *inzerující z Lovosic shání, pardon, nabízí klekačku ve dřevě; mrzí mě, že kritizuji takhle na začátek, tedy nakonec; všechny zaplavené obiloviny je potřeba považovat za zdravotně nezávadné, promiňte, za zdravotně závadné; anticipačně foneticky podmíněné: musím ještě nakojit kozu* (podojit). Kohyponyma: *ještě tu máme mandarínky* (nektarinky), *brýle*

jsem si nechala v kuchyni (v koupelně), dochází toner v klávesnici (v tiskárně). Slova označující míru, hmotnost, množství: ještě naprší pět metrů... samozřejmě pět milimetrů; tuleni na Vnitřních Hebridách dorůstají délky až dvou kilometrů (metrů); zitřejší teploty se vyšplhají maximálně na 2 až 6 centimetrů (stupňů); vzal bych si 20 kilobajtů šopáku (20 dkg). Vlastní jména: Změni-li se personální obsazení určitého postu (veřejné funkce, místa v zaměstnání, společenské role ap.), může docházet po nějakou dobu k přeroknutí ze setrvačnosti: vysloveno je jméno osoby, která pozici zastávala dříve: za finanční podporu děkuji Nadaci Olgy a Václava Havlových Víze 97 (Nadaci Dagmar a Václava Havlových), A jaký je postoj prezidenta Clintona? (prezidenta Bushe). Spouštěčem přeroknutí může být i stejné křestní jméno osob: do druhého kola prezidentských voleb postupuje jediný kandidát, a to Václav Kla... Havel.

ad b) fonetická: *šestačtyřicetiletý muž z Ukrajiny postřelil svého kajmana (krajana), matka Tereza, známá milionářka (misionářka).*

ad c) fonetická i sémantická: Foneticko-sémantická příčina přeroknutí samozřejmě není omezena oborově. Jako příklad bych však ráda uvedla právě přeroknutí ze specializovaných oborů lidské činnosti, které se vyznačují mj. tím, že se v nich používá určitých slov frekventovaněji, než je tomu v běžném prostředí. To s sebou nese nebezpečí zaměňování takových frekventovaných slov, obzvláště podobají-li se foneticky. Např. u učitelů i studentů bohemistiky na FF UK se jedná o slova *text* a *test*. V organizovaném sportu jsou to slova *sval/vaz* a *svaz*, jak ukazují příklady: *Aleš Valenta nedostal žádnou finanční dotaci od Českého svalu (svazu), gólman Blažek má natažený kolenní svaz (vaz).*

ad d) vnější okolnosti: Tuto nejazykovou kategorii zavádím proto, že pro následující příklady není jiného vysvětlení než působení vnějších okolností. Mluví se chtěl zeptat kamaráda, jestli má s sebou na dovolené kytaru. Zaujala ho však kamarádova cigareta a místo: *Máš kytaru?* vyslovil: *Máš cigaretu?* Při hodině ošetřovatelství vykládala profesorka budoucím zdravotním sestrám anatomii jater a její pohled spočinul na nástěnném obraze plic: *Játra dělíme na pravou a levou plíci.*

Kontaminace: *Rak říční má klapadla (klepeta + chapadla), To je ale hloupovství! (hlupáctví + hloupý), pracat (pracovat + makat).*

Vypláchněte si! aneb Syntaktická rovina

Zda se u chyb na syntaktické rovině ještě jedná o přeroknutí, nebo o jevy typické pro mluvenou syntax, které za přeroknutí označit nelze, v tom nejsou psycholingvisté jednotní.

Jako vlastní příspěvek k této problematice bych chtěla uvést fenomén, který by mohl být nazván *profesní přefeknutí*. Příčinami jsou vnější okolnosti – formulí, kterou mluvčí velmi často používá v zaměstnání, vysloví při přefeknutí mimo toto prostředí. Jedná se o celé chybné repliky, při klasifikaci tudíž o rovinu (textové) syntaxe.

Podářilo se mi zachytit jen přefeknutí zdravotnického personálu, avšak oplývají jimi jistě i povolání jiná. Rentgenový laborant šel nakupovat do zeleniny. Při odchodu místo *Nashledanou* pravil: *A nedýchat!* Do banky telefonoval lékař. Na dotaz telefonního bankéře, jaké je jeho přání, odpověděl: *Chtěl bych znát výsledky vyšetření ... néé, ježiši, zůstatek.* Zubařka po hádce v obchodě vyzvala prodavačku: *Vypláchněte si!*

Michaela Černá

Literatura

Encyklopedický slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 604 s.

FREUD, Sigmund. *Psychopatologie všedního života: O zapominání, přefeknutí, přehmátnutí, pověře a omylu*. Z něm. orig. *Zur Psychopathologie des Alltagslebens* přel. Ota Friedmann. 2. vyd. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1996. 262 s.

MÜLLEROVÁ, Olga. Korektury, rektifikace, parafráze a modifikační explikace v odborném textu. *Slavica Pragensia XXVI*, 1983, s. 119–126.

Slovník spisovného jazyka českého IV (p–q). Praha: Academia, 1989.

WELLSOVÁ-JENSENOVÁ, Sheri. *The Slip Pages*. <http://personal.bgsu.edu/~swellsj/slips/index.html>. 1. 8. 2002.

ZELINKOVÁ, Olga. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program: nástroje pro prevenci, nápravu a integraci*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 207 s.

Materiál jsem získala při poslechu rádia ČRo 1 a ČRo 2, při sledování televize ČT 1, dále jsem sbírala přefeknutí vlastní, přátel a příbuzných.

Lingvistické cvičení

„Omluvte, prosím, zhoršenou kvalitu obrazu,“ protáhla obličej. – „Přijměte mou upřímnou soustrast,“ řal do živého. – „Uberu,“ dodal. – „A pročpak vy vlastně taky nehasíte?“ přiložil polínko. – „I já jsem, vojáci, býval mlád,“ zalhal staršina. – „Buď jen mou,“ navrhl. – „Nebohá paní Pumprdlíková,“ zvažněl. – „Že je ale letos much,“ plácl. – „Mám nápad!“ užasl. – „Jakýpak fraky,“ rozejpala mu límeček. – „Na to ty holt nemáš hlavu,“ odsekl. – „Pozor na miny,“ vybuchl. – „Viděl jsem úplný hovno,“ triumfoval.

*Vybráno z: Alena Vostrá: Lingvistická cvičení
na vztah řeči přímé i nepřímé.*

*Literární noviny, příloha Lidových novin, roč. 1,
č. 8, 24. 5. 1990, s. 8–9.*

„Kde mám auto?“ ujelo mu. – „Amen,“ zahájil své kázání. – „Už měřím metr osmdesát a stále rostu,“ vytahoval se. – „Tak mi vypadl poslední žub,“ zazubil se. – „Došla nám svěcená voda,“ kápnul božskou. – „To jsme v pěkný rejži,“ zaradoval se čínský rolník. – „Padá na vás lešení,“ špitl. – „Nebudte směšný,“ odbyl klauna.

*Vybráno z: Lingvistická cvičení Oběžníku.
Oběžník – bulletin de la Mission Catholique Tchèque
de la région parisienne, č. 6/1997 a č. 1/1998.*

„Můžu si házet žabky?“ zakuňkala. – „Jsem prostě měkkej,“ utvrzoval se. – „Asi mám vlka,“ zavyl. – „Psst!“ zařvala. – „Nebudu nikomu dělat křena,“ rozpálil se Malínský. – „Zasáhlo vás to?“ střelil od boku. – „No asi tak nějak,“ upřesnil. – „Jdi do háje,“ zavelel. – „Hlavní je vždycky si stát za svým,“ ozvalo se zpoza kradeného auta. – „Tady chcíp pes,“ zavěťřil. – „Jmenuji se Zoubek,“ řekl kousavě. – „Samozřejmě,“ spekuloval. – „Radši mám slalom,“ odpověděl vyhýbavě. – „Kdo nevěří, ať tam běží,“ okamžitě vyrazil Tomáš. – „Teď je míček na vaší straně,“ odpálkovala ho.

Míček je teď, milí čtenáři, opravdu na vaší straně. Odpálkujte nám ho!

Robert Adam

JAK S NÁMI KOMUNIKUJÍ AUTA

Promluvil automobil

Zdraví je jedna z nejdůležitějších věcí v životě člověka. Během jednoho roku stoná jedinec s dostatečně vyvinutým, nepoškozeným imunitním systémem asi tak třikrát. Počínající příznaky choroby odhalí lékař, když ho nemocný navštíví a své potíže mu podrobně popíše. Důležitou roli hraje, aniž by si to možná pacient uvědomoval, lidská řeč. Co když však onemocní člen rodiny, který se neprojevuje verbálně, ale spíše rychlostí míhajících se stromů po obou stranách silnice? Co když onemocní automobil? Stroj, který vymyslel člověk a kterému se naučil naslouchat, přestože „ošetřovaný“ během komunikace nepoužívá mluvenou lidskou řeč.

S porouchaným vozem běžně komunikuje automechanik ve své ordinaci – dílně. Chybí však v terénu, kde k poruchám dochází nejčastěji. Komunikaci se strojem vede v tomto případě pouze řidič (mnohdy nezkušený opravář), tomu ovšem může na dálku radit odborník prostřednictvím příručky. *Diagnózou poruch svépomocí se zabývá* M. R. Cedrych v knize, jejíž název přímo odkazuje k samotnému „chování“ vozidla.¹ Vozidlo mlčí jen zdánlivě. Chceme-li porozumět jeho projevům, musíme je chápat jako jeden z mnoha systémů znaků, musíme v rušivém rachocení shledat (byť svérázný) komunikační proces. Podle vlastních kódových pravidel produkuje stroj informace, které se ve formě signálů nesou od původce k příjemci. Ten se je na základě zkušeností snaží převést do svého jazykového systému, dekóduje je. Kdo nemá k dispozici dostatek zkušeností, nemusí do daného kódu proniknout a jazyku dopravního prostředku neporozumí. Během této neobvyklé komunikace si uvědomujeme specifičnost mluvčího; dekódovat jeho projevy se daří někdy jen vyškoleným nebo citlivým a pozorným jedincům. Bývá-li obtížná i percepce „obyčejné“ mluvené řeči, percepce řeči motorové potom můžeme zařadit k opravdovým oříškům. Je na posluchači, aby zachytil skutečný význam každého signálu, porozumění se pohybuje spíše v oblasti odhadů a tipů.

Projevy automobilu můžeme pracovně rozdělit na tři skupiny – vizuální (např. kouř, poruchy světel), motorické (např. chvění volantu, prokluzování a škrábání

spojky) a *akustické* (např. Cedrychovo „houkačka chraptí“). Tyto typy se většinou navzájem prolínají, pro zkoumání komunikačního procesu je podstatná především skupina projevů zvukových. Popsat zvuk (čili mechanické vlnění pružného prostředí; nehmotný, nenázorný jev) je obtížné, přesto existují v jazycích slova, která vznikla právě napodobením zvuků. V češtině mezi ně patří onomatopoická citoslovce (vrř, břink, ťuk), ze kterých tvoříme slovesa (vrčet, břinkat, ťukat). Pokud při charakteristice „automobilového vyjadřování“ užíváme tato nebo i jiná slovesa, snadno může dojít k personifikaci vlastností, stroj popisujeme jako živého tvora (a jeho poruchu tím přibližujeme svému chápání).

Pocit bolesti může člověk vyjádřit přímo, nebo nepřímo (v prvním případě řekne „au“, v druhém „mě to bolí“). Stroj nikdy nic nevyjádří nepřímo, nesdělí nám, že došlo k poruše, nýbrž ihned jedná (např. nezabrzdí, zaskřípe, vzplane apod.). Zajímavé je všimnout si, jak člověk označuje činnosti a různé samovolné aktivity rozbitého stroje, který ožívá a stává se tímto popisem jedinečnou entitou. Koho by nezaujalo *kňučivé pískání při rozjezdu, různé druhy klepání vycházející z motoru* či *rány z výfukového tlumiče*? Naše vozidlo cosi trápí, a tak o tom promluví vlastním jazykem (vytvoří zvuk, který člověk odborně pojmenuje např. *sykání slyšitelné u výfukového potrubí*). Pokud vůz dodržuje stanovený zvuk pro určitý typ problému (respektuje znakový systém), odborník tento systém rozluští a řeči automobilů se naučí.

Na rozdíl od člověka používá vozidlo k „mluvení“ různé části svého těla. Pokud si člověk zlomí nohu, projeví bolest verbálně (ústí). Pokud autu praskne pneumatika, objeví se daný zvuk přímo v postiženém místě. Toto „přímé vyjadřování“ stroje směřuje člověka k jádru problému, můžeme dokonce říci, že s námi komunikují samotné poruchy. Ty byly člověkem pojmenovány, tudíž byl sepsán jakýsi „slovník“ projevů automobilu. Při diagnóze je nejprve stanoveno místo poruchy (motor, spojka, řazení, převodovka, brzdy apod.). Potom tato místa ožívají. Motor buď *běží*, nebo *pracuje nepravidelně, nemá výkon, střílí do výfuku, klepe, kouří*. K tomu se přidávají *samozápaly, pískání z prostoru karburátoru, nadměrný hluk z výfukového traktu* a další *vrčivé zvuky*. Také spojka může *hlučet, škubat, prokluzovat*. Jako závadu označujeme i *nepravidelné klepání ozývající se z prostoru zadní podlahy* či *vrznutí a klepnutí z prostoru zadního kola při rozjíždění*. Odstranění specifické poruchy vyžaduje nejprve její přesné pojmenování („*chvění znatelné na volantu při rychlosti nad 70 km/h*“). Zcela jiná onemocnění se nám náš vůz pokouší popsat *klepáním teleskopických tlumičů, skřipáním a drhnutím v zadním kole při brždění, hrčivým*

zvukem z alternátoru, tikáním rychloměru nebo dokonce nehoukáním a již výše zmíněným chraptěním houkačky. Možná i laik na první poslech pozná vrzání karoserie, šplouchání ve dveřích, drnění blatníku nebo když dveře a vika nelicují. Znalci dobře vědí, jaký je rozdíl mezi skřípáním a pískáním, a na rozdíl od amatérů respektují pravidla daného kódu, a proto „se vyznají“. Na základě porozumění zvuku (eventuálně „gestu“) stroje nás mohou informovat např. o špatném ukostření, které naše povrchní analýza neodhalila. Tady už nejde o pojmenování poruchy, nýbrž její příčiny. I taková pojmenování jsou zajímavá: zaoxidované svorky, chybný okamžik zážehu, zanesená žebra válců, příliš bohatá směs, velká vůle volantu, malá vůle čelistí, unavená pružina. Do jaké míry vycházel člověk při tvoření názvů příčin poruch z vlastního kontextu (lidské společnosti), můžeme jen odhadovat. Očividně lépe se mu však „vyšetruje“, může-li si neživý objekt představit (nebo jen popsat) jako lidského tvora – např. rozdělením částí auta na trup a končetiny. Spekulovat by se dalo i o „automobilovém idiolektu“. Jazykem jednotlivce by se rozuměly projevy jednoho typu aut (M. R. Cedrych se zaměřil výhradně na „okřídlené šípky“ neboli škodovky typové řady 105/120/130). Čím jsou starší, tím jsou hovornější je myslím pravidlo, které platí pro všechny typy bez rozdílu.

Bohumila Veselá

Poznámky

¹ Cedrych, M. R. *Když automobil tručeje*. Praha 1987.

O autorech tohoto čísla ČDS

Robert Adam

odborný asistent v ÚČJTK FF UK v Praze, editor české literatury 19. století

Ivana Bozděchová

odborná asistentka v ÚČJTK FF UK v Praze, zabývá se lexikologií a slovo-
tvorbou, překládá z angličtiny poezii

Hana Čapková

doktorandka v Ústavu českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy
univerzity v Brně

Michaela Černá

doktorandka v ÚČJTK FF UK v Praze

Mychajlo Fesenko

ukrajinský bohemista, doktorand v ÚČJTK FF UK v Praze

Jana Hoffmannová

vědecká pracovnice Ústavu pro jazyk český AV ČR, zabývá se stylistikou
a výzkumem mluvené komunikace

Natálie Ivašina

běloruská bohemistka, docentka na Filologické fakultě Běloruské státní
univerzity v Minsku

Jan Jícha

doktorand v ÚČJTK FF UK v Praze, učitel češtiny pro cizince a španělštiny,
literární recenzent a spisovatel

Josef Koutecký

přednosta Kliniky dětské onkologie 2. lékařské fakulty UK v Praze, profesor
a děkan 2. LF UK

Eva Malinovská

překladatelka z angličtiny, němčiny a ruštiny, před odchodem do důchodu
šéfredaktorka nakladatelství Albatros

Milan Malinovský

bohemista a anglista, docent na katedře jazyků Stavební fakulty ČVUT v Praze

Petr Mareš

docent v ÚČJTK FF UK v Praze, zabývá se teorií textu a stylistikou

Lucie Nakládalová

studentka překladatelství a tlumočnictví angličtiny na FF UK v Praze

Alena Nováková

doktorandka v ÚČJTK FF UK v Praze

Stanislava Pencheva

bulharská bohemistka, doktorandka v ÚČJTK FF UK v Praze

Jiří Rejzek

odborný asistent v ÚČJTK FF UK v Praze, zabývá se etymologií a historickosrovnávací lingvistikou, vyučuje češtinu pro cizince

Dana Slabochová

hostující profesorka ve Středisku českých studií na Svobodné univerzitě v Bruselu

Daniel Soukup: doktorand na katedře české literatury a literární vědy FF UK v Praze, vyučuje na Literární akademii

Olga Stehlíková

doktorandka v ÚČJTK FF UK v Praze

Jana Vejvodová

studentka bohemistiky a anglistiky na FF UK v Praze

Bohumila Veselá

studentka bohemistiky na FF UK v Praze

Kristina Volná

studentka bohemistiky na FF UK v Praze

Jakub Žytek

student bohemistiky a latiny na FF UK v Praze

Obsah

JAK S NÁMI KOMUNIKUJÍ TABULKY A ZNAČKY

- Co jsou bezpečnostní tabulky
aneb *Pomáhej postiženému úrazem* (Bohumila Veselá) 4
TAK ZNI, AKI (Petr Mareš) 9

JAK S NÁMI KOMUNIKUJÍ FIRMY

- Na trhu s nemovitostmi (Jana Hoffmannová) 15
Tesco linka zdarma! (Lucie Nakládalová) 20
Chcete přijít do nebe? (Robert Adam) 26
O vyhazovu, profesní mluvě a eufemistických
termínech v personalistice (Olga Stehlíková) 29

JAK KOMUNIKUJÍ PAŘANI A CHATNÍCI MEZI SEBOU

- Realtimioví klikači a kování strategové (Kristina Volná) 35
Pokec a ego (Hana Čapková) 38

JAK MLUVÍ ČEŠTÍ LÉKAŘI

- Úsměv, škleb a pláč nad jazykem českých lékařů (Josef Koutecký) 41

BOHEMISTA U HOLIČE, BOHEMISTA V MUZEU

- „Tak jak to budete chtít?“ (Jan Jícha) 52
Vyškolení vyzinou (Robert Adam) 55

ČEŠTINA A CIZINA

- Bohemistika v Polsku má svůj časopis
(Stanislava Pencheva, Mychajlo Fesenko) 58
Bohemistika na Běloruské státní univerzitě
v Minsku (Natálie Ivašina) 60
Sodeyfi, Hana – Newerkla, Stefan Michael. *Tschechisch.
Faszination der Vielfalt. Lehrbuch für Anfänger
und Fortgeschrittene* (Alena Nováková) 64
Hrdlička, Milan. *Cizí jazyk čeština* (Dana Slabočhová) 68
Jde to jinak? (Eva Malinová, Milan Malinovský) 70
Jde to všelijak, ale... (Jiří Rejzek) 73
Český národní korpus v mezinárodních (zejména anglických)
souvislostech (Ivana Bozděchová) 75

JEŠTĚ ŠPETKA JAZYKOVÉ TVOŘIVOSTI

- Trojí zpráva o studentské konferenci Interfaces

(Jana Vejvodová, Jakub Žytek, Daniel Soukup).....	81
Kolik bylo Wolkerovi let, když se narodil? (Michaela Černá)	84
Lingvistické cvičení (Robert Adam)	89
JAK S NÁMI KOMUNIKUJÍ AUTA	
Promluvil automobil (Bohumila Veselá)	90
O autorech tohoto čísla ČDS	93